

ศึกษาการบรรลุมรรณของผูู้บัตินในเทวภูมิ
A STUDY OF ENLIGHTENMENT OF THOSE WHO ENTERED
INTO DIVINE PLANES (DEVABHŪMI)

นางสาวธมกร แซ่ฟอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาการบรรลุนิเทศของผู้ปฏิบัติในทฤษฎี

นางสาวธมกร แซ่ฟอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of Enlightenment of Those who Entered
Into Divine Planes (Devabhūmi)**

Miss. Tamakorn Sae-Fong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในทิวภูมิ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ นักการเรียน)

กรรมการ

(พระราชรัตน์มุนี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.นัทธีร์ ศรีดี)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.
ผศ.ดร.นัทธีร์ ศรีดี

ประธานกรรมการ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางสาวธมกร แซ่ฟอง)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ
ผู้วิจัย : นางสาวธมกร แซ่ฟอง
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเทพสุวรรณเมธี ดร., ป.ธ. ๘, พธ.บ. (ปรัชญา),
ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
: ผศ.ดร. ณ์ทีร์ ศรีดี, ป.ธ. ๘, พธ.บ. (บริหารรัฐกิจ),
ศศ.ม. (จริยศาสตร์ศึกษา), Ph.D. (Philosophy and Religion)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๒. เพื่อศึกษาผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๓. เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวบรวมสรุป วิเคราะห์ เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และนำเสนอเป็นความเรียง

ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ ความหลุดพ้นบรรลุลोकุตตรธรรม ๘ รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ โดยการเจริญสติปัญญา เกิดวิปัสสนาปัญญา ทำให้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิคือ เทวดาปฏิบัติในสวรรค์เป็นอุปปัตติเทพ มีรูปกายงดงาม เพลิดเพลินอยู่ในกามคุณอารมณ์ มีความสุขอันเลิศ พรั่งพร้อมด้วยทิพยสมบัติและทิพยสุขที่พิเศษเหนือกว่ามนุษย์ เทวดามีแต่ความสุขสถานเดียว จึงทำให้เกิดความประมาท มัวเมา สติไม่มั่น เมื่อตกอยู่ในความทุกข์เศร้าโศกอย่างหนัก เพราะการตายและต้องจากทิพยสมบัติ เทวดาจะได้บรรลุธรรมโดยการฟังธรรมแล้วเจริญสติปัญญา กำหนดรู้สภาวะธรรมที่ปรากฏชัดในปัจจุบัน แล้วส่งญาณพิจารณาไปตามกระแสธรรมตลอดเวลา ทำให้วิปัสสนาญาณเจริญขึ้นตามลำดับ จนรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ จึงได้บรรลุธรรมเร็วเพราะมีรูปกายทิพย์ ไม่เหมือนมนุษย์ที่ต้องปฏิบัติธรรม โดยอาศัยรูปกายหยาบเป็นฐานในการเจริญสติปัญญา

Thesis Title : A Study of Enlightenment of Those Who Entered Into Divine Planes (Devabhūmi)

Researcher : Miss Tamakorn Sae-Fong

Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)

Thesis Supervisory Committee

: PhraThepsuwanmetee, Dr., Pali VIII, B.A. (Philosophy), M.A. (Sanskrit), Ph.D. (Buddhist Studies).

: Asst. Prof. Dr.Naddhira Sridee, Pali IX, B.A. (Public Administration), M.A. (Ethical Studies), Ph.D. (Philosophy and Religion).

Date of Graduation : February 25, 2018.

Abstract

This research contains 3 main objectives; 1) to study the enlightenment in Theravada Buddhist scriptures, 2) to study those who entered in divine planes and 3) to study the enlightenment of those who entered in divine planes by collecting research data form the primary resources of Theravada Buddhist scripture as well as other related documents, summed up, analyzed, composed in descriptive style, finally verified by experts. It is a documentary research.

The findings revealed that the enlightenment refers to the liberation by entering into 9 transcendent states, complete realizing the four noble truths through cultivating the Four Foundations of Mindfulness until the insight knowledge occurs, leading the mind of practitioners to become Noble One among these nobilities; Sotāpanna, Sakadāgāmī, Andāgāmī and Arahanta. The enterer into divine planes signifies those who have been reborn in heaven as Upattideva or deities by sudden rebirth. Their subtle bodies are desired, attractive and enjoyed with pleasurable objects, full with divine happiness and properties beyond human realm. Due to such pleasures, deities often loss their mindfulness, living with heedlessness when being overwhelmed by griefs and sorrows from fears of death and departing from divine properties. These deities can attain enlightenment by listening Dhamma then following the principle of Four Foundation of Mindfulness, observing the states of mental objects continuously along with contents of teaching. This will cause the rise of insight knowledge in gradual advance until realizing four noble truth quickly because deities possess the subtle bodies different from human plane in which insight practice depends on flesh bodies as the bases of mindfulness practice before.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าๆ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร), ศาสตราจารย์พิเศษ, ดร. รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่กรุณาเป็นผู้วิจัยเข้าศึกษาในหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์เมตตาจาก พระราชปริยัติมุนี ผศ.ดร. ประธานควบคุมวิทยานิพนธ์ พระราชรัตนมุนี ผศ.ดร. รองประธาน ควบคุมวิทยานิพนธ์.และ รองศาสตราจารย์ ดร.เวทย์ บรรณกรกุล อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง ๒ ท่าน คือ พระเทพสุวรรณเมธี, ดร. และ ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ที่เมตตาให้คำปรึกษา และให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์ลงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระภิกษุวิปัสสนาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี) ที่ได้เมตตาเป็นพระวิปัสสนาจารย์ สอนวิปัสสนาภาวนา พร้อมทั้งสอบอารมณ์ ในการทดสอบก่อนเข้าเรียน ๑ เดือน และ ๗ เดือน รวมทั้งหมดเป็น ๘ เดือน จนทำให้ผู้วิจัยได้รับภูมิรู้ภูมิธรรมในด้านการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ที่สำคัญยิ่ง

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ในบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้ความสามารถศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวกับวิทยานิพนธ์นี้ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวก และประสานงานต่างๆ ให้วิทยานิพนธ์นี้เสร็จสมบูรณ์

สุดท้ายนี้ ขอส่วนบุญ กุศลใด ๆ ที่เกิดจากทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำคุณความดีเป็นเครื่องสักการบูชา ต่อคุณพระศรีรัตนตรัย บิดา มารดา ครูอาจารย์ทุกๆ ท่าน และสรรพกรรมที่ดี โดยเฉพาะนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา รุ่น ๑๐/๒๕๖๐ ทุกๆ ท่าน ให้มีส่วนแห่งกุศลนี้ด้วยเทอญ

นางสาว ธมกร แซ่ฟอง

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สารบัญ

หน้า	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๓
๒.๑ ความหมายของการบรรลุธรรม	๑๓
๒.๒ ประเภทของการบรรลุธรรม	๒๐
๒.๓ ระดับของการบรรลุธรรม	๒๑
๒.๔ เหตุแห่งการบรรลุธรรม	๒๗
๒.๕ การบรรลุมรรค ผล นิพพาน	๓๙
๒.๖ สรุปท้ายบท	๔๓
บทที่ ๓ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๔๔
๓.๑ ความหมายของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๔๔

๓.๑.๑	ผู้อุบัติในเทวภูมิที่ปรากฏในพระวินัย	๔๙
๓.๑.๒	ผู้อุบัติในเทวภูมิที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๕๐
๓.๑.๓	ผู้อุบัติในเทวภูมิที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก	๕๑
๓.๒	การอุบัติในเทวภูมิสวรรค์	๕๒
๓.๒.๑	ประเภทของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๕๓
๓.๒.๒	อุปัติเทพในเทวภูมิ	๕๓
๓.๒.๓	ฉกามาพจรสวรรค์ของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๕๔
๓.๓	ทิพยลักษณะของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๖๑
๓.๓.๑	ทิพยสมบัติ	๖๑
๓.๓.๒	ทิพยสุข	๖๔
๓.๔	สาเหตุของการอุบัติในเทวภูมิ	๖๕
๓.๔.๑	เทวธรรม ๒	๖๖
๓.๔.๒	การให้ทาน	๖๖
๓.๔.๓	บุญกิริยาวัตถุ	๖๗
๓.๕	การจุติของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๖๙
๓.๕.๑	สาเหตุการจุติของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๖๙
๓.๕.๒	บุญนิमितของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๗๐
๓.๖	สรุปท้ายบท	๗๒
บทที่ ๔	การบรรลุธรรมของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๗๔
๔.๑	การบรรลุธรรมของท้าวสักกเทวราช	๗๔
๔.๒	การบรรลุธรรมของสุพรหมเทพบุตร	๘๗
๔.๓	การบรรลุธรรมของลาชเทพธิดา	๙๔
๔.๔	สรุปท้ายบท	๑๐๐
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๒
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๐๒
๕.๑.๑	การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๐๒
๕.๑.๒	ผู้อุบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๐๓
๕.๑.๓	การบรรลุธรรมของผู้อุบัติในเทวภูมิ	๑๐๔

๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๕
	๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้	๑๐๖
	๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป	๑๐๖
	บรรณานุกรม	๑๐๗
	ประวัติผู้วิจัย	๑๑๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้คำมกร์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยของ โดยกำหนดการใช้คำย่อชื่อพระไตรปิฎกเริ่มจากอักษรย่อชื่อคำมกร์ ตามด้วยวงเล็บฉบับที่ใช้ แล้วตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलกขณธวคคปาติ เล่มที่ ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलักขณธววรรคพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ และพระไตรปิฎกภาษาไทยอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอรรถกถา ดังนี้ เช่น ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๑๘/๑๘๒. หมายถึง ขุททกนิกาย ขุททกปาฐอรรถกถา เล่มที่ ๑๘ หน้า ๑๘๒ ดังนี้

อักษรย่อพระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคำมกร์	ภาษา
๒	วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔	วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๘	วิ.ป. (ไทย) = วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

อักษรย่อพระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคำมกร์	ภาษา
๑๐	ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสก (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสก (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริป็นณาสก (ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๐	อง.ติก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)

๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาตปาติ	(ภาษาไทย)
	อง.ปญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ฉก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฏฐก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.วิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ชา.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
๒๘	ขุ.ชา.อสีติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
๒๙	ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๐	ขุ.จู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐีสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

อักษรย่อคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๕	อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ มหา.อ.	(ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรควิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มู.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ.	(ไทย) = มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ส.อ.	(ไทย) = สังยุตตนิกาย สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ช.ธ.อ.	(ไทย)	=	ชุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.อุ.อ.	(ไทย)	=	ชุททกนิกาย	อุทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.อิติ.อ.	(ไทย)	=	ชุททกนิกาย	อิติวุตตกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ			ชื่อคัมภีร์		ภาษา
อภ.สง.อ.	(ไทย)	=	อภ.สังคณี	อัฐฐสาลินีอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

เล่มที่	เล่ม	ภาค	ตอน	คำย่อ	ชื่ออรรถกถา
๑๓	๒	๑	-	ที.ม.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา
๑๗	๑	๑	-	ม.ม.อ. (ไทย)	ปัญจสุทนี มูลปัญญาสกอรรถกถา
๑๘	๑	๒		ม.ม.อ. (ไทย)	ปัญจสุทนี มูลปัญญาสกอรรถกถา
๒๓	๓	๒	-	ม.อุ.อ. (ไทย)	ปัญจสุทนี อภิปัญญาสกอรรถกถา
๓๐	๕	๑	-	ส.ม.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี มหาวารวรรคอรรถกถา
๓๒	๑	๑	-	อง.เอกก.อ. (ไทย)	มนรณปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา
๓๔	๑	๓	-	อง.ติก.อ. (ไทย)	มนรณปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา
๔๒	๑	๒	๓	ช.ช.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา คาถาธรรมบท
๔๕	๑	๔	-	ช.อิติ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา อิติวุตตกอรรถกถา
๖๕	๕	๑	-	ช.ม.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา มหานิทเทศอรรถกถา
				ช.ป.อ. (บาลี)	สัทธัมมปัชโชติกา ปฏิสัมภิตามรรคอรรถกถา
๗๘	๒	๑	-	อภ.วิ.อ. (ไทย)	วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา
๗๙	๓	-	-	อภ.ปุ.อ. (ไทย)	ปุคคลบัญญัติ ปัญจปรณอรรถกถา
๘๐	๔	๑	-	อภ.ก.อ. (ไทย)	กถาวัตถุ ปัญจปรณอรรถกถา

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกาและปกรณ์วิเสส

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.ฎีกา. (บาลี) =	ทีฆนิกาย ลินตลปภาสินี มหาวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภ.วิ.อนุฎีกา(บาลี) =	อภิธมมปิฎก วิภงคอนุฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทธิตฎีกา (ไทย) =	ปรมัตถมัณฺฑลชฺสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบลง บรรดาเหล่าภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา พรหม มีดวงตาเห็นธรรม ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ตามอำนาจวาสนาบารมีของแต่ละท่านที่ได้สั่งสมมา พระพุทธองค์เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ เพราะทรงสั่งสอนทั้งเทวดาและมนุษย์ด้วยประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า ผู้ปฏิบัติตามแล้วสำเร็จมรรคผลในโลกนี้บ้าง จุติไปอุบัติในสวรรค์กลับมาฟังธรรมแล้วสำเร็จมรรคผลบ้าง ทรงช่วยเหลือหมู่มสัตว์ให้พ้นความกัณดาร คือความเกิด^๑

การบรรลุธรรม เป็นการเกิดปัญญาเห็นแจ้งโลกุตตรธรรมและอริยสัจ ๔ จนถึงขั้นสูงสุด คือ การบรรลุวิชชาและวิมุตติ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวก คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ โดยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เจริญสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าดำเนินตามวิปัสสนาวิधि ผู้ปฏิบัติสามารถรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ละสังโยชน์และอนุสัย ได้ตามกำลังของมรรค บรรลุผล นิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความประพฤติทางกาย วาจา ใจดีงาม จนข้ามผ่านจากปุถุชนเป็นพระอริยบุคคลระดับต่างๆ ด้วยการเจริญวิปัสสนา ได้บรรลุพระโสดาบันเข้าถึงกระแสพระนิพพาน ปิดอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาด มีความแน่นอนที่จะบรรลุถึงพระอรหันต์ สามารถตัดการเวียนว่ายตายเกิด ในวัฏสงสารอีกอย่างมาไม่เกิน ๗ชาติ

---

^๑ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑/๘๕.

พระพุทธเจ้าปฏิบัติพุทธกิจ ๕ ประการ คือ ๑. เวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธญาณ ว่าบุคคลใดมีอินทรีย์แก่กล้า สมควรบรรลุนิพพาน พระองค์จะเสด็จไปโปรด ๒. เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์และแสดงธรรม ๓. เวลาบ่ายทรงแสดงธรรมแก่บุคคลต่างๆ ที่มาฟังธรรม ๔. เวลาค่ำทรงให้โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ๕. เวลาเที่ยงคืนทรงแสดงธรรมตอบปัญหาเทวดาที่มาจากสวรรค์ชั้นต่างๆ^๒

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักธรรมหนึ่ง ที่ทรงแสดงมากแก่ฆราวาสผู้ยังครองเรือนอยู่ คือ อนุพุทฺธิกา^๓ ถ้าผู้ใดเป็นฆราวาสมาฟังธรรมพระองค์จะแสดงอนุพุทฺธิกา เป็นธรรมเทศนาที่ทรงแสดงไปตามลำดับ ๕ ประการ เริ่มตั้งแต่ การให้ทาน การรักษาศีล เมื่อให้ทานรักษาศีลแล้วเป็นเหตุให้บังเกิดในสวรรค์ โทษของกามแม้จะอยู่ในสวรรค์แต่ยังมีทุกข์ ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกเพราะติดอยู่ในกามคือกิเลสยังมีอยู่ แล้วทรงแสดงอานิสงส์การออกบวช เพื่อชำระจิตของผู้ฟังให้ผ่องใสก่อนที่จะจบลงด้วยทรงแสดงอริยสัจ ๔ ทำให้ผู้ฟังได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุนิพพานอย่างต่ำสำเร็จเป็นพระโสดาบัน พระอนาคามีอย่างสูง เป็นพระอริยบุคคลมากมายในสมัยพุทธกาล ถ้าเป็นนักบวชพระองค์จะทรงแสดงข้อปฏิบัติต่างๆ ของนักบวชซึ่งมีหลากหลาย เช่น ทรงแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร กล่าวถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ทำให้มีดวงตาผู้แจ้งอริยสัจ ๔ คือ ปัญจวัคคีย์

สวรรค์ในพระพุทธศาสนา “สักคกกา” หมายถึง กงกที่พรรณนาคุณของสวรรค์ว่า น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ และอื่นๆ อีกเป็นอันมาก กล่าวถึง การพรรณนาสวรรค์มี ๖ ชั้น ด้วยอานิสงส์การให้ทาน การรักษาศีลส่งผลให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นฉกามาพจรที่มีการบริโภคมกามสุคติโลกสวรรค์ พระพุทธเจ้าทรงตรัสยืนยันเกี่ยวกับบุคคลที่ไปเกิดในสวรรค์เพราะทำกรรมดีไว้ดังที่ทรงตรัสกับพระสารีบุตร ในมหาสีหนาทสูตร^๔ แสดงไว้ว่า “พระองค์ทรงเห็นหมู่มสัตว์ที่ประกอบด้วยกายสุจริต วจิสฺสุจริต มโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์” ทั้งทรงรู้จักเทพยดาทั้งหลาย รู้จักทางที่ไปสู่เทวโลก และปฏิปทาที่ให้สัตว์เกิดในเทวโลก เมื่อเกิดในสวรรค์ได้รับความสุขและสมบัติอันเป็นทิพย์ เหนือยิ่งกว่าสมบัติในโลกมนุษย์ แม้แต่การเสวยราชสมบัติของพระราชาหรือของพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อเทียบกับสมบัติในสวรรค์แล้ว เหมือนกับสมบัติของคนกำพร้าว คนกำพร้า นั้นไม่ค่อยมีสมบัติอะไร ค่อนข้างยากจน เมื่อเทียบกับสมบัติในสวรรค์กับความสุขทิพย์อันเป็นทิพย์ของเทพยดา

^๒ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๒๘.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๙/๖๕.

^๔ วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๗/๔๘๔.

ความพิเศษของการเป็นเทพในสวรรค์ ที่เทพเจ้าทั้งหลายมี แต่มนุษย์ไม่มี เช่น เทพเจ้าทั้งหลายไม่แก่ คือ ไม่มีอาการแก่ให้ปรากฏ ไม่มีเส้นเอ็น มีรูปร่างหนุ่มสาวอยู่เป็นนิตย์ นางเทพธิดาทั้งหลายเหมือนมีอายุราว ๑๖ ปี ส่วนเทพบุตรเหมือนมีอายุราว ๒๐ ปี มีวรรณะทิพย์ และโภคทรัพย์ไพบุลย์มากยิ่งขึ้นทุกวัน ดังข้อความที่พระโพธิสัตว์ ซึ่งเสวยพระชาติเป็นท้าวสักกเทวราช ได้ตรัสไว้ในอุทยชาดก^๕ กล่าวว่า “พวกเทพไม่แก่ชราเหมือนมนุษย์ ในร่างกายของพวกเทพไม่มีรอยเหี่ยวย่น พวกเทพเหล่านั้นมีวรรณะอันเป็นทิพย์ และโภคอันไพบุลย์ยิ่งขึ้นไปทุกวัน” เพราะเหตุว่า เทวดาทั้งหลายทำบุญไว้มาก มีสมบัติทุกอย่างเป็นทิพย์หมด เช่น กินอาหารทิพย์ มีร่างกายเป็นทิพย์ เรียกว่า อหิสสมานกาย คือ มนุษย์มองไม่เห็นได้ด้วยตาเนื้อ เพราะการเกิดเป็นเทพด้วยอำนาจบุญกุศลที่ทำไว้

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ในพรรษาที่ ๗ พระองค์ได้ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบพวกเดียรถีย์ทั้งหลายแล้ว ทรงพิจารณาว่าพระพุทธเจ้าในปางก่อนทรงไปจำพรรษา ณ ที่ใด ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ในอดีตทรงเสด็จไปแสดงธรรมโปรดแก่พุทธมารดา บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อเสด็จไปถึงที่นั่นแล้ว ท้าวสักกเทวราชและเทวดาทั้งหลายมาเฝ้ากันเป็นจำนวนมาก พระพุทธองค์ตรัสกับท้าวสักกเทวราช ให้ไปเชิญพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็นสันดุสิตเทพบุตร ทรงตรัสเรียกให้มาฟังธรรม แล้วทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎก ๗ คัมภีร์ ดังนี้ ธัมมสังคณี วิภังค์ ชาตุกถา ปุคคัลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏฐาน ทรงแสดงอภิธรรมโดยนัยนี้ ตลอดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลาถึง ๓ เดือนของโลกมนุษย์ เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระพุทธมารดาได้บรรลุพระโสดาบัน และธรรมมาภิสมัยได้มีแก่เทวดา ๘ หมื่นโกฏิ^๖

แม้แต่เมื่อชาติก่อนเกิดเป็นกบอยู่ในน้ำ กำลังฟังธรรมของพระพุทธเจ้าด้วยพระสุรเสียงดังเสียงพรหม ไพเราะดังเสียงของนกกการเวก ด้วยถือในนิมิตพระสุรเสียงอยู่นั้น ได้ถูกคนเลี้ยงโคฆ่าไปบังเกิดในวิมานทองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น มีหม้ออัปสร แวดล้อม แล้วนึกย้อนดูว่าตนทำกรรมอะไร นึกทบทวนว่าได้ถือในนิมิตเสียง ฟังเสียงธรรมของพระพุทธเจ้าด้วยจิตเลื่อมใส เทพบุตรนั้นมาพร้อมด้วยวิมาน เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเล่าเรื่องของตนให้ฟัง ว่าตนเกิดเป็นสัตว์ได้ฟังธรรมเพียงนิดหน่อย เมื่อเป็นเทวดาปรารถนาฟังธรรมเพื่อทำลายสังสารวัฏ พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูอุปนิสัยแล้วทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร เมื่อจบเทศนาเทพบุตรบรรลุพระโสดาบัน พร้อมด้วยสัตว์แปดหมื่นสี่พัน^๗

^๕ ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๔๗-๔๘/๓๖๒.

^๖ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๐/๒๑๐.

^๗ ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๕๗-๘๖๐/๑๐๐.

พระภิกษุรูปหนึ่งพากเพียรปฏิบัติธรรม จนกระทั่งเสียชีวิตในขณะที่เดินจงกรม ท่านได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ยังไม่รู้ว่าเสียชีวิตแล้ว นางอัปสรหนึ่งพันที่รอการอุบัติของเจ้าของวิมานได้พากันมาต้อนรับด้วยความยินดี แต่สมณเทพบุตรยังไม่รู้ตัวว่าได้ไปเกิดใหม่แล้ว จึงสำคัญว่าตนยังเป็นภิกษุหนึ่งสำรวมอยู่ นางอัปสรจึงได้นำกระจกมาให้เทพบุตรส่องดู ท่านเห็นแล้วทราบว่าได้ไปบังเกิดในสวรรค์ เกิดความเสียใจว่า ตนปฏิบัติธรรมภาวนาเพื่อบรรลुพระนิพพาน ไม่ใช่เพื่อเกิดในสวรรค์ จึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมกับนางอัปสรพันที่ แล้วทเวดาทูลถามว่า “ราวปาน่าหลงใหล ก็ก້องไปด้วยหมูนางอัปสร เป็นป่าที่หมูปีศาจอาศัยอยู่ จักออกไปได้อย่างไร” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตอบว่า “ทางนั้นชื่อว่าเส้นทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รลชื่อว่าไม่มีเสียงดัง ประกอบด้วยล้อยคือธรรม หิริเป็นฝาประทุนของรณนั้น สติเป็นเกราะกั้นของรณนั้น เรากล่าวธรรมมีสัมมาทิฐินำหน้าว่าเป็นนายสารถิ ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม ผู้นั้นไปใกล้นิพพานด้วยยานนี้” เมื่อจบพระธรรมเทศนา เทวบุตรได้บรรลุพระโสดาบัน^๔

ในหลายๆ พระสูตรมีข้อความที่ได้กล่าวถึง เทวดาเป็นจำนวนมาก ที่เทวดาลงมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยทูลถามปัญหาธรรมและสนทนาธรรม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงธรรมให้เทวดาฟัง ได้แก่ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร มหาสมัยสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร มงคลสูตร ราชุโลวาสสูตร ปราภาวสูตร และพระสารีบุตรแสดงธรรมสมจิตตสูตร เมื่อทรงแสดงธรรมจบลง เทวดาแสนโกฏิบรรลุเป็นพระอรหันต์ ส่วนจำนวนของผู้ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี นั้นนับประมาณไม่ได้

จากเหตุผลความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา การทำบุญให้ทาน รักษาศีล ย่อมนำความสุขความเจริญมาให้แก่ผู้กระทำในชาติต่อๆ ไป และส่งผลให้ไปบังเกิดเพียงแค่วสวรรค์ เป็นเทวดาเป็นผู้มีความสุขารมณ์ รูปร่างเป็นทิพย์ มีวิมานสวยงาม แต่เทวดายังมีการถามปัญหา และฟังธรรมสนทนาธรรมจากพระพุทธเจ้า แล้วบรรลุธรรมเป็นพระอริยะได้ทุกระดับชั้น แสดงว่าการบรรลุธรรมไม่ได้มีเฉพาะในมนุษย์เท่านั้น ดังนั้นผู้มีวิจิัยมีความสนใจ ทำการวิจัยเรื่องการบรรลุธรรมของผู้อุบัติในเทวภูมิ เพื่อศึกษาการพัฒนาจิตที่ทำให้เทวดาบรรลุธรรมได้อย่างไร และผลของการศึกษา จะได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทวดามีการปฏิบัติหรือไม่ เมื่อมีการปฏิบัติแล้วบรรลุธรรมได้อย่างไร อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความรู้ เป็นข้อมูลในการศึกษาค้นคว้า ส่งเสริมศรัทธาปสาทะ สำหรับบุคคลผู้สนใจพัฒนาความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สืบต่อไป

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการบรรลุลุทธิธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการบรรลุลุทธิธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ การบรรลุลุทธิธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การบรรลุลุทธิธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องการบรรลุลุทธิธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมินี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ภาคเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยเป็นสองส่วน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา เพื่อกำหนดเอกสารที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ และขอบเขตด้านการศึกษา เพื่อกำหนดขอบเขตเนื้อหาในประเด็นหัวข้อต่างๆ ที่จะศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตด้านการศึกษาเกี่ยวกับ การบรรลุลุทธิธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ ซึ่งในที่นี้คือ การบรรลุลุทธิธรรมของเทวดา และศึกษาในข้อหลักธรรมต่างๆ เกี่ยวกับผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา พร้อมคำอธิบายขยายความจาก พระอรรถกถาจารย์ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา โดยผู้วิจัย เลือกใช้คัมภีร์ต่อไปนี้

๑.๔.๒.๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙ พร้อมทั้งอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พระพุทธโฆสเถระ รจนา) พุทธศักราช ๒๕๕๘

เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ผู้ศึกษาใช้เอกสาร หนังสือ ตำรา บทความของพระเถระ นักปราชญ์ ผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ หมายถึง เทวดาที่เกิดขึ้นอยู่ในสวรรค์ ๖ ชั้น ได้แก่ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี

๑.๕.๒ การบรรลุลุทธิธรรม หมายถึง สภาวะแห่งความหลุดพ้น การเกิดปัญญาเห็นแจ้ง โลกุตตรธรรม และอริยสัจ ๔ ละสังโยชน์ และอนุสัยได้ตามกำลังของมรรค สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย การบรรลุลุทธิธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมินี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเอกสารออกเป็นสองส่วน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ ประกอบด้วยคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ เอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ทบทวนรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ที่เกี่ยวข้อง

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีเนื้อความ

(๑) ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ปราศกฐนีความว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุพุทพิกถา คือ ทรงประกาศเรื่องการให้ทาน รักษาศีล สวรรค์ ความเศร้าหมองแห่งกาม และอานิสงส์แห่งการออกจากกาม แล้วทรงแสดง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากฐลีปราศจากมลทิน “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” แก่ยสกุลบุตร^๙

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

(๒) ในพระสุตตันตปิฎก มหาวรรค ปราภุณีความใน “ลักกปัญหสูตร” ว่าด้วย ปัญหาของท้าวสักกะ^{๑๐} ได้กราบทูลว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายมาแล้ว เพื่อต้องการบรรลุธรรมนั้น ถ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าประธานวโรกาส ข้าพระองค์จะขอทูลถามปัญหา

(๓) ในพระสุตตันตปิฎก สคาถวรรค ปราภุณีความใน สุพรหมสูตร” ว่าด้วย สุพรหมเทพบุตร ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ใจนี้หวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ เมื่อกิจทั้งหลายยังไม่เกิดขึ้นก็ดี เกิดขึ้นแล้วก็ดี ถ้าความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ ขอจงตรัสบอกข้อความ นั้น แก่ข้าพระองค์^{๑๑}

(๔) ในพระสุตตันตปิฎก ธรรมบท ปราภุณีความใน “ลาชเทเวธิตาวัตถุ” ว่า ด้วยเรื่อง ลาชเทเวธิตา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระคาถานี้แก่ลาชเทเวธิตา ว่า หากบุคคลทำบุญ ก็ ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้^{๑๒}

๒. ในคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทยแปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย (พระพุทธโฆสเถระ พุทธศักราช ๒๕๕๘) มีเนื้อความ

(๑) พรรณนาการแก้ปัญหา ว่าด้วยลักกปัญหสูตร ปราภุณีในอรรถกถา ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๖ ข้อ ๓๕๗ หน้า ๔๘๕-๕๒๐

(๒) พรรณนาพระสูตรว่าด้วยสุพรหมเทพบุตร ปราภุณีในอรรถกถา สังยุตต นิกาย สคาถวรรควันฉนา สารัตถ์ปกาสินี เล่ม ๑๒ ภาค ๑ ข้อ ๙๘ หน้า ๑๗๓

(๓) พรรณนาพระสูตรว่าด้วยลาชเทเวธิตา ปราภุณีในอรรถกถา ขุททกนิกาย ธรรมบท เล่ม ๒๐ ภาค ๒ ข้อ ๙๗ หน้า ๖-๙

๑.๖.๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ที่เกี่ยวข้อง

๑. พระโสมณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) รจนา : ปฏิจจสมุปบาทเหตุผลแห่งวิภูฏสงสาร พบว่า อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ มี ๒ คือ ๑) กรรมภพ ๒) อุปัตติภพ กล่าวคือ กรรมภพ เจตนาฝ่ายกุศลหรืออกุศล ซึ่งเป็นปัจจัยชักนำให้มีการเกิดต่อไป ส่วนอุปัตติภพ คือ รูปนามของสัตว์ที่มีกรรมเป็นปัจจัยชักนำให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยวิญญูณ นามรูป आयตนะ

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๗/๒๘๕.

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๘/๑๐๔.

^{๑๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

ผัสสะ และเวทนา ภาพที่เกิดจากอุปาทาน ได้แก่ กรรมภพ ส่วนอุปัตติภพอื่น เป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น^{๑๓}

๒. สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ) ได้เขียนในหนังสือเรื่อง “อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า” มีเนื้อความกล่าวว่า การบรรลุลุทธิธรรมต้องเจริญวิปัสสนา แต่มิได้กล่าวถึงการเจริญวิปัสสนาในขณะที่ฟังธรรม อาจทำให้เข้าใจผิดว่าการฟังธรรมอย่างเดียวทำให้บรรลุลุทธิธรรมได้โดยไม่ต้องเจริญวิปัสสนา ความจริงแล้วการเจริญวิปัสสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการบรรลุลุทธิธรรม เพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีการกำหนดรู้สภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔ อย่าง คือ กอรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม^{๑๔}

๓. พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙) กล่าวไว้ในหนังสือ “ภูมิวิลาสินี” ว่า เทวภูมิ คือ ภูมิที่อยู่อาศัยแห่งสัตว์ซึ่งเป็นทิพย์ มีแสงรุ่งเรือง เป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดาทั้งหลาย ด้วยบุญกุศลส่งผลให้มาอุบัติเกิดในเทวโลก เป็นอุปัตติเทพ เป็นเทพดาผู้อุบัติขึ้น ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนดังมนุษย์ หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์เดรัจฉานบางจำพวก อุบัติขึ้นมามีรูปร่างเป็นทิพย์ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มวัยสาว เป็นเทพบุตรเทพธิดาเลยทีเดียวย แล้วจะตั้งอยู่ในฐานะอะไร เป็นเทพประเภทไหน สุดแล้วแต่สถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น^{๑๕}

๔. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ใน “พุทธธรรมฉบับปรับขยาย” ว่า เทวดาทุกประเภทตลอดจนถึงพรหมที่สูงที่สุด ล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย และส่วนใหญ่เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพเป็นอริยะบ้าง ส่วนมากเป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ พวกเขาสวรรค์มีแต่ความสุขชวนให้เกิดความประมาทหมัวเมา สติไม่มั่น ส่วนมนุษย์มีสุขบ้าง ทุกข์บ้าง เคล้าระคนหลากหลาย เมื่อรู้จักกำหนดทำให้สติเจริญว่องไวก็อุกถกการฝึกตน^{๑๖}

^{๑๓} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **ปฏิจจนูปบาทเหตุผลแห่งวิภูฏสงสาร**, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙ M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ, แปลโดย พระคณิสสรวิจิตร, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๘-๒๗๐.

^{๑๔} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ), **อริยวังสปฏิปทา**, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๑.

^{๑๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), **ภูมิวิลาสินี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๓๑๔-๓๑๕.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, (ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์), พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๙๕๒-๙๕๓.

๕. พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “อนุบุพพิกกาที่ปณี” (พรรณนาสวรรค์) ว่า ความสุขในสวรรค์ทุกชั้นเป็นความสุขที่เหนือความสุขในมนุษย์โลกมาก เพราะผลบุญบารมีที่เคยทำไว้ ความเป็นอยู่ของเทพดาทุกองค์ล้วนเป็นทิพย์ทั้งสิ้น เมื่ออุบัติบนสวรรค์ชั้นนั้นๆ เกิดผุดขึ้นทันที เรียกว่า โอปปาติกะกำเนิด มีรูปร่างใหญ่โตและสวยงามมาก แม้จะอยู่บนสวรรค์นานเพียงไร รูปร่างเป็นหนุ่มสาวอยู่เสมอ เมื่อเวลาตายหรือจุติจะไม่ทิ้งร่างซากศพไว้เหมือนมนุษย์แต่ร่างกายนั้นได้หายไปเลย ไม่ต้องทุกข์ทรมานในเวลาตาย^{๑๗}

๖. พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก” ว่า การบรรลุธรรม เป็นการเกิดปัญญาเห็นแจ้งโลกุตตรธรรม ๙ และอริยสัจ ๔ ชั้นสูงสุด คือ การบรรลุวิชชาและวิมุตติ ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวก คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ โดยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา โดยการเจริญสมถและวิปัสสนาภาวนา ตามหลักการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ให้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จนผู้ปฏิบัติสามารถรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ ละสังโยชน์และอนุสัย สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา^{๑๘}

๗. Phramaha Sirivath Wongsas ได้ศึกษาเรื่อง “The Concept of Devas as Depicted in Suttantapitaka” จากการศึกษาพบว่า เทวดา ได้แก่ ชาวสวรรค์ที่มีคุณสมบัติพิเศษเหนือมนุษย์หลายด้าน เช่น มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขสบาย สถานที่สถิตของเทวดาทั้งหลาย ได้แก่ สวรรค์ชั้นต่างๆ ลดหลั่นกันไปตามระดับของผลบุญกุศลที่ได้สั่งสมไว้ตอยังมีชีวิตในโลกมนุษย์ เทวดาทุกจำพวกยังเป็นปุถุชน มีกิเลสตัณหาบางอย่างน้อยบ้าง จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ จนกว่าจะสามารถกำจัดอาสวะกิเลสได้เด็ดขาด บรรลุถึงสภาวะธรรมสูงสุดคือ นิพพาน จึงจะถือว่าเป็นชีวิตที่สมบูรณ์แบบ^{๑๙}

๑.๖.๓. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระมหาเกียรติขจร อภิวณฺโณ (อะสงค์) ได้ศึกษาเรื่อง “การบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ” จากการศึกษาพบว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอริยสัจ ๔ เมื่อทรง

^{๑๗} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), อนุบุพพิกกาที่ปณี พรรณนาสวรรค์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๔.

^{๑๘} พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๓๕๑.

^{๑๙} Phramaha Siriivath Wongsas, “The Concept of Devas as Depicted in Suttantapitaka”, Dissertation, Pune, (Graduate School: University of Pune, 2006), p.35.

ตรัสแสดงจบลง ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทินได้เกิดกับท่านโกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” ในขณะที่ท่านกำลังฟังธรรมว่า ทุกขสังขเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ มรรคสังขเป็นธรรมที่ควรอบรมให้เจริญ ท่านได้กำหนดรู้อุपाทานชั้นี และเจริญมรรคมีองค์ ๘ ไปพร้อมกัน ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน พร้อมกับพรหม ๑๘ โกฎิ กับเทวดาจำนวนนับไม่ได้^{๒๐}

๒. พระมหาวิวัฒน์ จีรวฑฒโน (ตรีมิ่งมิตร) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเหตุที่ทำให้เป็นเทวดาและมนุษย์ในกามาวจรภูมิ” จากการศึกษาพบว่า เทวดา คือ หมู่เทพชาวสวรรค์ผู้เปลितเปลลินด้วยกามคุณ ๕ อาศัยอยู่ในเทวโลกและมีกำเนิดอุปปาติกะ สวรรค์กามาวจรภูมิ ๖ ชั้น เป็นภูมิที่อยู่ของเทวดา อยู่เหนือมนุษย์โลกขึ้นไป สาเหตุที่ทำให้เป็นเทวดา คือ การบริจาคทาน รักษาศีล ๕ ศีล ๘ และตั้งความปรารถนาไปอุบัติเป็นเทวดาในกามาวจรภูมิ มีอายุวรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป เสียง กลิ่น รส และโณภฏัพพะที่เป็นทิพย์ มีอำนาจเหนือธรรมชาติ^{๒๑}

๓. พระมหาสามารถ อธิจิตโต (มนัส) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรมด้วยการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า “การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนา คือ การบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัง ๔ ในขณะที่มรรคจิตสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี อนาคามี พระอรหันต์ ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาโดยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ให้มากแล้ว สติปัฏฐาน ๔ ย่อมบริบูรณ์ ไปพร้อมๆ กันแล้ว ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ เจริญให้มากแล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์^{๒๒}

๔. พระอธิการคำภา อติพโล (ปิณะกะเส) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า “เทวดามีอยู่จริง เทวดาเป็นผู้มีความพิเศษในตัว คือ มีกายทิพย์ มีรัศมีงดงาม มีอายุยืนยาว เป็นประชากร

^{๒๐} พระมหาเกียรติขจร อภิวัฒน์ (อะสงค์), “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๒๑} พระมหาวิวัฒน์ จีรวฑฒโน (ตรีมิ่งมิตร), “การศึกษาเปรียบเทียบเหตุที่ทำให้เป็นเทวดาและมนุษย์ในกามาวจรภูมิ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๒๒} พระมหาสามารถ อธิจิตโต (มนัส), “ศึกษาการบรรลุธรรมด้วยการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ชาวสวรรค์เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ และด้วยคุณพิเศษมีฌานและอภิญา เป็นต้น เทวดา
มาจากมนุษย์ผู้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ และมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า^{๒๓}

๕. พระอริการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบ
เรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏใน
คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า เทวดา หมายถึง หมู่เทพชาวสวรรค์ทั้งเพศ
ชายและเพศหญิง มีปรากฏ ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ (๒) อุปัตติเทพ และ (๓) วิสุทธิเทพ
เทวดามีภาวะอันเป็นทิพย์ กายเป็นแสงสว่างเปล่งรัศมีและสวยงามทิพย์ บุคคลที่เป็นเทวดาจะต้องมี
หลักธรรม คือ เทวธรรม ๒ สัมปทา ๕ วัตบถ ๗ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ กุศลกรรมบถ ๑๐^{๒๔}

๖. พันตรีสมคิด สวয়ล้า ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบ
ปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า” จากการศึกษาพบว่า พระพุทธเจ้ามีการติดต่อกับเทวดาอยู่เป็น
ประจำซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบมีไมตรีจิตร่วมกันฉันมิตร บางครั้งเทวดาลงมาจากสวรรค์เพื่อเข้า
เฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ บางคราวพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเทวโลก เพื่อแสดงธรรมโปรดเทวดา
พวกเทวดามีโอกาสฟังธรรม และเมื่อมีปัญหาข้อสงสัย จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามปัญหาและ
หลักธรรมในการแก้ข้อสงสัยเพื่อต้องการความรู้^{๒๕}

๗. วิชัย ศรีแก้ว ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของเทพในทัศนะ
ของพุทธปรัชญาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า คุณธรรมของเทพแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ
(๑) คุณธรรมก่อนเป็นเทพเจ้า และ (๒) คุณธรรมเมื่อเป็นเทพเจ้าแล้ว โดยข้อที่ ๑ เป็นคุณธรรม
ที่เป็นบุรพกรรมของเทพในสมัยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ได้กระทำความดีไว้ เช่น กรณีของท้าว
สักกเทวราชได้ประพฤติวัตรที่เรียกว่า วัตบถ ๗ ประการ ตลอดชีวิต ได้แก่ ๑. เลี้ยงมารดาบิดา

^{๒๓} พระอริการคำภา อติพโล (ปิณะกะเส), “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของ
พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๒๔} พระอริการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ), “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเทวดาในทัศนะของ
พระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๒๕} พันตรีสมคิด สวয়ล้า, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

๒. ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ๓. มีวาจาสุภาพนุ่มนวล ๔. มีวาจาไม่ส่อเสียด
๕. ปราศจากความตระหนี่ ๖. มีวาจาสัตย์จริง ๗. ไม่โกรธแม้ว่าโกรธเกิดขึ้นก็ระงับได้ทันที^{๒๖}

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยศึกษาเกี่ยวกับเทวภูมิ มีหลายหัวข้อธรรม แต่มีการศึกษาวิจัยเฉพาะประเด็นที่สอดคล้องและใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ยังไม่มีปรากฏการศึกษางานวิจัยในเชิงเอกสาร ที่ศึกษาการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ มีเพียงสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา เพื่อให้มีความชัดเจนเกี่ยวกับเทวภูมิเพิ่มขึ้นเท่านั้น จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา เรื่องการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ เพื่อเพิ่มเติมในรายละเอียดอันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในการศึกษา เป็นพื้นฐานแนวทางในการปฏิบัติ วิปัสสนากวนาให้มีความก้าวหน้าเพื่อดำเนินสู่ทางมรรค ผล นิพพานสืบต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยฉบับนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ ตำรา วารสาร บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ เรียบเรียงข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑.๗.๔ วิเคราะห์ข้อมูล สรุปให้ตอบปัญหาการวิจัยที่ตั้งไว้

๑.๗.๕ ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ

๑.๗.๖ แก้ไข ปรับปรุง นำเสนอผลงาน

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบการบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ

^{๒๖} วิจัย ศรีแก้ว, “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของเทพในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

บทที่ ๒

การบรรลุธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การบรรลุธรรมเป็นสิ่งประเสริฐและเป็นความสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เพราะผู้บรรลุธรรมข้ามพ้นจากความเป็นปุถุชนเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ หลุดพ้นจากวัฏสงสาร การเวียนว่ายตายเกิด รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ พัฒนาจิตจนเกิดปัญญาประจักษ์ชัดในรูปนาม เข้าถึงโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน ในบทนี้ผู้วิจัยจึงกำหนดประเด็นในการศึกษาไว้ดังนี้

- ๒.๑ ความหมายของการบรรลุธรรม
- ๒.๒ ประเภทของการบรรลุธรรม
- ๒.๓ ระดับของการบรรลุธรรม
- ๒.๔ เหตุแห่งการบรรลุธรรม
- ๒.๕ การบรรลุมรรค ผล นิพพาน
- ๒.๖ สรุปท้ายบท

๒.๑ ความหมายของการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมเป็นสภาวะแห่งความหลุดพ้น, ความรู้แจ้ง, ความถึงพร้อม, ความสำเร็จ หรือ ความเข้าใจในธรรมของพระพุทธเจ้าในระดับมรรคผล คือ ระดับโลกุตตระ เพื่อความเป็นพระอริยบุคคลระดับใดระดับหนึ่ง ซึ่งมีศัพท์ที่ใช้แทนคำว่า “การบรรลุธรรม” ดังต่อไปนี้

๑. ศัพท์ว่า “ปฏิเวธ” มีรูปวิเคราะห์ว่า “มคฺคปณฺญา สจฺจจกฺกิสสมยฺกฺขณฺเณ สจฺจจกฺกิสสมยวเสน ปฏิวิชฌตีติ ปฏิเวธ, ผลปณฺญา ปฏิวิทตฺตา ปฏิเวธ”^๑ แปลว่า มรรคปัญญา ชื่อว่า ปฏิเวธ เพราะอรธว่า ย่อมแทงตลอด ด้วยอำนาจการตรัสรู้สัจจะ ในขณะที่ตรัสรู้สัจจะ, ผลปัญญา

---

^๑ ชุ.ป.อ. (บาลี) ๑/๔๐/๕๐.

ชื่อว่า ปฏิเวธ เพราะว่าแห่งตลอดแล้ว (ปฏิบัติ บพหน้า วิธ ธาตุ วิชฌเน ใช้ในความหมายว่า แห่ง, เจาะ, ไช, ทำให้ทะลุ^๒)

๒. ศัพท์ว่า “อริคโม” มีรูปวิเคราะห์ว่า “จตุมคคณานิ อริคิมยตีติ อริคโม”^๓ ที่ชื่อว่า อริคโม เพราะอรรถว่า พระโยคาวจรบรรลุดุจตุมรรคญาณ (อริ บพหน้า คมฺ ธาตุ คติยฺ ใช้ในความว่าไป^๔) (กริยาเป็น อริคจณติ) ภาษาไทยใช้คำว่า “บรรลุ” หมายถึง ถึง, สำเร็จ

๓. ศัพท์ว่า “อภิสมโย” มาจากคำว่า อภิ + สมย แปลว่า ความตรัสรู้, ความถึงพร้อมจำเพาะ (ตรัสรู้), คราวเป็นที่ตรัสรู้, สมัยเป็นที่บรรลุ, ความถึงพร้อมเฉพาะ^๕ นิยมนำ “ธมม” เชื่อมเข้าด้วยกันกับ “อภิสมโย” เป็น “ธมมาภิสมโย” ตัวอย่างเช่น “เทศนาวิสาเน จตุราสีติยา ปาณสทสสานํ ธมมาภิสมโย อโหสิ แปลว่า ในกาลจบเทศนาธรรมอภิสมัย ได้บังเกิดแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน”

อภิสมโย เมื่อนำมาใช้เป็นคำกริยาใช้ว่า อภิสมโต หรือ อภิสมโต มีความหมายกว้างๆ คือ เข้าใจธรรมหรือเข้าถึงธรรม ตั้งแต่บุคคลทุกๆ ไปที่เข้าใจธรรมชัดเจนขึ้นมา หรือเข้าใจธรรมในขั้นวิปัสสนา จนถึงมรรคผลขั้นในระหว่าง โดยเฉพาะความเข้าใจหรือเข้าถึงในระดับโสดาบัน^๖

๔. ศัพท์ว่า “สจฉิกิริยา” แปลว่า “การทำให้แจ้ง” หรือ “การทำให้ประจักษ์” หมายถึง ประสบเอง พบที่ใช้กับนิพพานหลายแห่ง และส่วนมากใช้ในคำร้อยกรอง คือ คาถา เช่นเดียวกับคำว่า “ปตติ”

๕. ศัพท์ว่า “ปตติ” (รูปกริยาและคุณนามที่ใช้กับนิพพานคือ ปตต) ศัพท์กริยาอื่นที่ใช้แสดงถึงการบรรลุหรือถึง (ธรรม) เช่น ปาปุณชาติ, ปาปุณโณติ, ปปโปติ เป็นต้น ซึ่งเป็นคำที่แสดงถึงการบรรลุธรรมอันได้แก่ มรรคผลในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับต้นๆ จนถึงระดับสูงสุด เช่น “เทศนาวิสาเน กสกอุปาสโก โสตาปตติผลํ ปตโต. สมฺปตตภิกขุปี พหู โสตาปตติผลาทีนิ ปาปุณีสูติ

^๒ พระอัครคังสเถระ รจนา, **ศัพท์นิธิตาตุมาลา**, พระธรรมโมลี ตรวจชำระ, พระมหานิมิต ธรรมสาโร และจํารูญ ธรรมดา แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๖-๖๐๗.

^๓ อายสฺมา อากาศเรน มหาธาตุวิหารวาสิณา โสธิตา มหามกุฏราชวิทยาลัย คนถาธิการตเถเรธิ ปุน โสธิตา, **อภิธมมตถวิภาวินิยา ปญจิกา นาม อตถโยชนา (ปฐม ภาโค)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^๔ พระอัครคังสเถระ, **ศัพท์นิธิตาตุมาลา**, หน้า ๕๓๖-๕๓๗.

^๕ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๘๑.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ตื่นกันเสียที จากความเท็จของหนังสือ “เหตุเกิด พ.ศ. ๑”**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

แปลว่า ในกาลจบพระธรรมเทศนา กสกุบาสก บรรลุแล้ว ซึ่งโศดาปัตติผล แม้ภิกษุผู้ประชุมกันแล้วเป็นอันมาก บรรลุแล้ว ซึ่งโศดาปัตติผล เป็นต้น”

๖. ศัพท์ว่า “ญาณทัสสนะ” แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “ญาณ” แปลว่า ความรู้, ปริชายังรู้ปริชากำหนดรู้^๗ และ “ทัสสนะ” หมายถึง การเห็น, การเห็นด้วยปัญญา, ความเห็น, สิ่งที่เห็น^๘ ดังนั้น ญาณทัสสนะ จึงแปลว่า การรู้เห็นด้วยปัญญา หมายถึง การรู้เห็นอริยสัจ ๔ ครบ ๓ รอบ เป็นอาการ ๑๒ ของพระพุทธเจ้า^๙ ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ญาณทัสสนะ ทรงนำมาเป็นบทสรุป ของศัพท์เหล่านี้ คือ จักขุ, ญาณ, ปัญญา, วิชชา อาโลกะ อันเป็นปัญญาที่ตรัสรู้ อริยสัจ ครบ ๓ รอบ ๑๒ อาการ

ดังมีพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ญาณทัสสนะ ตามเป็นจริงของเราในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ๓ รอบ ๑๒ อาการ อย่างนี้ ยังไม่หมดจดดีตราบใด เราก็ยังไม่ยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ตราบนั้น ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด ความรู้เห็นตามเป็นจริงของเราในอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ๓ รอบ ๑๒ อาการอย่างนี้ หมดจดดีแล้ว เมื่อนั้น เราจึงยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีก^{๑๐}

๗. ศัพท์ว่า “วิโมกข์” แปลว่า ความหลุดพ้น (ในความหมายที่จัดตามลักษณะการเห็นไตรลักษณ์)^{๑๑} หรือวิมุตติ โดยมุ่งศึกษา ๓ ประการ คือ

๑) สมุจเฉทวิมุตติ (หลุดพ้นอย่างเด็ดขาด) หมายถึง อริยมรรค ๔ เพราะว่าพ้นจากกิเลสที่ตนตัดขาดแล้วเอง

๒) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ (หลุดพ้นอย่างสงบ) หมายถึง สามัญญผล ๔ เพราะว่าจะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสงบของกิเลสด้วยอานูภาพแห่งมรรค

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๓), หน้า ๘๙.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

^๙ บรรจบ บรรณรุจิ, “ชื่อเรียกปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร”, ในวารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๔๕): ๔๖.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๓.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๑.

๓) นิสสรณวิมุตติ (หลุดพ้นด้วยการสลัดออกไป) หมายถึง นิพพาน เพราะว่าจะสลัด ปราศจากไป ดำรงอยู่ไกลจากกิเลสทั้งปวง

พระเมตตชิตเถระได้กล่าวสรรเสริญว่า “ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาค ศากยบุตรผู้ทรงพระสิริพระองค์นั้น พระองค์ผู้ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณอันเลิศ ทรงแสดง นวโลกุตตรธรรมอันเลิศนี้ไว้เป็นอย่างดี”^{๑๒} ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูพึงรู้ได้เฉพาะตน^{๑๓} การบรรลุธรรม หมายถึง การพัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ตามลำดับขั้นของการบรรลุ นวโลกุตตรธรรม ๙ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และ พระอรหันต์ ซึ่งการบรรลุธรรมนั้นว่าโดยอายุอย่างต่ำที่สุด จะมีอายุไม่ต่ำกว่า ๗ ขวบ ที่มีปรากฏใน ครั้งพุทธกาล ได้แก่ นางวิสาขา มหาอุบาสิกาและสามเณริกัจจะ เป็นต้น

อานิสงส์ของสติปัฏฐาน ๔ ว่า “เอกมคโคติ เอโกเอวมคโค น หิ นิพพานคามิมคโค อญโณ มคโค อตถิติ” คำว่า เอกมคโค แปลว่า ทางสายเดียวเท่านั้น เพราะไม่มีทางสายอื่นที่มุ่งหน้าไปสู่พระนิพพาน^{๑๔}

การเจริญวิปัสสนาของผู้ไม่ได้มีฌานเป็นบาทฐาน โดยกำหนดรูปนาม (ชั้นธ ๕) เป็นอารมณ์ ก็สามารถบรรลุนิพพานได้เช่นกัน นี้ชื่อว่า การเจริญวิปัสสนาโดยกำหนดรูปนาม ปัจจุบันขณะ เป็นอารมณ์โดยส่วนเดียวเพื่อการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน^{๑๕}

เพราะเหตุที่บัณฑิตทั้งหลายทำอริย (มรรคและผล) ปัญญาให้เกิดแล้ว เข้าสมาบัติ อันสงบ ซึ่งเข้าถึงการนับว่าเป็นนิพพานในทิวฏฐธรรมทีเดียวนี้ ที่พระอริยเจ้าเสพแล้วด้วยประการ ฉะนี้ ดังนั้น ความเป็นผู้สามารถในการเข้านิโรธสมาบัติแม้นี้ได้ ท่านก็กล่าวว่า เป็นอานิสงส์ของ ปัญญาในอริยมรรคทั้งหลาย^{๑๖}

ความหมายของ คำว่า “บรรลุ” และ “ธรรม” ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้นิยาม ความหมายของคำว่า “บรรลุ” และ “ธรรม” ไว้ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมาย โดยมีนิยามความหมาย ดังต่อไปนี้

^{๑๒} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๔/๓๓๙.

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖/๖.

^{๑๔} ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๑๐.

^{๑๕} อภิ.วิ.อนฎีกา (บาลี) ๓๕๐/๑๔๖.

^{๑๖} พระพุทธโฆษาจารย์, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๐๒.

บรรลู่ (บัน) ก. ลู่, สำเร็จ เช่น บรรลุมรรคผล ประลู่ ก็ว่า บรรลู่โสดา ก. ลู่โสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน, (ปาก) หมดกิลเลส รอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง^{๑๗}

ธรรม, ธรรมะ (ทำ, ทำมะ) น. คุณความดี เช่น เป็นคนมีธรรมะ เป็นคนมีศีล มีธรรม คำสั่งสอนในศาสนา เช่น แสดงธรรม ฟังธรรม ธรรมของพระพุทธเจ้า; หลักประเพณีปฏิบัติในศาสนา เช่น ปฏิบัติธรรม ประพฤติธรรม; ความจริง เช่น ได้ดวงตาเห็นธรรม ความยุติธรรม, ความถูกต้อง เช่น ความเป็นธรรมในสังคม; กฎ, กฎเกณฑ์ เช่น ธรรมะแห่งหมู่คณะ; กฎหมาย เช่น ธรรมะระหว่างประเทศ; สิ่งของ เช่น เครื่องไทยธรรม^{๑๘}

ความหมายของ คำว่า “บรรลู่” และ “ธรรม” พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้นิยามความหมายของ คำว่า “บรรลู่” หมายถึง ถึง, สำเร็จ^{๑๙} ส่วนคำว่า “ธรรม” หมายถึง สภาพที่ทรงไว้, ธรรมดา, ธรรมชาติ, สภาวะธรรม สัจจธรรม, ความจริง, เหตุ, ต้นเหตุ, สิ่ง, ปรากฎการณ, ัมมารมณ, สิ่งที่เกิด, คุณธรรม, ความดี, ความถูกต้อง, ความประพฤติชอบ, หลักการ, แบบแผน, ธรรมนิยม, หน้าที่, ความชอบ, ความยุติธรรม, พระธรรม, คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^{๒๐}

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง ให้ความหมาย การบรรลู่ธรรม ไว้ว่า อันพระนิพพานนี้เที่ยงแท้ เพราะมีสภาวะ คือ ความถูกต้อง (ชอบด้วยเหตุผล) ดังกล่าวแล้ว เป็นอรุรูป เพราะลวงเสียซึ่งสภาวะแห่งรูป (มีความเสื่อมโทรม เป็นต้น) มิใช่สิ่งไม่มีอยู่โดยปรมาตม์ เพราะเป็นสิ่งที่พึงบรรลู่ได้ด้วยญาณวิเศษ สำเร็จด้วยความบากบั่นอันสม่ำเสมอไม่ย่อหย่อน และเพราะเป็นพระดำรัสของพระสัมพันธูญเจ้าด้วย จริงอยู่พระสัมพันธูญเจ้า ได้ตรัสคำนี้ไว้ว่า “มีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติอันไม่เกิด ไม่เป็น อันเหตุอะไรๆ มิได้ทำขึ้น อันปัจจัยอะไรๆ มิได้แต่งขึ้น”^{๒๑}

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ให้ความหมาย การบรรลู่ธรรม ใน “นิพพานกถา” ไว้ว่า นิพพาน หมายถึง สภาพที่ดับทุกข์ คือ วนเวียนของกิเลส กรรม และวิบาก

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุคส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖๕๒-๖๕๓.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๗.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๔.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

^{๒๑} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๕๒.

เมื่อวนเวียนกิเลสถูกตัดให้ขาดลงด้วย อรหัตตมรรคแล้ว กรรมที่กระทำไว้ในภพนี้ และภพก่อนจะเป็นอโหสิกรรมไป ภพใหม่ก็ไม่ปรากฏอีก ตามที่กล่าวมานี้ วัฏฏะทั้ง ๓ ก็จะสงบไป ดังนั้น ลักษณะของนิพพาน จึงเป็นความสงบจากวิภูฏทุกข์ เป็นสันติสุขอันยอดเยี่ยม ดังพระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า สันติลักษณะ (มีลักษณะสงบ) คือ สงบจากวนเวียนของกิเลส เป็นต้น ทั้ง ๓ อย่าง เมื่อมีความสงบเกิดขึ้น ถ่านไฟของความทุกข์ก็จะดับลง^{๒๒}

พระธรรมมังคลาจารย์ (ทอง สิริมงคล) ให้ความหมาย การบรรลุธรรม ไว้ว่า ผู้ที่ได้บรรลุมรรคผลขั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์ จะเป็นผู้ที่มีจิตบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส โมโห โกรธ หลง ไร้ความทุกข์ทางจิต ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ดวงจิตมีความสงบอย่างสมบูรณ์ ไม่ดูด ไม่ผลึก ไม่รัก ไม่ชัง จิตตั้งอยู่ท่ามกลางความยินดี ยินร้าย อยู่กับโลกได้ สัมผัสสัมพันธ์กับโลก ได้ทำประโยชน์ให้กับโลกได้ แต่จิตอยู่เหนือความยึดติดใดๆ ทั้งสิ้นของโลก ถ้าผู้ปฏิบัติได้บรรลุญาณต่างๆ อย่างละเอียด ชัดเจนที่สุด และมีคุณธรรมครบถ้วนดังกล่าวนี้ ก็ตัดสินตนได้ว่า ได้บรรลุมรรคผล ขั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้ว^{๒๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมาย การบรรลุธรรม ไว้ว่า ภาวะของผู้บรรลุนิพพาน ศึกษาได้จากคำเรียกชื่อ และ คำแสดงคุณลักษณะของผู้บรรลุนิพพานนั่นเอง มีทั้งความหมายแง่บวก และแง่ลบ คำเรียกจำนวนมากเป็นคำแสดงความยกย่องนับถือว่า เป็นผู้มีความสมบูรณ์ดีงาม บริสุทธิ์ ประเสริฐ หรือ ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดแล้ว เช่น อรหันต์ (ผู้ไกลจากกิเลส) ชินาสพ (ผู้สิ้นอาสวะแล้ว) อเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา ผู้จบการศึกษาแล้ว) ปริกชินภวสังโยชน์ (ผู้หมดสังโยชน์ที่เป็นเครื่องผูกมัดไว้ในภพ) วุสิตวันต์ หรือ วุสิตพรหมจรรย์ (ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว) กตกรรมีย์ (ผู้ทำกิจที่ต้องทำเสร็จแล้ว) โอิहितภาวะ (ผู้ปลงภาวะแล้ว) อนุปปัตตสัทธัตถ์ (ผู้เข้าถึงประโยชน์ตนแล้ว) เป็นต้น^{๒๔}

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายของการบรรลุธรรม ไว้ว่า ปิติปราโมทย์นั่นเอง ทำให้เกิดความแจ่มใสสดชื่น มีใจสงบเป็นปัสสัทธิ เป็นเหตุให้มีสมาธิตามธรรมชาติอยู่อย่างอัตโนมัติ จนเห็นความจริงที่ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็นอยู่เสมอ ขณะใดเป็นไปแรงกล้า จิตก็หน่ายคลายกำหนดจากสิ่งที่เคยยึดถือ หลุดออกมาได้จากสิ่งที่เคยยึดถือ แม้แต่การยึดถือว่า

^{๒๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), **นิพพานกถา**, พระพรหมโมลี ตรวจชำระ, พระคันธสภาราภิวงศ์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑.

^{๒๓} พระธรรมมังคลาจารย์ (ทอง สิริมงคล), **ทางสายเอก**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๙๓.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๓๔๓.

ตัวตน หรือของตน ไม่มีความหลงอยากในสิ่งใดด้วยกิเลสตัณหาอีกต่อไป ความทุกข์ไม่มีที่ตั้งอาศัย ก็สิ้นสุดลง ผู้นั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ไม่มีอะไรที่จะต้องทำ เพื่อให้ตนพ้นทุกข์อีกต่อไป^{๒๕}

พระคันธสาราภิงค์ แปลและเรียบเรียง ความหมายของการบรรลุธรรม ไว้ว่า นิพพาน หมายถึง สภาพที่ดับทุกข์ คือวนเวียนของกิเลส กรรม และเวปภพ เมื่อวนเวียนของกิเลสถูก ตัดให้ขาดลงด้วยอหัตตมรรคแล้ว กรรมที่กระทำไว้ในภพนี้ และภพก่อนก็เป็นอโหสิกรรมไป ภพใหม่ก็ไม่ปรากฏอีก ตามที่กล่าวมานี้ วัฏฏะทั้งสามก็จะสงบไป ดังนั้น ลักษณะของนิพพานจึง เป็นความสงบจากวัฏฏะทุกข์ เป็นสันติสุขอันยอดเยี่ยม ดังพระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า สันติลักษณะ (มีลักษณะสงบ) คือ สงบจากวนเวียนของกิเลส เป็นต้น ทั้งสามอย่าง เมื่อมีความสงบ เกิดขึ้น ถ่านไฟของความทุกข์ก็จะถูกดับลง^{๒๖}

พระชินสภเถระ ให้ความหมาย การบรรลุธรรม ไว้ว่า ไตรลักษณ์ในจิตมีกำลัง เข้มแข็งเพียงพอไม่หวั่นไหวแล้ว อนุโลมญาณ โคตรภูญาณ และโสดาปัตติมรรคญาณ ซึ่งเป็น โลกุตตรมรรคญาณ โสดาปัตติผลญาณ ซึ่งเป็นโลกุตตรผลญาณ และปัจจเวกขณญาณ จะเกิดขึ้น ตามลำดับ เมื่อโลกุตตรมรรคญาณเกิดขึ้น จะประหารอนุสัยกิเลสที่มีในจิต ในส่วนที่มีอำนาจ ประหารได้ให้พินาศดับลง แรงที่อนุสัยกิเลสใช้เหนี่ยวนำจิตให้เกาะยึดรูปนามสังขาร ถูกตัดขาด สะบั้นลง จิตหมดยางเหนียวที่ใช้ยึดเกาะโดยสิ้นเชิง จึงละออกจากรูปนามสังขาร ซึ่งเป็นกองทุกข์ ในกามาวจรกุศลส่วนสุดท้ายที่เหลืออยู่ เข้าสู่กระแสแห่งความดับโดยสิ้นเชิงด้วยโลกุตตรมรรค คือ พระนิพพาน^{๒๗}

สรุปว่า การบรรลุธรรม คือ การบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ ได้ตาม กำลังของมรรค สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ หลุดพ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิง

^{๒๕} พุทธศาสนิกฯ, **วิธีฝึกสมาธิวิปัสสนา ฉบับสมบูรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๕.

^{๒๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **นิพพานกถา**, แปลโดย พระคันธสาราภิงค์, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑.

^{๒๗} พระชินสภเถระ **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**, (นครนายก: อักษรสัมพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓๓.

๒.๒ ประเภทของการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรม หมายถึง การหลุดพ้นจากกิเลส สรรพสัตว์ถูกกิเลสผูกไว้ในภพน้อยภพใหญ่ เมื่อใครแก้ได้แล้ว ผู้นั้นย่อมหลุดจากเครื่องผูก พ้นจากเครื่องผูก เมื่อไม่มีเครื่องผูกย่อมไม่มีทุกข์ ไม่มีความเดือดร้อนใดๆ เลย^{๒๘} ผู้บรรลุธรรมมี ๒ ประเภท ได้แก่

๑. เจโตวิมุตติ คือ ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิต หลุดพ้นด้วยกำลังของจิตที่ผ่านการฝึก จนมีกำลังสมาธิกล้า สามารถชำระหรือปราบกิเลสลงได้ เช่น สมาบัติ ๘ เป็นเจโตวิมุตติ ชนิดละเอียดและประณีตมาก โดยอาศัยการเจริญสมถกรรมฐาน จนสามารถพัฒนาจิตให้ถึงขั้นอัปปนาสมาธิ เพื่อให้เกิดองค์ฌาน สงบจากกิเลสนิวรณ์ ๕

๒. ปัญญาวิมุตติ คือ ความหลุดพ้นด้วยปัญญา โดยการเจริญวิปัสสนาล้วน ไม่ได้รูปฌานหรืออรุฌานมาก่อน ปัญญาที่เจริญแล้วย่อมละอวิชชาได้ เมื่อละอวิชชาได้แล้ว จึงมีปัญญาวิมุตติ^{๒๙}

เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ เป็นความหลุดพ้นจากเครื่องผูกโดยการเจริญสมถและวิปัสสนา วิมุตติหรือความหลุดพ้น มีอยู่ ๕ อย่าง คือ

๑. วิกขัมภณวิมุตติ คือ การหลุดพ้นด้วยการข่มไว้ หมายถึง การระงับหรือข่มนิวรณ์ไว้ ด้วยอำนาจของสมาธิ คือ สมาบัติ ๘ ได้แก่ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ พ้นจากนิวรณ์โดยข่มไว้

๒. ตทังควิมุตติ คือ การหลุดพ้นชั่วคราว หมายถึง การหลุดพ้นจากกิเลสหรืออกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง ในลักษณะธรรมที่เป็นปรปักษ์หรือตรงกันข้าม ได้แก่ อนุปัสสนา ๗ มีอนิจจานุปัสสนา เป็นต้น^{๓๐} โดยพิจารณาความไม่เที่ยง ทำให้พ้นจากนิจจสัญญา ความสำคัญหมายว่าเป็นของเที่ยง

๓. สมุจเฉทวิมุตติ คือ การหลุดพ้นอย่างเด็ดขาด หมายถึง การทำลายกิเลสที่ผูกมัดไว้จนเป็นอิสระ ด้วยญาณในวิถีสองแห่งมรรค กิเลสที่ตัดออกไปแล้วอย่างสิ้นเชิงนี้ ไม่สามารถกลับมาเกิดได้อีก คือ อริยมรรค ๘ เพราะพ้นจากกิเลสที่ต้นตัดขาดแล้ว

๔. ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ คือ การหลุดพ้นอย่างสงบราบคาบ หมายถึง สามัญญผล ๔ เพราะว่าเป็นขั้นในที่สุดแห่งความสงบของกิเลส ด้วยอานูภาพแห่งมรรค

^{๒๘} พระธรรมธีรราชมุนี (โชดก ญาณสิทธิ), *วิปัสสนากรรมฐาน*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรสาส์นพรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๘๐๐.

^{๒๙} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖.

^{๓๐} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๒/๔๘.

๕. นิสสรณวิมุตติ คือ หลุดพ้นด้วยการสลัดออกไป หมายถึง นิพพาน เพราะว่าจะสลัดปราศจากไป ดำรงอยู่ไกลจากกิเลสทั้งปวง^{๓๑}

สรุปว่า วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากเครื่องผูก ได้แก่ กิเลส โดยหลุดพ้นด้วยการข่มระงับไว้ชั่วคราว จนหลุดพ้นทำลายกิเลสได้อย่างเด็ดขาด

๒.๓ ระดับของการบรรลุนิพพาน

ในพระพุทธศาสนาบุคคลผู้บรรลุนิพพาน เรียกว่า พระอรหันต์บุคคลผู้สามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำจนถึงละสังโยชน์เบื้องสูงได้ โดยการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นความทุกข์ในระดับต่างๆ เป็นผู้บรรลุนิพพาน ๔ ระดับ ดังนี้คือ

๑. พระโสดาบัน หมายถึง ผู้บรรลุนิพพานแรกเข้าสู่กระแสพระนิพพาน เพราะละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรค เป็นผู้มื่อรียกัณฑ์ศีลบริบูรณ์^{๓๒} คือ มีศีลบริสุทธิ มีความบริบูรณ์ในสมาธิพอประมาณ มีความบริบูรณ์ในปัญญาพอประมาณ เป็นผู้ไม่ตกต่ำ มีความแน่นอนแล้วตรัสรู้ในภายหน้า การบรรลุนิพพานนี้ระดับมรรค เรียกว่า โสดาปัตติมรรค ขึ้นผล เรียกว่า โสดาปัตติผล พระอรหันต์บุคคลผู้บรรลุนิพพานได้ชื่อว่า พระโสดาบัน มี ๕ ประเภท ดังนี้

๑) พระเอกพีชีโสดาบัน หมายถึง ผู้มีพีช คือ อตภาพอันเดียว คือ เกิดอีกครั้งเดียว ก็จักบรรลุนิพพานได้ เป็นพระเอกพีชีโสดาบัน^{๓๓}

๒) โกลังโกละโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบัน ผู้เกิดในตระกูลสูงในสุคติภพ เป็นมนุษย์ในตระกูลที่มีโอกาสสมบัติมาก หรือภูมิของเทวดาได้ ๒ หรือ ๓ ภพ เท่านั้น จะบรรลุนิพพานได้

๓) สัตตักขัตตูปรมโสดาบัน หมายถึง พระโสดาบัน ผู้มี ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง จะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดา หรือมนุษย์ก็จะเกิดได้ไม่เกิน ๗ ครั้ง^{๓๔}

๔) พระธัมมานุสारीโสดาบัน หมายถึง ผู้แล่นไปตามธรรม คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานได้ มีปัญญาแก่กล้า บรรลุนิพพานแล้วกลายเป็นทิวลิปตตะ เป็นพระโสดาบัน ประเภทธัมมานุสारी เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่าพระสัตตักขัตตูปรมโสดาบัน

^{๓๑} ขุ.อ. (ไทย) ๑/๓/๕๐-๕๒.

^{๓๒} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๖๖.

^{๓๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙๔/๓๐๔.

^{๓๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙๕/๓๐๕.

๕) พระสัทธานุสารีโสดาบัน หมายถึง ผู้แล่นไปตามศรัทธา คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อ บรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุตติ เป็นพระโสดาบันประเภท สัทธานุสารี เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่าพระโสดาบัน ผู้เป็นธัมมานุสารี^{๓๕}

๒. พระสกทาคามี หมายถึง ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว จะสามารถกำจัดทุกข์ ไปได้ ผู้ได้บรรลุธรรมระดับนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณในสมาธิและปัญญา นอกจากนี้สามารถทำลายสังโยชน์ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพตปรามาสให้หมด สิ้นไป และยังทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง การบรรลุธรรมระดับนี้ เป็นขั้นมรรค เรียกว่า สกทาคามีมรรคขั้นผล เรียกว่า สกทาคามีผล พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุ มีชื่อว่า พระสกทาคามี^{๓๖} พระสกทาคามี มี ๕ ประเภท

๑) พระสกทาคามี บางจำพวกสำเร็จเป็นพระสกทาคามีบุคคล ในโลกมนุษย์นี้แล้ว ไปบังเกิดเป็นเทพเจ้า ณ เทวโลก เมื่อจุติจากเทวโลกกลับมาเกิดในโลกมนุษย์นี้อีกครั้งหนึ่ง จะได้บรรลุอรหัตตผลและดับขันธปรินิพพานในมนุษย์โลกนี้

๒) พระสกทาคามี บางจำพวกสำเร็จเป็นพระสกทาคามีบุคคลในมนุษย์โลก นี้แล้ว กระทำความเพียรเจริญวิปัสสนาต่อไป อย่างไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งได้บรรลุอรหัตตผล และดับขันธปรินิพพานในโลกมนุษย์นี้

๓) พระสกทาคามี บางจำพวกสำเร็จเป็นพระสกทาคามีบุคคลในมนุษย์โลก นี้แล้ว ไปบังเกิดเป็นเทพบุตร ณ เทวโลก และจะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วดับขันธปรินิพพาน ณ เทวโลก

๔) พระสกทาคามี บางจำพวกเป็นเทพเจ้า สำเร็จเป็นพระสกทาคามีบุคคล ณ เทวโลกแล้ว ได้บรรลุอรหัตตผลและดับขันธปรินิพพาน ณ เทวโลก

๕) พระสกทาคามี บางจำพวกเป็นเทพบุตร สำเร็จเป็นพระสกทาคามีบุคคล ณ เทวโลกแล้ว จุตินำบังเกิดในมนุษย์โลกนี้แล้ว ได้บรรลุอรหัตตผล และดับขันธปรินิพพาน ในมนุษย์โลก^{๓๗}

๓. พระอนาคามี หมายถึง ผู้จะปรินิพพานในที่ผุดเกิดขึ้น ไม่เวียนกลับมาอีก คือ ไปอุปบัติในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส^{๓๘} แล้วบรรลุอรหัตตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วดับขันธ

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๐/๑๑๒.

^{๓๖} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๖.

^{๓๗} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **วิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญาณการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑๖-๓๑๗.

ปรีนิพพานในพรหมโลกนั้นเลย เพราะสามารถละกิเลสได้ด้วยเด็ดขาด เป็นสมุจเฉตพหุทานได้ ๕ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพตปรามาส กามราคะ พยาบาท^{๓๘} และยังสามารถละอกุศลกรรมบถได้อีก ๒ คือ พุดคำหยาบ และโกรธเคืองได้เด็ดขาด พระอนาคามีเป็นโอปปาติกะ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลและสมาธิ มีปัญญามากขึ้น การบรรลुरुธรรมระดับนี้ ระดับมรรค เรียกว่า อนาคามีมรรค ระดับผล เรียกว่า อนาคามีผล พระอนาคามี มี ๕ ประเภท^{๓๙}

๑. อันตราปรีนิพพายี หมายถึง พระอนาคามี ผู้ปรีนิพพานในระหว่าง คือ เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว อายุยังไม่ถึงกึ่งก็ปรีนิพพาน มี ๓ จำพวก^{๔๐} คือ

๑) พวกที่เกิดในชั้นสุทธาวาสอวิหา ซึ่งมีอายุ ๑,๐๐๐ กัปป์ แต่จะบรรลुरुหัตถผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันที่เกิด ถ้าไม่บรรลुरुในวันที่เกิดก็จะบรรลुरुภายใน ๑๐๐ กัปป์

๒) พวกที่ไม่สามารถบรรลुरुหัตถผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันที่เกิด จะบรรลुरुภายใน ๒๐๐ กัปป์

๓) พวกที่เมื่อไม่สามารถบรรลुरुหัตถผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันที่เกิด จะบรรลुरुภายใน ๔๐๐ กัปป์

๒. อุพหัจจปรีนิพพายี หมายถึง พระอนาคามี ผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว จวนจะถึงปรีนิพพาน คือ อายุพ้นกึ่งแล้วจวนจะถึงสิ้นอายุ จึงปรีนิพพาน

๓. อสังขารปรีนิพพายี หมายถึง พระอนาคามี ผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว ปรีนิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรมาก

๔. สสังขารปรีนิพพายี หมายถึง พระอนาคามี ผู้เกิดในสุทธาวาสภพใดภพหนึ่งแล้ว ปรีนิพพานโดยต้องใช้ความเพียรมาก

๕. อุทธังโสตอกนิฏฐคามิ หมายถึง พระอนาคามี ผู้มีกระแสเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ คือ เกิดในสุทธาวาสจนถึงอกนิฏฐภพแล้ว ปรีนิพพานในภพนั้น พระอนาคามีผู้ที่แก่กล้าในสัทธินทรีย์ เกิดในพรหมโลกชั้นอวิหาภูมิ ผู้ที่แก่กล้าในวิริยินทรีย์เกิดในชั้นอตปปาภูมิ ผู้ที่แก่กล้าในสตินทรีย์ เกิดในชั้นสุทสสาภูมิ ผู้ที่แก่กล้าในสมาธินทรีย์เกิดในชั้นสุทสสิภูมิ ผู้ที่แก่กล้าในปัญญินทรีย์เกิดในอกนิฏฐาภูมิ^{๔๑}

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๓๙} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๐/๔๐๙.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๔๑} อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/๔๖๒.

^{๔๒} อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/๔๖๑.

๔. พระอรหันต์ หมายถึง ผู้ที่ต้องอาศัยคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงสามารถบรรลุธรรมได้ อันได้ชื่อว่า “อนุพุทธะ”^{๔๓} (ผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า) และเป็นผู้หมดสิ้น อาสวะกิเลส สามารถทำให้บริบูรณ์ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ละสังโยชน์ทั้งปวง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามฉันทะ พยาบาท รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชาให้หมดสิ้นไป^{๔๔} พระอรหันต์ มี ๒ ประเภท คือ

๑. พระอรหันต์ ประเภทปัญญาวิมุต คือ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ได้แก่ ท่านผู้มุ่งหน้าบำเพ็ญแต่วิปัสสนา อาศัยสมณะเพียงใช้สมาธิที่จำเป็น พอเป็นบาทฐานของวิปัสสนา ได้สมณะไม่เกินรูปฌาน ๔ จำแนก ได้ดังนี้ คือ

๑) พระสุกขวิปัสสกะ ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ได้สมาธิถึงระดับฌานต่อเมื่อถึงมรรค

๒) พระปัญญาวิมุตผู้ได้ฌาน ๔ อย่างน้อยชั้นหนึ่ง จึงเจริญวิปัสสนาให้บรรลุอรหัตตผล

๓) พระปฏิสัมภีที่ปัตตะ ผู้บรรลุปฏิสัมภี ๔ คือ ได้ปัญญาแตกฉาน ๔ ประการ^{๔๕} คือ ๑. ความแตกฉานในปฏิภาณไหวพริบ ๒. ความแตกฉานในภาษา ๓. ความแตกฉานในอรรถ ๔. ความแตกฉานในธรรม

๒. พระอรหันต์ ประเภทอุกโตภาควิมุต แปลว่า ผู้หลุดพ้นโดยส่วนทั้ง ๒ คือ หลุดพ้นจากรูปกายด้วยอรุปรมาบัติ และหลุดพ้นจากนามกายด้วยอริยมรรค เป็นการหลุดพ้น ๒ วาระ คือ วิกขัมภณะ และสมุจเฉท จำแนกได้ดังนี้คือ

๑) อุกโตภาควิมุต คือ พระอรหันต์ผู้ได้สมณะเลयरูปสมาบัติไปเป็นอรุปรมาบัติ

๒) เติวิชชะ คือ พระอรหันต์ ผู้ได้วิชา ๓^{๔๖}

๓) ฉพภิญญะ คือ พระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖^{๔๗}

๔) ปฏิสัมภีที่ปัตตะ คือ พระอรหันต์อุกโตภาควิมุต ผู้บรรลุปฏิสัมภี ๔

การจำแนกพระอริยบุคคล โดยการใช้อินทรีย์เป็นเกณฑ์ อินทรีย์ แปลว่า ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจ หมายถึง ธรรมที่เป็นเจ้าการในการครอบงำ หรือ กำราบสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ในการ

^{๔๓} พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี), วิปัสสนาภาวนาไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๔๑.

^{๔๔} อภ.ก.อ. (ไทย) ๔/๑/-/๗๕๖-๗๕๗.

^{๔๕} อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๗๕/๒๔.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๔-๓๙๖.

ปฏิบัติธรรม คือ ความขาดศรัทธา ความเกียจคร้าน ความเพิกเฉยปล่อยปละละเลย เกิดความฟุ้งซ่าน และการขาดความรู้ ความหลงผิด หรือการไม่ใช้ปัญญา ส่วนอินทรีย์ คือ อำนาจที่หนุนนำให้ปฏิบัติธรรมก้าวหน้าไปได้มี ๕ อย่าง คือ สัทธา (ความเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้ หรือ ครองใจไว้กับกิจที่กำลังทำ) สมาธิ (ความมีจิตตั้งมั่น) และปัญญา (ความรู้ชัดหรือความเข้าใจ) ในการปฏิบัติธรรม อินทรีย์แต่ละอย่างของต่างบุคคล จะยิ่งหรือหย่อนไม่เท่ากัน อินทรีย์ที่ทำให้เกิดความแตกต่างในการบรรลุธรรม จึงนำมาเป็นเกณฑ์แบ่งประเภท พระอริยบุคคลมี ๓ อย่าง คือ สัทธินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ศรัทธา) สมาธินทรีย์ (อินทรีย์ คือ สมาธิ) และปัญญินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ปัญญา) โดยจำแนกพระอริยบุคคลเป็น ๗ ประเภท^{๔๘} ประกอบด้วย

๑. อุภโตภาควิมุตบุคคล ได้แก่ ผู้สัมผัสซึ่งวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย และสิ้นอาสวะแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา คือ เลयरูปสมาบัติไปเป็นอรูปรูปสมาบัติ และอาสวะทั้งหลายของเธอก็หมดสิ้นไป เพราะเห็นอริยสัจด้วยปัญญา หมายถึงพระอรหันต์ผู้ได้เจโตวิมุตติขั้นอรูปรูปสมาบัติมาก่อนที่จะได้ปัญญาวิมุตติ บางคราวอาจไปพบคำว่า พระอรหันต์เจโตวิมุตติ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ฟังทราบว่า พระอรหันต์เจโตวิมุตติ คือ อุภโตภาควิมุตบุคคล นั่นเอง เป็นผู้ที่มีสมาธินทรีย์^{๔๙} แก่กล้าเป็นตัวนำในการปฏิบัติ

๒. ปัญญาวิมุตบุคคล ได้แก่ ผู้ไม่ได้สัมผัสด้วยกายซึ่งวิโมกข์อันละเอียด ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาสิ้นอาสวะ เพราะเห็นอริยสัจด้วยปัญญา หมายถึงพระอรหันต์ประเภทปัญญาวิมุตติ มีปัญญินทรีย์แก่กล้า เป็นตัวนำในการปฏิบัติ

๓. กายสักขีบุคคล ได้แก่ ผู้สัมผัสด้วยกายซึ่งวิโมกข์อันละเอียด คือ เลयरูปสมาบัติไปเป็นอรูปรูปสมาบัติ และอาสวะบางส่วนของเธอก็หมดสิ้นไป เห็นอริยสัจด้วยปัญญา คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค โดยมีสมาธินทรีย์เป็นอินทรีย์ที่แก่กล้าเป็นตัวนำในการปฏิบัติ

๔. ทิฏฐิปัตตบุคคล ได้แก่ ผู้มิได้สัมผัสด้วยกายซึ่งวิโมกข์อันละเอียด แต่เป็นผู้บรรลุสัมมาทิฏฐิ คือ ท่านที่เข้าใจอริยสัจธรรมถูกต้องแล้ว และอาสวะบางส่วนก็สิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา หมายถึงพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค ที่มีปัญญินทรีย์แก่กล้าเป็นตัวนำในการปฏิบัติ

๕. สัทธาวิมุตบุคคล ได้แก่ ผู้มิได้สัมผัสด้วยกายซึ่งวิโมกข์ เป็นผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา คือ ท่านที่เข้าใจในอริยสัจธรรมถูกต้องแล้ว และอาสวะบางส่วนก็สิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา แต่มีศรัทธาเป็นตัวนำในการปฏิบัติ หมายถึงพระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๒๐๘.

^{๔๙} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓/๔๖๔.

พระอนาคามี และท่านผู้ตั้งอยู่ในอภิมรรค ที่มีสัทธินทรีย์แก่กล้าในการปฏิบัติ เห็นอริยสังข์ด้วยปัญญา และเขามีศรัทธาในพระตถาคตที่ตั้งมั่น

๖. ัมมานุสारीบุคคล ได้แก่ ผู้มิได้สัมผัสด้วยกายซึ่งวิโมกข์อันละเอียด และอาสวะบางส่วนของเธอทั้งหมดสิ้น เพราะเห็นอริยสังข์ด้วยปัญญา และธรรมทั้งหลายที่ พระตถาคตประกาศแล้ว คือ ผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค ผู้มีปัญญินทรีย์แก่กล้ามากกว่าสัทธินทรีย์ และสมาธิินทรีย์

๗. สัทธานุสारीบุคคล ได้แก่ ผู้มิได้สัมผัสด้วยกายซึ่งวิโมกข์อันละเอียด และอาสวะบางส่วนของเธอทั้งหมดสิ้นไป เพราะเห็นอริยสังข์ด้วยปัญญา และเขามีความเชื่อ ความรักในตถาคต^{๕๐} ได้แก่ ผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค ผู้มีสัทธินทรีย์แก่กล้า มากกว่า ปัญญินทรีย์ และสมาธิินทรีย์

การเริ่มเข้าสู่ความเป็นพระอริยบุคคลผู้ปฏิบัติจะมีสัทธินทรีย์ หรือปัญญินทรีย์ อย่างใดอย่างหนึ่งแก่กล้าเป็นตัวนำ ถ้าผู้นั้นไปบำเพ็ญสมณะจนได้วิโมกข์แล้ว จะเปลี่ยนไปเป็นสมาธิินทรีย์เป็นตัวนำ ที่ว่าได้วิโมกข์ หมายถึง วิโมกข์ ๔ ขึ้นไป (ได้ถึงอรุณมาน) ส่วนผู้ที่ยังมีสัทธินทรีย์ เป็นตัวนำอาจได้ถึงรูปฌาน ๔ แต่ไม่สามารถได้อรูปฌาน (ไม่ได้วิโมกข์) แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าหากมีสมาธิินทรีย์เป็นตัวนำ ในที่สุดสมาธิินทรีย์นั้น จะกลายเป็นฐานให้แก่ปัญญินทรีย์อยู่ดี เมื่อถึงตอนนั้นสมาธิินทรีย์จะช่วยให้เกิดวิโมกข์ได้ ในภิกขาแห่งวิสุทธิมรรค คือ ปรมัตถมัญชุสามีคำอธิบายว่า ผู้ไม่ได้วิโมกข์ ๘ เมื่อตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค เป็นสัทธานุสारीบุคคล และ ัมมานุสारीบุคคล อย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อจากนั้น เป็นสัทธาวิมุตติ หรือ ทิฏฐิปัตตะ จนได้สำเร็จอรหัตผล จึงเป็นปัญญาวิมุตติ ผู้ได้วิโมกข์ ๘ เมื่อตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค เป็นสัทธานุสारी หรือ ัมมานุสारी อย่างใดอย่างหนึ่ง จากนั้นเป็นกายสักขี สำเร็จอรหัตผลเป็นอุภโตภาควิมุตติ ในบางคราวอาจไปพบคำว่า พระอรหันต์เจโตวิมุตติ ฟังทราบว่าเป็น พระอรหันต์เจโตวิมุตติ คือ อุภโตภาควิมุตติบุคคลนั่นเอง และในบางแห่ง แม้ผู้ที่ได้บำเพ็ญทั้งสมณะและวิปัสสนา มาโดยตลอดด้วยกัน ท่านได้แยกเรียก เป็นพระเจโตวิมุตติบ้าง พระปัญญาวิมุตติบ้าง เพราะความต่างแห่งอินทรีย์เท่านั้นก็มิ หรือในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ใครเป็นพระสัทธาวิมุตติ พระทิฏฐิปัตตะ และพระกายสักขี ท่านก็เรียกอย่างนั้นไปตลอดจนเป็นพระอรหันต์

สรุปว่า ระดับของการบรรลุนิพพานเป็นพระอริยบุคคล มี ๔ ระดับ ตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

^{๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๒/๒๑๑.

๒.๔ เหตุแห่งการบรรลุลุธรรม

เหตุแห่งการบรรลุลุธรรม หมายถึง สาเหตุหรือสภาพการณ์ ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ บรรลุลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลมีเสถียรภาพ เป็นต้น โดยมีระยะเวลาของการบรรลุลุธรรมแตกต่างกันไป ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่าด้วยเหตุแห่งวิมุตติ ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต วิมุตตยาตนสูตร ว่าด้วยเหตุแห่งวิมุตติ ไว้ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกาย และใจอยู่ ที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมบรรลุลุธรรม อันเป็นแดนเกษม จากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ด้วยเหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการ คือ ๑. การบรรลุลุธรรม ในขณะที่ฟังธรรม ๒. การบรรลุลุธรรมในขณะที่แสดงธรรม ๓. การบรรลุลุธรรมในขณะที่สาธยายธรรม ๔. การบรรลุลุธรรมในขณะที่พิจารณาธรรม ๕. การบรรลุลุธรรมด้วยอำนาจของสมาธิ^{๕๑}

การพัฒนาปัญญาจนถึงระดับโลกุตระนั้น ต้องอาศัยเหตุปัจจัยสำคัญที่เป็นบ่อเกิด แห่งกุศลธรรมทั้งปวง นั่นคือ สัมมาทิฏฐิ เป็นเบื้องต้นในการพัฒนาปัญญาในทางที่ถูกตรง จนเป็น ปัญญาโลกุตระ ที่ทำให้ถึงความพ้นทุกข์ ดังพุทธพจน์ว่า บุคคลล่วงทุกข์ได้ เพราะสมาทาน สัมมาทิฏฐิ^{๕๒}

สัมมาทิฏฐิ แปลว่า ความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง มีลักษณะ ๖ ประการ คือ ๑. ไม่อาจยึดถือสังขารว่าเป็นของเที่ยง ๒. ไม่อาจยึดถือสังขารว่าเป็นสุข ๓. ไม่อาจยึดถือธรรมว่าเป็นอัตตา ๔. ไม่อาจทำอนันตริยกรรม ๕. ไม่อาจเชื่อความบริสุทธิ์โดยถือมงคตื้นขาว ๖. ไม่อาจแสวงหาเขตบุญนอกศาสนา^{๕๓}

ปัจจัยที่มีอุปการะในการทำให้สัมมาทิฏฐิ เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ มี ๒ ประการ คือ

๑. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ คือ เสียงจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้น หรือ ชักจูงจากภายนอก จากผู้อื่นที่ติงามถูกต้องถูกธรรม โดยเฉพาะ การรับฟังธรรม คำแนะนำจาก บุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร เป็นต้น ข้อนี้เป็นวิธีการแห่งศรัทธา

๒. ปัจจัยภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำไว้ในใจโดยอุบาย อันแยบคาย เป็นการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา โดยมองเห็นสิ่งนั้นๆ แล้วสืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาว

^{๕๑} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๖/๓๒.

^{๕๒} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๙/๖๘.

^{๕๓} อจ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๙๓/๖๑๗.

ให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ ที่สืบทอดกันตามเหตุปัจจัย ข้อนี้เป็นวิธีการแห่งปัญญา^{๕๔}

ปัจจัยภายนอก เริ่มต้นด้วยศรัทธา อาศัยศรัทธาเป็นเหตุปัจจัย ส่งเสริมให้เกิดปัญญา การพัฒนาปัญญาจึงต้องอาศัยปัจจัยภายนอก คือ กัลยาณมิตร^{๕๕} และปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ เป็นหลักในการใช้ปัญญา สัมมาทิฐิจึงสมบูรณ์ พร้อมเป็นพระโสดาบัน

องค์ประกอบเพื่อบรรลุโสดาบัน มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. สปัปฺริสสังเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ)
๒. สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม)
๓. โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยกกาย)
๔. สัมมานุจฺฉิมมปฏิปัตติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม)^{๕๖}

พระอริยบุคคลชั้นโสดาบันขึ้นไปเท่านั้น ที่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาทิฐิอย่างสมบูรณ์ ธรรมเครื่องบรรลุโสดาบันทั้ง ๔ ประการนี้ ก่อให้เกิดการบรรลุธรรมขึ้นได้ใน ๕ ขณะ ดังนี้ คือ ขณะฟังธรรม ขณะแสดงธรรม ขณะสาธยายธรรม ขณะพิจารณาธรรมขณะเจริญวิปัสสนาภาวนา มีสมาธิเป็นบาทฐาน

สรุป สัมมาทิฐิ อาศัยปัจจัยจากกัลยาณมิตรและการทำใจไว้ด้วยอุบายอันแยกกาย เกิดการพัฒนาปัญญาทำให้เกิดการบรรลุธรรม เป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป

แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุวิชชาและวิมุตติในพระพุทธศาสนา ควรมีศีลเป็นเบื้องต้น สมาธิเป็นท่ามกลาง มีปัญญาเป็นที่สุด มีธรรม คือ ชั้นธ ๕ เป็นต้น เป็นภูมิ คือ เป็นที่เกิดวิปัสสนาปัญญา โดยมีวิสุทธิ ๒ คือ สีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิ เป็นบาทฐานในการเจริญปัญญา มีวิสุทธิ ๕ คือ ทิฐิวินิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นปัญญารู้แจ้งธรรม

พระพุทธเจ้าได้ตรัสอธิบายหลักธรรมที่เป็นอาหาร เพื่อให้เข้าถึงจุดมุ่งหมาย คือ การพัฒนาปัญญา เพื่อความรู้แจ้งและความหลุดพ้น จะต้องดำเนินไปตามหลักธรรมที่เป็นอาหาร ทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์ ไว้ดังนี้

“อะไรเล่าเป็นอาหารของวิชชาและวิมุตติ” ตอบว่า โภชนงค์ ๗ แม้โภชนงค์ ๗ เราก็กล่าวว่า มีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของโภชนงค์ ๗ ตอบว่า

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๕๕} อ.จ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๗๓/๓๓๔-๓๓๗.

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖.

สติปัญญา ๔ แม้สติปัญญา ๔ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหาร ของสติปัญญา ๔ ตอบว่าสุจริต ๓ แม้สุจริต ๓ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของสุจริต ๓ ตอบว่า ความสำรวมอินทรีย์ แม้ความสำรวมอินทรีย์ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ แม้สติสัมปชัญญะ เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ตอบว่า การมนสิการโดยแยบคาย แม้การมนสิการโดยแยบคาย เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของมนสิการโดยแยบคาย ตอบว่า ศรัทธา แม้ศรัทธา เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของศรัทธา ตอบว่า การฟังสัทธรรม แม้การฟังสัทธรรม เราก็ก้าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่ามีอาหาร อะไรเล่าเป็นอาหารของการฟังสัทธรรม ตอบว่า การคบสัตบุรุษ”^{๕๗}

การคบสัตบุรุษ ย่อมทำให้การฟังสัทธรรมบริบูรณ์

สัตบุรุษ คือ บุคคลผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น เป็นผู้มิเจตน์ไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ (มีพระโสดาบัน เป็นต้น) บุคคลนี้ เรียกว่า สัตบุรุษ^{๕๘}

สัตบุรุษที่ยิ่งกว่าสัตบุรุษ คือ การที่บุคคลผู้มีสัมมาทิฐิ แล้วชักชวนผู้อื่นให้มีสัมมาทิฐิ ตนเองเป็นผู้มีสัมมาสมาธิและชักชวนผู้อื่นให้มีสัมมาสมาธิ บุคคลนี้เรียกว่า สัตบุรุษยิ่งกว่า สัตบุรุษ^{๕๙}

สัตบุรุษประกอบด้วยคุณอันเป็นโลกุตตระ คำสอนของท่านล้วนแล้วแต่เป็นแนวทาง ปฏิบัติให้สัตว์ทั้งหลายได้เข้าถึงความพ้นทุกข์ ให้พิจารณาเห็นความจริงของสังขารว่า ทุกสิ่งล้วน เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เมื่อเห็นโทษของสังขารจะเกิดความเบื่อหน่าย คลาย ความยินดีในสังขาร จิตใจจะนุ่มไปในธรรมอันเป็นที่ดับขันธ์ คือ พระนิพพาน

การฟังสัทธรรม ย่อมทำให้ศรัทธาบริบูรณ์

สัทธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องคลายกำหนดยินดี มี ๓ ประการ

๑. ปริยัติสัทธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นเนื้อหาที่ทรงวางไว้เป็นแบบแผน อย่างบริบูรณ์ นำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้จริง

๒. ปฏิบัติสัทธรรม การเจริญสมถและวิปัสสนา ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญาให้บริบูรณ์ โดยการฝึกหัดปฏิบัติขัดเกลา

^{๕๗} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

^{๕๘} สัม. (ไทย) ๑๙/๒๕/๒๗., อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๔/๓๒๔.

^{๕๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๕/๓๒๖.

๓. ปฏิเวธสังฆธรรม ผลจากปฏิบัติให้สมบูรณ์ในไตรสิกขานั้นๆ ตามสมควรแก่เหตุจนถึงบรรลุมรรค ผล นิพพาน^{๖๐}

การฟังสังฆธรรมย่อมก่อให้เกิดอานิสงส์ ๕ ประการ ดังนี้

- ๑) ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟังมาก่อน
- ๒) ย่อมเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นในสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
- ๓) ย่อมบรรเทาความสงสัยในเรื่องต่างๆ ได้
- ๔) ย่อมทำความเข้าใจให้ตรง (ถูกต้อง) ได้
- ๕) จิตของผู้ฟังย่อมเลื่อมใส^{๖๑}

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการฟังสังฆธรรมจากสัตบุรุษ เป็นเหตุทำให้ได้กัมมัฏสกตญาณ^{๖๒} อันเป็นญาณที่เป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจ ๔ ปัญญาเช่นนี้เรียกว่า “สุตมยปัญญา” ปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฟัง

เมื่อได้ฟังคำสอนของสัตบุรุษแล้ว ย่อมเกิดความเข้าใจในเหตุและผลของทุกข์ที่เกิดขึ้น และเข้าใจแนวทางที่ถูกต้องในการออกไปจากทุกข์นั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง แม้จะยังไม่ถึงขั้นดับทุกข์ได้ แต่จะเกิดศรัทธาเชื่อมั่นและพร้อมที่จะปฏิบัติในแนวทางที่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์

ศรัทธา ย่อมทำให้โยนิโสมนสิการบริบูรณ์

ศรัทธา แปลว่า ทรงไว้พร้อม หรือ ความเชื่อ คือ มีความเชื่อมั่นในประโยชน์จากสิ่งทีกระทำอยู่ เมื่อมีความเชื่อมั่นในคุณค่าของงานนั้น งานที่กำลังทำจะมีความก้าวหน้า และพัฒนาจนประสบผลสำเร็จสูงสุด

เมื่อได้ฟังธรรมจากสัตบุรุษบ่อยๆ จะมีความเชื่อที่มีเหตุผล คือ

๑. ตถาคตโพธิสัตว์ เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อมั่นว่าพระพุทธเจ้าตรัสธรรมวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า แต่ละบุคคลสามารถเข้าถึงภูมิธรรมแห่งความหลุดพ้นได้เพราะการฝึกฝนตนเองจนบริสุทธิ์หลุดพ้นได้

๒. กัมมัสัทธา เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง เชื่อว่าการกระทำโดยมีเจตนาย่อมเป็นกรรม ความชั่ว หรือความดีที่ทำแล้วย่อมมีผล และผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว และเชื่อว่าสิ่งที่ปรารถนาสำเร็จได้ด้วยการทำเหตุที่ถูกต้อง มิใช่ด้วยการอ้อนวอน

^{๖๐} อภ. เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๖๗.

^{๖๑} อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

^{๖๒} อภ. วิ. (ไทย) ๓๕/๗๙๓/๕๐๙.

๓. วิปากลัทธา เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้ว ต้องมีผล และผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุ ไม่มีผู้สร้างผู้ดับบันดาล

๔. กัมมัสสกาตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนย่อมต้องเสวยวิบากกรรม เป็นไปตามการกระทำของตน^{๖๓}

ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาต้องการพัฒนาอินทรีย์ให้แก่กล้าขึ้นไปเรื่อยๆ เมื่อศรัทธาตั้งมั่นอย่างแก่กล้าแล้ว จะส่งผลหนุนเนื่องให้อินทรีย์อื่นๆ ตั้งมั่นและแก่กล้าขึ้นไปด้วย กล่าวคือ ศรัทธาทำให้เกิดความเพียร (วิริยะ) ความเพียรช่วยให้สติมั่นคง เมื่อสติมั่นคงแล้วกำหนดอารมณ์ใด ย่อมได้สมาธิ เมื่อสมาธิดีแล้วจะเกิดความเข้าใจ มองเห็นถึงโทษของอวิชชาและตัณหาที่เป็นสาเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิด และมองเห็นคุณค่าของพระนิพพานซึ่งเป็นภาวะสงบสันติ ครั้นเมื่อรู้ชัดเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยตนเองแล้ว จะเกิดมีศรัทธาที่เป็นศรัทธาอย่างยิ่ง ที่ยิ่งกว่าศรัทธาสามัญ หมุนเวียนกลับเป็นสัทธินทรีย์อีก^{๖๔} เหตุปัจจัยให้เกิดปัญญา (สัมมาทิฐิ) เริ่มต้นจากศรัทธาโดยอาศัยศรัทธา เป็นตัวส่งเสริมให้เกิดวิริยะ สติ สมาธิ น้อมเข้าสู่ปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ เป็นคุณเครื่องให้เกิดจินตามยปัญญา อันน้อมนำไปสู่ภาวนามยปัญญา ทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ในสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน

โยนิโสมนสิการ ย่อมทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์

โยนิโสมนสิการ แปลว่า ทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ว่าโดยรูปศัพท์ โยนิโสมนสิการประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มาจาก โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนคำว่า มนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็น โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย^{๖๕}

โยนิโสมนสิการ เป็นธรรมอย่างเอกที่เป็นเหตุให้ธรรมต่างๆ ที่เป็นกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น และทำให้ละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วได้ ดังที่พระพุทธพจน์ได้ทรงตรัสว่า “โยนิโสมนสิการเป็นธรรมอย่างเอก กั้นวิจิกิจฉาไม่ให้เกิดขึ้น และละวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมและละอกุศลธรรม เป็นเหตุทำให้โพชฌงค์เกิดขึ้นและเจริญบริบูรณ์ เป็นไปเพื่อ

^{๖๓} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๔๔๓.

^{๖๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๒๐/๓๓๓.

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธีม, ๒๕๕๕), หน้า ๖๒๗.

ความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม”^{๖๖} คัมภีร์อรรถกถาและฎีกา โดยวิธีแสดงไวพจน์ให้เห็นความหมายแยกเป็น ดังต่อไปนี้^{๖๗}

๑. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดอย่างมีวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้ากับแนวสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒. ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้ มีขั้นตอน หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบ ตามแนวเหตุผล เป็นต้น ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓. การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดต้นเหตุ คิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงแหล่งที่มา ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง ในด้านการหยั่งรู้สภาวธรรม โยนิโสมนสิการมิใช่ตัวปัญญาเอง แต่เป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา คือ ให้เกิดสัมมาทิฐิ

โยนิโสมนสิการเป็นธรรมเครื่องละวิปลาส ๔ ประการ ดังนี้

๑. ทำไว้ในใจโดยแยบคายว่า “สังขารร่างกายเป็นอสุภะ ล้วนแต่ไม่สวยไม่งาม” เมื่อโยนิโสมนสิการในอสุภนิมิตเช่นนี้ กามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นย่อมไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ละได้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงในสังขารร่างกายที่เป็นอสุภะว่า “ไม่งาม” ละสุภวิปลาส สำคัญว่า “เป็นของสวยงาม” ได้

๒. ทำไว้ในใจโดยแยบคายว่า “รูป-นามสังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ ล้วนแต่ไม่สุข ไม่สบาย ไม่คงสภาพอยู่ไม่ได้ เมื่อโยนิโสมนสิการเช่นนี้ ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ในสิ่งที่เป็นอย่างทุกขว่า “เป็นทุกข์” ละสุขวิปลาสที่สำคัญว่า “เป็นสุข” ได้

๓. ทำไว้ในใจโดยแยบคายว่า “รูป-นามสังขารทั้งปวงเป็นอนิจจัง ล้วนแต่ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เมื่อโยนิโสมนสิการเช่นนี้ ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่า “ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน” ละนิจวิปลาสที่สำคัญว่า “เที่ยงแท้” ได้

^{๖๖} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๘/๑๕.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, หน้า ๖๒๑-๖๒๒.

๔. ทำไว้ในใจโดยแยบคายว่า “รูปธรรม-นามธรรมเป็นอนัตตา ล้วนแต่ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ที่จะบังคับบัญชาให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้ เมื่อโยนิโสมนสิการเช่นนี้ ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ จิตย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงในสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนว่า “ไม่ใช่ตัวตน” ละอรรถวิปลาสที่สำคัญว่า “เป็นอัตตา” ได้^{๖๘}

โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ในกระบวนการพัฒนาสติและปัญญา ในระดับลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นไปในกายในจิตใจ ช่วยส่งเสริมทำให้เกิดสติและสัมปชัญญะที่ยิ่งขึ้นไป

สติสัมปชัญญะ ย่อมทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์

สติ แปลว่า ความระลึกถึง ทำหน้าที่กำจัดความประมาท เป็นธรรมเครื่องปิดกั้นกระแสกิเลส^{๖๙}

สัมปชัญญะ แปลว่า ความรู้ตัวทั่วพร้อม ไม่พินเพื่อน มีความไตร่ตรองก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด ได้แก่ รู้ชัดโดยถูกต้อง ไม่หลงลืมสติ ไม่พินเพื่อนในขณะที่ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด เป็นต้น^{๗๐}

สติสัมปชัญญะเป็นหลักธรรมที่มีอุปการะมาก ที่จะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติธรรม ได้ประพฤติตนอยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง ทำ พูด หรือ คิดสิ่งใด จะทำพูดหรือคิดด้วยความสำรวมระมัดระวัง ไม่ให้บาปทุจริตเกิดขึ้น และเป็นปทัฏฐานในการพัฒนากาย วาจา ใจ ให้สูงขึ้น

ความสำรวมอินทรีย์ ย่อมทำให้สุจริต ๓ สมบูรณ์

ความสำรวม คือ ระมัดระวังปิดกั้นบาปอกุศลไม่ให้เกิดขึ้น ในขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสถูกต้อง และใจนึกคิด

อินทรีย์สังวร หมายถึง คัมครองทวารทั้ง ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้บาปอกุศลครอบงำจิตใจ ในขณะที่รับรู้อารมณ์ในขั้นต้น เป็นการควบคุมการรับรู้ เมื่อติดต่อกับอารมณ์ที่มากกระทบ ขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส และจิตใจคิดสิ่งต่างๆ โดยระมัดระวังไม่ให้หมายรู้หรือยึดถือเป็นสาระ ไม่ว่าโดยการตีความเอาจากลักษณะทั่วไป หรือลักษณะเฉพาะ เพราะถ้าไม่ระมัดระวัง หลงหมายรู้เอาว่าเป็นตัวตน จะเปลืองใจไปตามการปรุงแต่งของสังขารได้^{๗๑}

^{๖๘} พ.บ. (ไทย) ๓๑/๗๔/๑๒๕.

^{๖๙} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๕/๕๕.

^{๗๐} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

^{๗๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๑/๔๕๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘/๒๓.

การสำรวมในการรับรู้อารมณ์ทางทวารต่างๆ เช่นนี้ ส่งผลให้การกระทำ การพูด หรือ การคิด เป็นไปอย่างถูกต้องทางกฏธรรม ประกอบด้วยกุศล ทำให้การแสดงออกทางกาย วาจาใจ เป็นสุจริต

สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์

สุจริต แปลว่า ความประพฤติดี หรือ ความประพฤติงาม^{๗๒}

๑. ความประพฤติดีด้วยกาย หรือความประพฤติดีที่เป็นไปแล้วทางกาย ชื่อว่า กายสุจริต มี ๓ ประการ ได้แก่ เจตนาเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาเว้นจากการล่วงละเมิดในของรักของหวงของผู้อื่น

๒. ความประพฤติดีด้วยวาจา หรือความประพฤติดีที่เป็นไปแล้วทางวาจา ชื่อว่า วาจาสุจริต มี ๔ ประการ ได้แก่ เจตนาเว้นจากพูดโกหกหลอกลวง เจตนาเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล

๓. ความประพฤติดีด้วยใจ หรือความประพฤติดีที่เป็นไปแล้วทางใจ ชื่อว่า มโนสุจริต มี ๓ ประการ ได้แก่ ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่คิดพยาบาทปองร้ายเบียดเบียนเห็นถูกต้อง ตามคลองธรรม^{๗๓}

การประพฤติสุจริต ๓ ประการนี้ จัดว่าเป็นการเจริญวิปัสสนา ในคัมภีร์อรรถกถา อธิบายว่า “เมื่อกายและวาจาสงบ ไม่เคลื่อนไหวขณะรับรู้อารมณ์ทางจักขุทวาร (หรือทางหู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ในขณะจิตแรก ผู้เจริญวิปัสสนากำหนดรู้รูปด้วยจิต จัดเป็นมโนสุจริต เมื่อปริกรรม ในจิตด้วยวิปัสสนาว่า “มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา” จัดเป็นวาจาสุจริตไม่ จับต้องสิ่งนั้นด้วยคิดว่า สิ่งนี้เป็นของไม่ควรแตะต้องจัดเป็นกายสุจริต^{๗๔}

พระพุทธเจ้าทรงตรัส ความสำคัญของการประพฤติสุจริต ๓ ประการ ไว้ว่า “เธอจงทำ เบื้องต้นในกุศลธรรมทั้งหลายให้หมดจดก่อน คือ ละกายทุจริตแล้วเจริญกายสุจริต ละวาจาทุจริต แล้วเจริญวาจาสุจริต ละมโนทุจริตแล้วเจริญมโนสุจริต ... เมื่อเธออาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้วพึง เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ”^{๗๕}

เจริญสติปัฏฐาน ๔ ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์

การตรัสรู้ธรรมต้องอาศัยการเจริญสติให้บริบูรณ์ เพื่อให้เกิดวิปัสสนาปัญญา เมื่อเห็น ความจริงของรูป-นาม ย่อมทำให้เห็นแจ้งอริสัจ ๔ วิปัสสนาปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัย

^{๗๒} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๕/๔๒๑., ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔/๔๐๙.

^{๗๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๗/๑๒๑.

^{๗๔} ส.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/๒๑๓.

^{๗๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๑๓/๒๗๑.

การเจริญสติ และสมาธิตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ดังที่พระพุทธพจน์ว่า “สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์”

สติปัฏฐาน คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกอารมณ์ มี ๔ ประการ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม การเจริญสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติระลึกอารมณ์ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รู้ไปตามอาการที่เห็น ตามที่ได้ยิน ที่ได้กลิ่น ที่ได้ลิ้มรส ที่ได้สัมผัส ที่ได้นึกคิด ที่ได้รู้สึก ที่ได้รับรู้ ไม่ตัดสินดี-ชั่ว ชอบหรือไม่ชอบ ยินดีหรือไม่ยินดี คือ การระลึกด้วยสติอย่างจดจ่อต่อเนื่องในทุกอาการที่กระทบ ตามลักษณะอาการของอารมณ์นั้นๆ ย่อมจัดเป็นการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ทั้งสิ้น โดยกำหนดพิจารณา ดังต่อไปนี้

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณากาย

กาย ในที่นี้หมายถึง ลักษณะอาการของธาตุ ๔ โดยการกำหนดเห็นลักษณะอาการของ กายที่ปรากฏอยู่ ได้แก่ รูปขันธ์ ด้วยความเพียร ด้วยสัมปชัญญะ ด้วยสติ ไม่นยินดียินร้าย ดังพุทธดำรัสว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้”^{๗๖}

การตามดูกายย่อย คือ อาการทั้งหมดในร่างกายนี้ กำหนดดูเป็นของไม่สวยงาม ละความสำคัญผิดว่าสวยงาม เห็นเป็นไตรลักษณ์ เหมาะสำหรับผู้เป็นต้นทางจิต และสมถยานิก มีปัญญาน้อย

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาเวทนา

เวทนา คือ สภาวะเสวยอารมณ์ หมายถึง ความรู้สึกต่อสิ่งเร้าที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มี ๓ อาการ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และขมสุขเวทนา ตามดูจนเห็น ความเกิด-ดับของเวทนา ดังพระพุทธพจน์ ว่า “เธอตามรู้สภาวะความเกิดขึ้นในเวทนาอยู่บ้าง ความดับบ้าง ทั้งความเกิดและความดับในเวทนาอยู่บ้าง ย่อมเข้าไปตั้งสติว่า เวทนามีเพียงสักว่า เอาไว้รู้ เอาไว้ระลึก เธออยู่อย่างไม่ถูกตัดทอนและทิวณฺฐิเข้าอิงอาศัย”^{๗๗}

สติกำหนดรู้เวทนาตามดูเวทนาในร่างกายนี้ กำหนดดูว่าทั้งหมดนั้นเป็นทุกข์ ละความสำคัญผิดว่าสุข เห็นเป็นไตรลักษณ์ เหมาะสำหรับผู้เป็นต้นทางจิต และสมถยานิก มีปัญญามาก^{๗๘}

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาจิต

จิต เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คือ รับอารมณ์อยู่เสมอ

^{๗๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

^{๗๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๒.

^{๗๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๒.

ผู้ปฏิบัติวิปัสสนา มีสติกำหนดรู้จิตย่อย เช่น จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ เป็นต้น ในจิตใหญ่ พิจารณาเนื่องๆ ซึ่งจิต คือ ความนึกคิดต่างๆ เช่น ดูว่าจิตมีราคะ หรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะ หรือไม่มีโมหะ ฯลฯ โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง ว่าเป็นแต่เพียงความนึกคิด ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน^{๗๙} ละความสำคัญผิดว่าเที่ยง เห็นเป็นไตรลักษณ์ เหมาะสำหรับผู้เป็นทวิภูมิจิต และเป็นวิปัสสนายานิก มีปัญญาน้อย

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาสภาพธรรม

ธรรม หมายถึง สภาวะที่ทรงสภาพของตนไว้ คือ เป็นอยู่อย่างใดจะเป็นอยู่อย่างนั้น เช่น สติเป็นธรรมชาติระลึกได้ ปัญญาเป็นธรรมชาติที่รู้แจ้งอารมณ์ เป็นต้น^{๘๐} เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับจิต ผู้เจริญวิปัสสนาพิจารณาสภาพธรรมต่างๆ ที่มาปรากฏให้จิตรู้ หรือที่จิตน้อมไปรู้มีธรรมอะไรเกิดขึ้นก็รู้ชัดในธรรมนั้นๆ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งภายในและภายนอก รู้ไปตามลำดับตั้งแต่หยาบไปจนถึงละเอียดที่สุด ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ลึกซึ้งกว่าการเห็นกาย เวทนา และจิต ตามที่ได้ปฏิบัติมา ให้รู้ความจริงแบบอริยสัจ ไม่ใช่เพียงแค่กำหนดรู้สภาวะธรรมอันเป็นทุกข์เท่านั้น แต่ต้องมีการกำหนดรู้ถึงทางดับทุกข์ของทุกชั้นๆ ด้วย กำหนดรู้สภาวะที่ปรากฏให้รู้ว่า สภาวะธรรมทั้งหมดนั้น “เป็นอนัตตา ไม่ตัวตน” จนละความสำคัญผิดว่าเป็นตัวตนได้ เหมาะสำหรับผู้เป็นทวิภูมิจิตและวิปัสสนายานิก มีปัญญามาก

สติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นมูลแห่งการทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “สติปัฏฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์”^{๘๑}

โพชฌงค์ ๗ ย่อมทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์

โพชฌงค์ คือ องค์แห่งการรู้แจ้งด้วยปัญญาตรัสรู้^{๘๒} เมื่อองค์ธรรมนั้นๆ สมบูรณ์พร้อมด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ย่อมเกิดเป็น “สัมโพชฌงค์”

สัมโพชฌงค์ คือ องค์ธรรมสามัคคีเครื่องตรัสรู้แห่งอริยสาวกอันประเสริฐ มี ๗ องค์ ดังนี้

๑. สติสัมโพชฌงค์ ความระลึกรู้ อันเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ สติเจตสิกที่ระลึกรู้

อารมณ์อยู่ในฐานกาย เวทนา จิต และธรรม ต่อเนื่องกัน ระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบันขณะ โดยปราศจากอคติ ระลึกรู้ชัดอยู่ในสภาพธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย และที่ดับไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น^{๘๓}

^{๗๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔-๓๑๕.

^{๘๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๒-๔๐๑/๓๑๖-๓๓๘.

^{๘๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๙/๑๘๙.

^{๘๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๒/๕๘.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัส สติสัมโพชฌงค์ไว้ก่อน เพราะเป็นอุปการะแก่โพชฌงค์ที่เหลือทั้งหมด ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็เรากล่าวสตินั้นแล ว่ามีประโยชน์แก่ธรรมทั้งปวง”^{๘๔}

๒. ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ การเลือกเพ้นเจริญกุศลธรรมอันเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปัญญาเจตสิก ที่รู้รูปและนามว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่การพิจารณาเพียงใคร่ครวญด้วยสุตมยปัญญา หรือคตินึกเอา แต่เป็นการรู้แจ้งสภาวะธรรมด้วยการเจริญวิปัสณาภาวนา^{๘๕}

ธรรมวิจยะ แปลว่า เลือกเพ้นธรรม ได้แก่ ไตร่ตรองเลือกเพ้นสังขธรรมทั้ง ๔ ประการ คือ เลือกกำหนดทุกข์ เลือกละอวิชชาและตัณหา เลือกทำนิพพานให้แจ้ง และเลือกเจริญมรรคมีองค์ ๘

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ ความเพียรเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ วิริยเจตสิก ที่แก่กล้าเป็นวิริยอินทรีย์ เป็นสภาวะที่แก่กล้าทำให้ธรรมดำเนินไปต่อเนื่องและถูกวิธี ประคองจิตไม่ให้ท้อแท้ในการเจริญภาวนา

ผู้เจริญวิปัสณาเพียรจดจ่ออย่างแรงกล้า ตามสภาวะปัจจุบันด้วยสัมมัปปธาน ๔ ในทางกายคือ ตั้งกายให้ตรงเสมอ ในทางใจ คือ จดจ่อสภาวะปัจจุบันที่รู้สึกว่าจะชอบหรือไม่ชอบ กำหนดให้รู้เท่าทันอารมณ์^{๘๖}

๔. ปิติสัมโพชฌงค์ ความอิมใจเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปิติเจตสิก ที่มีความอิมใจในการเจริญสติปัฏฐาน ปิติแผ่ซ่านไปด้วยความยินดี ทำให้กายและจิตฟูขึ้น มี ๕ ประการ คือ

๑) ขุพทกาศปิติ ปิติเล็กน้อย มีชนลุกทั่วร่างกายหรือน้ำตาไหล

๒) ฌณิกาศปิติ ปิติชั่วขณะ ปรากฏแม้ในขณะที่เพ่งหลับตาก็มี

๓) โอกกันติกาศปิติ ปิติซึมซับ คล้ายคลื่นหรือกระแสไฟ

๔) อุพเพงคาศปิติ ปิติโลดโผน ทำให้กายลอยได้

๕) ฌรณาศปิติ ปิติซาบซ่าน ซาบซ่านทรงวงออกไปมาทั่วร่าง

ปิติประเภทหลังมีกำลังกว่าประเภทแรก เมื่อกำหนดรู้เท่าทันจะสามารถยกจิตและอารมณ์ขึ้นสู่วิปัสณาและโลกุตตรธรรมได้

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๕๘-๓๕๙.

^{๘๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๔/๑๗๔.

^{๘๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๑๙๔.

^{๘๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๗๖๔.

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ความสงบกายสงบใจเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปัสสัทธิเจตสิก มีความสงบกายสงบใจในขณะกำหนดรู้อารมณ์ มีสภาพสงบกิเลส ไม่มีกิเลสรบกวนใจให้เศร้าหมอง ไมโลภ ไมโกรธ ไม่หลง บางครั้งเหมือนอยู่คนเดียวในโลก เจ็บสงบ ไม่กระวนกระวาย มีความเยือกเย็นอันเกิดจากความไม่ดิ้นรนแห่งกาย และจิต

๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ สมาธิเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ เอกัคคตาเจตสิก ความตั้งใจมั่น อยู่ในอารมณ์เดียวอย่างแน่วแน่ของกุศลจิต ไม่ฟุ้ง^{๘๗}

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ความเพ่งพิจารณาธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้^{๘๘}

อุเบกขา แปลว่า เป็นกลางวางเฉย องค์ธรรม ได้แก่ ตตฺตรมฺขมัตตาเจตสิก ที่ทำให้จิตเป็นกลาง หรือสมาธิในสภาพธรรมที่ปรากฏ แต่อุเบกขาที่เป็นสัมโพชฌงค์นั้น มีลักษณะพิจารณาสภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่ให้ตกไปในฝักฝ่ายแห่งอารมณ์ที่ชอบและไม่ชอบ เป็นธรรมที่สร้างความสมดุลให้แก่จิต^{๘๙}

เมื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมได้อย่างสม่ำเสมอแล้ว ไม่ต้องปรับอินทรีย์ ๕ ให้เสมอกันอีก เพราะมีสภาวะสมดุล ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ด้วยอำนาจโพชฌงค์ทั้ง ๖ ประการ ที่บำเพ็ญมาตั้งแต่ต้น เรียกว่า เป็นผลของโพชฌงค์ทั้ง ๖ ข้างต้นนั่นเอง และเมื่อโพชฌงค์ทั้ง ๗ บริบูรณ์ ทำให้เกิดปัญญาญาณในระดับ “สังขารูปেকชาญาณ” ที่เป็นปัญญาเจตสิกอย่างสมบูรณ์^{๙๐}

เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา ทำสังขารูปেকชาญาณให้บริบูรณ์แล้ว จิตย่อมวางเฉยต่อสังขาร อยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ คือ อนินิตตวิโมกข์ หรือ อัปณิหิตวิโมกข์ หรือสุญญตวิโมกข์ เป็นไปเพื่อวิชาและวิมุตติ สมดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์

สรุปว่า หลักธรรมเพื่อการบรรลุวิชาและวิมุตติ ได้แก่ การคบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การฟังสัทธรรมบริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ศรัทธาบริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การมนสิการโดยแยบคายบริบูรณ์ การมนสิการโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ ความสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สุจิริต ๓ บริบูรณ์ สุจิริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัญญาน ๔ บริบูรณ์ สติปัญญาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์

^{๘๗} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๑๙๔.

^{๘๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑.

^{๘๙} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๗๖๔.

^{๙๐} ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/๓๑๘.

๒.๕ การบรรลุ มรรค ผล นิพพาน

โลกุตตรธรรม หมายถึง การบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่ง เพราะเป็นธรรมที่ข้ามพ้นไปจากโลก คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

โลกุตตร มาจากคำว่า โลก + อุตตร โลก หมายถึง โลก ๓ คือ กามโลก คือ กามภูมิ รูปโลก คือ รูปภูมิ และ อรูปโลก คือ อรูปภูมิ อีกนัยหนึ่ง คำว่า โลก หมายถึง การเกิดดับก็ได้ คำว่า อุตตร หมายถึง เหนือ หรือ พ้น คำว่า โลกุตตรสงฆาต แปลว่า ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นโลกุตตระ สมจริงดังสาธกว่า กตเม ฌมา โลกุตตรา จตตารโ จ อริยมคคา จตตาริ จ สามณณผลานิ อสงขตา จ ธาตุ, อิเม ฌมา โลกุตตรา “ธรรมเหล่าใด ชื่อว่า โลกุตตระ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ อสังขตธาตุ ๑ ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่า โลกุตตระ”^{๑๑}

ในคัมภีร์อภิมัตตสังคหะ ได้กล่าวถึง โลกุตตรธรรม ๙ ไว้ ดังนี้

๑. มรรค ๔

๒. ผล ๔

๓. นิพพาน ๑

มรรค ๔ หมายถึง ธรรมที่นำข้ามพ้นจากสังสารวัฏฏ์ ข้ามพ้นจากปุถุชน สู่ความเป็นอริยบุคคล และจากอริยบุคคลเบื้องต่ำ สู่อริยบุคคลเบื้องสูง รับโลกุตตรอารมณ คือ อารมณเหนือสภาพที่มีอยู่ในโลกทั้งหลาย ได้แก่ นิพพาน มีอำนาจเหนือโลกียะ คือ สามารถประหานอนุสัยกิเลสได้โดยเด็ดขาด มี ๔ ชั้น คือ โสดาปัตติมรรค ๑ สกทาคามิมรรค ๑ อนาคามิมรรค ๑ อรหัตตมรรค ๑

๑. โสดาปัตติมรรค ทำให้เป็นโสดาปัตติมรรคบุคคล พ้นจากอบายภูมิโดยเด็ดขาด ประหานอนุสัยกิเลสโดยเด็ดขาด ๒ อย่าง ได้แก่ ทิฏฐานุสัย และ วิจิกิจฉานุสัย เป็นสมุจเฉทพหวนมรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก มรรคอันให้ถึงความเป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีสัพพตปรามาส

๒. สกทาคามิมรรค ทำให้เป็นสกทาคามิมรรคบุคคล ประหานอนุสัยกิเลสที่เหลือจาก โสดาปัตติมรรคประหานแล้ว โดยการทำให้เบาบางลงอีก เรียกว่า ตนุกรพหวน มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง

๓. อนาคามิมรรค ทำให้เป็นอนาคามิมรรคบุคคล ประหานอนุสัยกิเลสที่เหลือเพิ่มอีก ๒ คือ กามราคานุสัย กับ ปฏิกขานุสัย โดยเด็ดขาด เรียกว่า สมุจเฉทพหวน ทำให้ข้ามพ้น

^{๑๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), อภิมัตตสังคหะและปรมัตถทีปนี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖๐.

จากมัชฌิมสังสาร คือ สังสารวัฏฏ์เบื้องกลาง ได้แก่ กามสุคติภูมิ ๗ มรรคอันให้เป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕

๔ อรหัตตมรรค ทำให้เป็นอรหัตตมรรคบุคคล ประทานอนุสัยกิเลสที่เหลือทั้งหมด คือ ภวราคานุสัย มานานุสัย และอวิชชานุสัย โดยเด็ดขาด เรียกว่า สมุจเฉทปหาน มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐

ผล ๔ หมายถึง ผลจิต ทำหน้าที่เสพอารมณ์ โดยความเป็นชวนะ คือ รับพระนิพพาน เป็นอารมณ์ หลังจากที่มีมรรคได้ประทานอนุสัยกิเลสเสร็จแล้ว เป็นอกาลิกรธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องรอกาลเวลา เป็นผลแห่งมรรค มี ๔ ชั้น คือ โสดาปัตติผล ๑ สกทาคามีผล ๑ อนาคามีผล ๑ อรหัตตผล ๑

๑. โสดาปัตติผล เป็นจิตที่ทำหน้าที่เสพอารมณ์ โดยความเป็นชวนะ คือ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ ที่โสดาปัตติมรรค ได้ประทานอนุสัยกิเลสเสร็จแล้ว เป็นอกาลิกรธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องรอกาลเวลา เกิดต่อจากที่โสดาปัตติมรรคจิตดับลงแล้วโดยทันที ไม่มีจิตอื่นเกิดมาคั่นระหว่าง ข้ามพ้นจากสังสาระเบื้องต่ำ ที่เรียกว่า เภฏฐิมสังสาร คือ อบายภูมิ ๔ โดยเด็ดขาด เสวยวิมุตติสุข จากการที่โสดาปัตติมรรค ได้ประทานกิเลสสิ้นสุดลงแล้ว ทำให้เป็นโสดาปัตติผลบุคคล หรือพระโสดาบันบุคคล

๒. สกทาคามีผล เป็นจิตที่ทำหน้าที่เสพอารมณ์ โดยความเป็นชวนะ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ ที่สกทาคามีมรรค ได้ประทานอนุสัยกิเลสเสร็จแล้ว เป็นอกาลิกรธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องรอกาลเวลา เกิดต่อจากที่สกทาคามีมรรคจิตดับลงแล้วโดยทันที ไม่มีจิตอื่นมาเกิดคั่นระหว่าง เสวยวิมุตติสุข จากการที่สกทาคามีมรรค ได้ประทานกิเลสสิ้นสุดลงแล้ว ทำให้เป็นสกทาคามีผลบุคคล หรือพระสกทาคามีบุคคล

๓. อนาคามีผล เป็นจิตที่ทำหน้าที่เสพอารมณ์ โดยความเป็นชวนะ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ ที่อนาคามีมรรค ได้ประทานอนุสัยกิเลสเสร็จแล้ว เป็นอกาลิกรธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องรอกาลเวลา เกิดต่อจากที่อนาคามีมรรคจิตดับลงแล้วโดยทันที ไม่มีจิตอื่นมาเกิดคั่นระหว่าง เสวยวิมุตติสุข จากการที่สกทาคามีมรรค ได้ประทานกิเลสสิ้นสุดลงแล้ว ทำให้เป็นอนาคามีผลบุคคล หรือพระอนาคามีบุคคล

๔. อรหัตตผล เป็นจิตที่ทำหน้าที่เสพอารมณ์ โดยความเป็นชวนะ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ ที่อรหัตตมรรคญาณ ได้ประทานอนุสัยกิเลสเสร็จแล้ว เป็นอกาลิกรธรรม คือ ธรรมที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องรอกาลเวลา เกิดต่อจากที่อรหัตตมรรคญาณ จิตดับลงแล้วโดยทันที ไม่มีจิตอื่นมาเกิดคั่นระหว่าง เสวยวิมุตติสุข จากการที่อรหัตตมรรคญาณ ได้ประทานกิเลสสิ้นสุดลงแล้ว ทำให้เป็นอรหัตตผลบุคคล หรือ พรอรหันต์

นิพพาน มาจากคำว่า นิ + วาน นิ แปลว่า ออกไป หรือ ฟันไป วาน แปลว่า ตัณหา เครื่องร้อยรัด รวมกันเป็น นิวาน แปล ว เป็น พ แล้วซ้อน พ อีกตัวหนึ่ง สำเร็จรูปเป็น นิพพาน แปลว่า ธรรมชาติที่พ้นไปจากตัณหาเครื่องร้อยรัด หรือ ธรรมชาติที่ออกไปจากตัณหาเครื่องร้อยรัด ธรรมชาติที่ชื่อว่า นิพพาน เพราะอรรถว่า ออกจากตัณหา ที่ท่านเรียกว่า “วานะ” เพราะร้อยรัด คือ เย็บไว้ซึ่งภพน้อยและภพใหญ่ หรือเพราะอรรถว่า เป็นเครื่องดักไฟ มีไฟ คือ รากะ เป็นต้น นิพพาน ปน ฝ่ายนิพพานที่พระพุทธเจ้าว่า เป็นโลกุตตระ อันพระอริยะพึงเห็นแจ้งด้วยมรรคญาณ ทั้ง ๔ เป็นอารมณ์ของมรรคและผล เรียกว่า นิพพาน เพราะหลีกออกจากตัณหาที่เรียกว่า วานะ^{๙๒}

นิพพาน หมายถึง สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร) ได้จำแนกลักษณะพิเศษของนิพพาน ประกอบด้วย ๔ อย่าง ดังนี้

๑. สนติลกขณฺ์ มีความสงบจากกิเลสและรูปนาม ชั้น ๕ เป็นลักษณะ
๒. อจฺจติรสฺ์ มีความเคลื่อนไหวแตกต่าง เป็นกิจ
๓. อนิมิตตปจฺจปฏฺฐานํ วา นิสสรณปจฺจปฏฺฐานํ วา มีการไม่มีนิมิตเครื่องหมาย เป็นผลปรากฏ หรือมีการสลัดออกจากภพ เป็นผลปรากฏ
๔. ปทฺฐจฺจานํ นลพฺภติ ไม่มีเหตุใกล้ให้เกิด เพราะนิพพานเป็นธรรมที่พ้นจากความ เป็นชั้น ๕ อายตนะ ๓๓ สัขาร จึงไม่มีปัจจัยใดๆ มาปรุงแต่งให้เกิด และพระนิพพาน ไม่มีการเกิดดับ ฉะนั้น จึงไม่มีอะไรมาให้เกิดให้ดับได้^{๙๓}

พระอนุรุทธาจารย์ ได้พรรณนาสภาพของนิพพาน เพื่อแสดงให้รู้ว่า นิพพาน คือ ๕ ประการ โดยประพันธ์ เป็นคาถาสังคหะ คาถาที่ ๑๓ ว่า

ปทฺมจฺจตมจฺจนฺตํ	อสงฺขตมฺนุตฺตรํ
นิพฺพานมิตฺติ ภาสฺนติ	วานมุตฺตา มหฺสโย

พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้แสวงหาซึ่งคุณอันยิ่งใหญ่ คือ ศีลชั้น ๘ สมาธิชั้น ๘ ปัญญาชั้น ๘ ผู้พ้นแล้วตัณหาเครื่องร้อยรัด ย่อมกล่าวสภาวะธรรมชนิดหนึ่งซึ่งเข้าถึงได้ มีอยู่โดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวด้วยสังขตธรรม ไม่มีความตาย และก้าวล่วงไปจากชั้น ๕ เสียได้ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ประเสริฐสุดนั้นว่า นิพพาน

^{๙๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖๐.

^{๙๓} ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), **ลักษณะที่จุดกะแห่งปรมัตถธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๘.

สภาพของนิพพาน ๕ ประการ ที่กล่าวข้างต้น มีความหมายดังนี้ คือ

๑. ปะทํ แปลว่า ส่วนหนึ่ง หมายความว่า สภาวะธรรมชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นได้ มีอยู่ โดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับสังขตธรรม ได้แก่ พระนิพพาน
๒. อจจุตัง แปลว่า ธรรมที่ไม่ตาย หมายความว่า ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย เพราะความตายจะมีได้ก็ต้องมีความเกิด เมื่อไม่มีความเกิดแล้ว ความตายก็มีไม่ได้ ได้แก่ พระนิพพาน
๓. อจจุนต์ แปลว่า ธรรมที่ก้าวล่วงขั้น ๕ ที่เป็นอดีตและอนาคต ได้แก่ พระนิพพาน
๔. อสงขตัง แปลว่า ธรรมที่ไม่ได้ถูกปรุงแต่งด้วย ปัจจัย ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ พระนิพพาน
๕. อนุตตรํ แปลว่า เป็นธรรมที่ประเสริฐ ได้แก่ พระนิพพาน

ประเภทของพระนิพพาน มี ๓ ประเภท คือ

๑. นิพพาน ว่าโดยสภาวะลักษณะ มีอย่างเดียว คือ สันติลักษณะ หมายความว่า ธรรมชาติที่สงบจากกิเลสและขั้น ๕ ทั้งหลาย
๒. นิพพาน ว่าโดยปริยายแห่งเหตุ คือ การเข้าถึง มี ๒ คือ
  - ๑) สอุปาทิเสสนิพพาน หมายความว่า นิพพานที่เป็นไปกับด้วยขั้น ๕ คือ วิกขาและกัมมชรูป ที่เหลือจากกิเลสทั้งหลาย ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่
  - ๒) อนุปาติเสสนิพพาน หมายความว่า นิพพานที่ไม่มีขั้น ๕ คือ วิกขาและกัมมชรูปเหลืออยู่ ได้แก่ นิพพานของพระอรหันต์ที่ปรินิพพาน
๓. นิพพาน ว่าโดยอาการที่เป็นอยู่แล้ว มี ๓ คือ
  - ๑) สุญญตนิพพาน หมายถึง ความอยู่ของพระนิพพานนั้นสูญสิ้นจากกิเลสและขั้น ๕ ไม่มีอะไรเหลืออยู่แล้ว
  - ๒) อนิมิตตนิพพาน หมายถึง ความเป็นอยู่ของพระนิพพานนั้น ไม่มีนิमितเครื่องหมาย รูปร่างสัณฐาน สี สัน วรรณะ อย่างใดเลย
  - ๓) อัปปนิหิตนิพพาน หมายถึง ความเป็นอยู่ของพระนิพพานนั้น ไม่มีอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยโลกะ และไม่มีตัณหาที่เป็นตัวต้องการอยู่ในนิพพานนั้น^{๙๔}

^{๙๔} พระสังฆมณฑลสังฆราช ธรรมมาจารย์, **ปรมัตถโคตติกะ ปริจเฉทที่ ๑-๒-๖**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๗-๑๖๘.

สรุปว่า การบรรลุโลกุตระธรรม คือ การบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นธรรมที่ข้ามพ้นจากสังสารวัฏ จากความเป็นปุถุชนสู่ความเป็นอริยชน จากอริยบุคคลเบื้องต่ำสู่อริยบุคคลเบื้องสูง รับนิพพานเป็นอารมณ์

๒.๖ สรุปท้ายบท

จากการศึกษาในบทนี้ผู้วิจัยพบว่า การบรรลุธรรม หมายถึง การบรรลุภาวะของผู้บรรลุนิพพาน มีสภาวะดับทุกข์ที่กิเลสถูกตัดด้วยโลกุตตรมรรคญาณ เกิดปัญญาเห็นแจ้งโลกุตระธรรม และอริยสัจ ๔ หลุดพ้นจากเครื่องผูกทำลายกิเลสได้สำเร็จ บรรลุเป็นพระอริยบุคคล ตั้งแต่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ การบรรลุเป็นพระโสดาบัน มีองค์ประกอบเพื่อบรรลุโสดาบัน คือ การคบหาสัตบุรุษ การฟังพระสัทธรรม การมนสิการโดยแยบคาย การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เครื่องบรรลุโสดาบันทำให้เกิดการบรรลุธรรมขึ้นได้ในขณะฟังธรรม ขณะแสดงธรรม ขณะท่องสาธยายธรรม ขณะตรีกตรองใคร่ครวญธรรม ขณะเจริญด้วยวิปัสสนาปัญญา การพัฒนาปัญญาทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ ดังนี้

การคบสัตบุรุษทำให้การฟังสัทธรรมบริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ทำให้ศรัทธาบริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ทำให้มนสิการโดยแยบคายบริบูรณ์ การมนสิการโดยแยบคายที่บริบูรณ์ทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์ สติสัมปชัญญะบริบูรณ์ทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ทำให้สุจริต ๓ บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ทำให้สติปัญญา ๔ บริบูรณ์ สติปัญญา ๔ ที่บริบูรณ์ ทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์

บทที่ ๓

ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า เมื่อจิตไม่เศร้าหมองย่อมไปสู่คติ ถ้าจิตเศร้าหมองย่อมไปทุกคติ ภูมิอันเป็นสถานที่รองรับการเกิดใหม่ของหมู่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เมื่อยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิต่างๆ ๓๑ ภูมิ คือ สุกตภูมิ เป็นดินแดนของสัตว์ผู้ทำกรรมดี ได้แก่ มนุษย์ภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖ ชั้น รูปภูมิ ๑๖ ชั้น อรูปภูมิ ๔ ชั้น และทุกตภูมิ อันเป็นแดนปราศจากความเจริญ คือ อบายภูมิ ๔ ได้แก่ สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรการ และสัตว์นรก ในบทนี้ผู้วิจัย กำหนดประเด็นการศึกษาเฉพาะ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ ๖ ชั้น ดังนี้

- ๓.๑ ความหมายของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๓.๒ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๓.๓ การปฏิบัติในเทวภูมิสวรรค์ชั้นฉกามาพจร
- ๓.๔ ทิพยลักษณะของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ
- ๓.๕ สาเหตุของการปฏิบัติในเทวภูมิ
- ๓.๖ การจุติของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ
- ๓.๗ สรุปท้ายบท

๓.๑ ความหมายของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า อุบัติ หมายถึง บุญที่เกิดขึ้นเป็นเทพชั้นใดชั้นหนึ่ง^๑ เป็นเทวดามีกำเนิดโอปปาติกะ^๒ หมายถึง สัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุติ (ตาย) จะหายวับไปไม่ถึงซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น

ในอรรถกถา ขุททกปาฐะ อธิบาย “เทวดา” ไว้ว่า เทวดา ย่อมเล่นกับกามคุณ ๕ ประการ หรือย่อมโศติช่วงด้วยสิริของตน ได้แก่ เทวดา ๓ จำพวก คือ (๑) สมมติเทวดา (๒) อุปัตติเทวดา (๓) วิสุทธิเทวดา เหมือนอย่าง que พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ว่า

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๒๐๕.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๖/๑๐๑.

ที่ชื่อว่า “เทวดา” ได้แก่ เทวดา ๓ จำพวก คือ

๑. สมมติเทวดา (เทวดาโดยสมมติ) ได้แก่ พระราชา พระราชเทวี พระราชกุมาร
๒. อุปปัตติเทวดา (เทวดาโดยอุปัติ) ได้แก่ เทวดาเบื่องบนนับแต่เทวดาชั้นจาตุมหาราชขึ้นไป

๓. วิสุทธิเทวดา (เทวดาโดยความบริสุทธิ์) ได้แก่ พระอรหันต์ทั้งหลาย^๓

ในคัมภีร์อภิชานวรรณา ได้ให้ความหมาย คำว่า “เทวดา” ๑๔ ศัพท์ ไว้ดังนี้

ติทสา ตวมรา เทวา   วิพฐา จ สุธาสิโน
 สุรา มรุ ทิวกา จา-   มตปา สคควาสิโน”
 น ชุชรานิมิสสา ทิพพา   อปเม เทวดานิ จ.

๑. เทวดา มาจาก ติทส แปลว่า เทวดาไม่ปรากฏว่าเสื่อมวัยเหมือนพวกมนุษย์ เพราะตั้งแต่เกิดจนสิ้นอายุ เป็นเหมือนมีวัย ๒๕ ปี
๒. เทวดา มาจาก อมร แปลว่า เทวดาผู้ไม่ตาย อมรเทพ
๓. เทวดา มาจาก เทว แปลว่า เทพ เทวะ ผู้ผลิตเพลิงด้วยกามคุณ๕ หรือด้วยอิทธิฤทธิ์ของตน ชื่อว่า เทวะ ผู้รุ่งเรืองสว่างไสว เทวดามี ๓ จำพวก คือ (๑) สมมติเทวดา ได้แก่ พระราชา พระราชินี พระโอรส พระธิดา และพระประยูรญาติ (๒) อุปปัตติเทพ ได้แก่ เทวดาตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกาขึ้นไป (๓) วิสุทธิเทวดา ได้แก่ พระอรหันตชีนาสพ และผู้มีคุณเทียบเท่าพระองค์
๔. เทวดา มาจาก วิพฐ แปลว่า ผู้ที่นอนไม่รู้จักหลับ ผู้รู้แจ้งชาติในอดีตและอนาคต
๕. เทวดา มาจาก สุธาสิ แปลว่า เทวดาผู้กินของทิพย์ ผู้บริโภคสุธาโภชน
๖. เทวดา มาจาก สุร แปลว่า เทวดาผู้มีความกล้าหาญ
๗. เทวดา มาจาก มรุ แปลว่า เทวดา ผู้ตายตามอายุขัย เทวดาพวกที่มีอายุยืนยาว แต่เมื่อถึงกำหนดอายุจะตายไปโดยปกติ
๘. เทวดา มาจาก ทิวกา แปลว่า เทวดาผู้อาศัยอยู่ในเทวโลก
๙. เทวดา มาจาก อมตป แปลว่า เทวดาผู้ดื่มอมตรส ผู้ดื่มน้ำอมฤต หรือดื่มอมตโอสถจากอาหารทิพย์

^๓ ชุ.ช.อ. (ไทย) ๑๘/๑๘๒-๑๘๓.

๑๐. เทวดา มาจาก สคฺควาสี แปลว่า เทวดาผู้อยู่บนสวรรค์ เพราะปกติอยู่บนสวรรค์
๑๑. เทวดา มาจาก นิชฺชฺร แปลว่า เทวดาผู้ไม่แก่ ผู้ไม่ปรากฏความแก่ เพราะดูเหมือนกับว่ามีวัยเบญจเพสตลอดไป
๑๒. เทวดา มาจาก อนิมิส แปลว่า เทวดาผู้ไม่หลับตา ผู้ไม่กระพริบตา คือไม่ทำให้ขมตาไหว
๑๓. เทวดา มาจาก ทิพฺพ แปลว่า เทวดาผู้อยู่บนสวรรค์ เทวดาเกิดแล้วในเทวโลก
๑๔. เทวดา มาจาก เทวตา แปลว่า เทวดา เทพ

ยังมีศัพท์ที่ แปลว่า เทวดา อีกมาก เช่น สุพฺพทา สุมนา ติติเวสา อาทีเตยยา ทิวสทา เลขา อาทิจจา อมจฺจา หวิโฆชฺนา ฯลฯ (ทุกบทแปลว่า เทวดา ทั้ง ๓ ลิงค์ นิยมประกอบบริกัทธิฝ่ายพหูพจน์)^๔

ในคัมภีร์สัททนีติธาตุมาลา บาลิมหาไวยาकरण์ ได้กล่าวไว้ว่า “เทวดา” หมายถึง ผู้ผลิตเพลินด้วยกามคุณ ฌานอภิญา และความเป็นใหญ่ในจิต, ผู้ไปสู่อารมณ์ตั้งปรารถนาโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง, ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จ, ผู้ควรยกย่องว่า เป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิบัตินี้ๆ ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงามเป็นพิเศษชื่อว่า เทพ^๕

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๕ ให้ความหมาย “เทวดา” ไว้ว่า เทวดา คือ ชาวสวรรค์มีกายทิพย์ ตาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์ เป็นโอปปาติกะ^๖

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมาย “เทวดา” ไว้ว่า เทวดา คือ หมู่เทพ ชาวสวรรค์ เป็นคำรวม เรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง^๗

^๔ พระมหาสมปอง มุทิโต, อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์ปริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕ - ๓๘.

^๕ พระอัครควังสเถระ, สัททนีติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลิมหาไวยาकरण์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๗๘-๕๗๙.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๔) หน้า ๕๘๒.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๘.

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมาย “อุบัติ” ไว้ว่า อุบัติ หมายถึง เกิดขึ้น กำเนิด เหตุให้เกิด^๘

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ให้ความหมาย “เทวภูมิ” ไว้ว่า เทวภูมิ หมายถึง ที่อยู่ของเทวดา เรียกว่า สวรรค์ ๖ ชั้น หรือฉกามาพจร คือ สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับ อยู่ในกาม เป็นภพที่มีอารมณ์อันเลิศ มีแต่ความสุข^๙

พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสนศาสตร์ ให้ความหมาย “เทวดา” ไว้ว่า เทวดา หมายถึง เทพ แปลว่า ผู้เล่นเพลิตเพลินอยู่กับกามคุณ ผู้รุ่งเรื่องด้วยสิริของตน^{๑๐}

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณฺโณ) กล่าวไว้ในหนังสือ “อนุปุพพิกกา ภาค ๓ พรรณนาสวรรค์” ไว้ว่า เทวดาทั้งหลายสามารถเนรมิตกายให้เป็นอย่างโน้นอย่างนี้ได้ เช่น เนรมิตกายให้เล็กได้ เวลาเทวดามาเฝ้าพระพุทธเจ้า บางครั้งมาเฝ้าเป็นหมื่นๆ เป็นแสนๆ ไม่มีที่ยืนพอ เทวดาจะเนรมิตกายให้เล็กที่สุดลงไป สถานที่อย่างเล็กที่สุดเท่าปลายเหล็กแหลมปักลงไป ที่เพียงเท่านี้ เทวดายืนได้ ๑๖ องค์กร สามารถเนรมิตกายให้เล็กละเอียดลงไปถึงขนาดนั้น แต่มนุษย์ทั่วไปไม่อาจเห็นได้ เทพยดาทั้งหลายบริโภคอาหารทิพย์ทุกวัน อาหารทิพย์ที่บริโภคเข้าไปแล้วเหือดหายไปในร่างกายจนหมดสิ้นไม่เหลือเป็นมุตคูลเลย ไม่เหมือนมนุษย์^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในเรื่อง “เหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา” ไว้ว่า คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้น กามาพจร บางทีเรียกว่า ฉกามาพจรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ๖ ชั้น คือ จาตุ มหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี ต่อจากนั้น มีเทพชั้น รูปาวจร (รูปพรหม) ๑๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรูปาพจร (อรูปรหม) ๔ ชั้น^{๑๒}

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๘.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิฉิมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ้นแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙๙.

^{๑๐} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสนศาสตร์, “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๙.

^{๑๑} พระธรรมวิสุทธิกวี, (พิจิตร จิตตวณฺโณ), อนุปุพพิกกา ภาค ๓ พรรณนาสวรรค์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก กล่าวในหนังสือ “พระพุทธศาสนา : ทศนะและวิจารณ์เกี่ยวกับเทวดา” ไว้ว่า เมื่อเวลาที่เทวดามาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อสนทนาทูลถามปัญหาธรรม เทวดามักจะไม่นั่ง เทวดายืนในที่สมควรถวายอภิวัตพระพุทธเจ้า แล้วทูลถามข้อข้องใจของตน เมื่อถามเสร็จและได้รับคำตอบเป็นที่พอใจแล้วจะอันตรธานหายไป มีคำถามว่า เทวดายืนไม่นั่ง ทำไมจึงต้องรีบกลับ ตอบว่า เทวดาเหมือนมนุษย์ เพราะโลกมนุษย์เปรียบเสมือนสถานที่ปฏิภาณ มีกลิ่นเหม็นเหมือนส้วมที่เต็ม ดังนั้น พวกเทวดาจึงไม่ยอมนั่ง ด้วยปรารถนาทำกิจธุระของตนให้เสร็จแล้วจึงรีบกลับโดยไว^{๑๓}

สรุป ผู้อุบัติในเทวภูมิ หมายถึง เทพเทวดาชาวสวรรค์ ด้วยผลแห่งบุญกุศลทำให้ไปอุบัติเป็นเทพชั้นใดชั้นหนึ่งในสวรรค์ ๖ ชั้น กำเนิดโดยโอปปาติกะ ผุดเกิดขึ้นโตทันที เป็นเทพบุตร เทพธิดาโดย กายทิพย์ มีหูทิพย์ ตาทิพย์ สว่างรุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ของตน มีमान อภิญญา มีความพิเศษและงดงามยิ่งกว่ามนุษย์ เทียวเล่นเพลิดเพลินด้วยกามคุณ ๕ ด้วยอารมณ์อันเลิศ พรั่งพร้อมสมบูรณ์ด้วยความสุข เทวดาไม่ปรากฏความแก่ชราเสื่อมวัยเหมือนมนุษย์ เพราะตั้งแต่เกิดจนสิ้นอายุขัยเหมือนกับวัยเบญจเพศ

ในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้า ได้กล่าวถึงเทวดาไว้มากมาย ทรงตรัสรับรองยืนยันเรื่องเทวดาว่า พระองค์ทรงมีอิทธิฤทธิ์ญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นเกี่ยวกับเทวดาอันยิ่ง) อันเป็นญาณทัสสนพิเศษที่ทำให้ทรงรู้เห็นและสามารถติดต่อกับเทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ ได้ ๘ ประการ คือ ทรงจำโอภาสแสงสว่างเทวดาได้ ทรงเห็นรูปเทวดา สนทนาติดต่อกับเทวดาได้ รู้ว่าเทวดามาจากเทพชั้นไหน รู้ว่าเทวดาเคลื่อนจากชั้นนี้แล้วไปเกิดที่ไหน รู้ว่าเทวดามีอาหารและมีสุขมีทุกข์อย่างไร รู้ว่าเทวดามีอายุยืนยาวในเทวภูมินั้นนานเท่าใด รู้ว่าพระองค์เคยอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่านี้^{๑๔} ดังเมื่อครั้งที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า เทวดามีจริงหรือ ถ้าเทวดามีจริง เทวดาเหล่านั้นมาสู่โลกนี้ หรือไม่มาสู่โลกนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เทวดาเหล่าใดมีความเปียดเปียด เทวดาเหล่านั้นมาสู่โลกนี้ เทวดาเหล่าใด ไม่มีความเปียดเปียด เทวดาเหล่านั้นไม่มาสู่โลกนี้^{๑๕}

^{๑๓} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พระพุทธศาสนา : ทศนะและวิจารณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์เนตพริ้นติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๗-๒๓๘.

^{๑๔} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๖๔/๓๖๖.

^{๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๐-๓๘๑/๔๖๗.

๓.๑.๑ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิที่ปรากฏในพระวินัย

ในกฎศกคามสิกขาบท ว่าด้วยการปรากฏศกคาม พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ อัครคาวเจดีย์ เขตเมืองอาฬวี ภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้าง ตัดบ้างใช้ให้ตัดบ้าง ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังยังขึ้นตัด ได้พันลูกแขนลูกของเทวดาที่นั่น เทวดาได้มีความคิดว่า “เราฆ่าภิกษุนี้ในที่นี้จะดีไหม” แต่แล้วได้มีความคิดว่า “การที่เราจะฆ่าภิกษุในที่นี้ไม่สมควร ทางที่ดีเราควรนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค” จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว ได้กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคประทาน สาธุการว่า ดีแล้ว ดินกหนาทที่ท่านไม่ฆ่าภิกษุ ถ้าท่านฆ่าภิกษุในวันนี้ท่านจะประสบบาปมาก เทวดาไปเกิด ท่านจงไปอยู่ที่ต้นไม้ว่างในที่นั้น พวกชาวบ้านพากันตำหนิประณาม โพนทะนาว่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้าง พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร เบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์เดียว พวกภิกษุได้ยินชาวบ้านตำหนิประณาม โพนทะนาบรรดาภิกษุผู้มักน้อย ฯลฯ จึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้าง ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีโดยประการต่างๆ แล้ว จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า พวกเธอตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้าง “จริงหรือ” พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทูลรับว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำหนิว่า โมฆบุรุษทั้งหลาย พวกเธอจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้าง โมฆบุรุษทั้งหลายเพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่าต้นไม้มีชีวิต โมฆบุรุษทั้งหลายการกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ฯลฯ” แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดง ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะปรากฏศกคาม^{๑๖}

ในธรรมจักรกัปปวัตนสูตร พระผู้มีพระภาคทรงประกาศพระธรรมจักร ให้เป็นไปแล้ว ทวยเทพชั้นภุมมะกระจายข่าวว่า “นั่นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงให้เป็นไปแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกให้หมุ่นกลับไม่ได้” ทวยเทพชั้นจatumหาราชดับเสียงของทวยเทพชั้นภุมมะแล้ว ได้กระจายข่าวต่อไป ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ดับเสียงของทวยเทพชั้นจatumหาราชแล้ว ได้กระจายข่าวต่อไป ทวยเทพชั้นยามา.ทวยเทพชั้นดุสิต. ทวยเทพชั้นนิมมานรดี.ทวยเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗.

ทวยเทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมสดับเสียงของเหล่าเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ แล้วก็กระจายข่าวว่า “นั่นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกให้หมุ่กลับไม่ได้” เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก ด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ ก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้า หาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระอุทานนี้ว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย โภณทัณฺฑะ ได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย โภณทัณฺฑะ ได้รู้แล้วหนอ^{๑๗}”

๓.๑.๒ ผู้บัตินในเทวภูมิที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

ในมหาสมยสูตร ว่าด้วยการประชุมครั้งใหญ่ของเทวดา พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ ป่ามหาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐รูป ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ มีเหล่าเทวดาจำนวนมากจาก ๑๐ โลกธาตุมาประชุมกันเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาค และเยี่ยมภิกษุสงฆ์ เทพชั้นสุทธาวาส ๔ องค์ ได้มีความดำริดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ ประทับอยู่ที่ป่ามหาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ มีเหล่าเทวดาจำนวนมากจาก ๑๐ โลกธาตุมาประชุมกันเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคและเยี่ยมภิกษุสงฆ์ เราก็ควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค เทพเหล่านั้นหายไปจากเทวโลกชั้นสุทธาวาส มาปรากฏ ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร เทพองค์หนึ่งได้กล่าวว่า “การประชุมครั้งใหญ่ในป่าใหญ่ มีหมู่เทพมาประชุมกัน พวกเราพากันมายังสถานที่ที่ประชุมเพื่อฟังธรรมนี้ พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาจำนวนมากใน ๑๐ โลกธาตุ ประชุมกันเพื่อเยี่ยมตถาคตและภิกษุสงฆ์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล ที่มาประชุมกัน ครั้งที่มีจำนวนสูงสุดก็เท่ากับพวกเทวดาของเราเอง ที่มาประชุมกันในบัดนี้ พวกเทวดาของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตกาลที่มาประชุมกัน ครั้งที่มีจำนวนสูงสุดเท่ากับพวกเทวดาของเราเอง ที่มาประชุมกันในบัดนี้ เราจักแสดงชื่อของหมู่เทพ เธอจงฟังจงใส่ใจให้ดี^{๑๘}”

ยังมีเรื่องราวที่กล่าวถึง ความเกี่ยวข้องและการสนทนาทูลถาม และตอบปัญหาธรรมระหว่างพระพุทธเจ้ากับเทวดา ในเทวตาสังยุตต์ เทวปุตตสังยุตต์ สักกสังยุตต์ และวิมานวัตถุ

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๗/๒๔-๒๕.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๑ - ๓๓๔/๒๕๙-๒๖๑.

๓.๑.๓ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก

ในอรรถกถา อัญญาสาลินี อธิบายความใน อัมมสังคณี การตรัสพระอภิธรรมโปรด พุทธรามารดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในคัมภีร์กล่าวว่ พระพุทธองค์ทรงแสดงปราบพวกเดียรฉัตร ในครั้งนั้นเรียกว่า “ยมกปาฏิหาริย์” ทรงดำริว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตหลังจากแสดงยมกปาฏิหาริย์แล้ว เสด็จจำพรรษา ณ ที่ใด ทรงทราบด้วยพระญาณว่า เสด็จจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธรามารดาตลอดไตรมาส ซึ่งเป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต บัดนี้ ควรที่เราตถาคตจะเสด็จไปภพดาวดึงส์ เพื่อแสดงพระอภิธรรมสนองพระคุณ พระองค์ทรงยกพระบาทเบื้องซ้ายเหยียบเหนือยอดเขาสิเนรุ ก็เสด็จถึงเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ทำวสัฏกเทวราชและเทพบุตรเทพธิดา ต่างออกจากวิมานมาเฝ้าพระพุทธเจ้า แม้เทวดาเหล่าอื่นในหมื่นจักรวาลต่างมาถวายนมัสการ เทวดาทั้งหลายต่างเนรมิตกายเท่าอณูปรมาณู ทำกายให้เล็กที่สุด แม้พื้นที่เท่าขนทรายจามรีก็อยู่ได้สิบองค์ ยี่สิบองค์ ถึงแสนองค์ก็มี ทวยเทพมาประชุมพร้อมเพรียงกันแล้ว ทรงทอดพระเนตรเหล่าทวยเทพนั้น แต่มิได้ทรงเห็นสันดุสิตเทพบุตรผู้เคยเป็นพระมารดา จึงตรัสกับทำวสัฏกเทวราชให้ไปยังชั้นดุสิตตรัสบอกเทพบุตรพุทธรามารดา ขณะนี้ พระพุทธองค์เสด็จมายังดาวดึงส์ เพื่อจะตรัสพระธรรมเทศนา พุทธรามารดาที่มีความโสมนัสดีใจ รับลงจากชั้นดุสิตไปยังชั้นดาวดึงส์พร้อมด้วยอัสรผู้เป็นบริวาร ถวายนมัสการแล้วนั่งอยู่เบื้องขวา พระพุทธองค์ทรงดำริจะสนองพระคุณพระมารดา ที่ทำไว้แก่ตถาคตยิ่งใหญ่นัก สุตที่คณานับได้ว่ กว้างหนาและลึกปานใด ธรรมอันใดจึงจะสมควรที่จะทดแทนพระคุณได้ หมวดธรรมฝ่ายพระวินัย และพระสูตรก็ยังไม่ย่นัก เห็นควรแต่พระอภิธรรมเท่านั้นที่จะพอยกขึ้นซึ่งพอเท่ากันได้ ครั้นทรงดำริดังนี้แล้ว จึงทรงกวักพระหัตถ์เรียกพระพุทธรามารดาว่า “ดูกรชนนี ตถาคตจะใช้ค่าน้ำนมป้อนข้าวของมารดา อันเลี้ยงตถาคตนี้มาอเนกชาติในอดีตภพ” แล้วทรงกระทำให้พระพุทธรามารดาให้เป็นประธานในเทวสมาคมนั้น ทรงตรัส พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ อันมีชื่อว่า อัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคัลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปฏิฐาน ให้สมควรแก่ปัญญาบารมีของพระพุทธรามารดาและหมู่ทวยเทพ พระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ณ เทวโลกชั้นดาวดึงส์ ตลอด ๓ เดือนเต็ม ตามเวลาโลกมนุษย์ สันดุสิตเทพบุตรพุทธรามารดาได้บรรลุโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกในพระพุทธศาสนา^{๑๙}

^{๑๙} อภิ.สง.อ. (ไทย) ๔๘/๑-๓๕.

๓.๒ การอุบัติในเทวภูมิสวรรค์

ตามหลักพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า โอบปาติกะกำเนิด นี้มีอยู่จริง โดยเฉพาะเทวภูมิ ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทวดา โอบปาติกะกำเนิด ได้แก่ เทพทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะการเกิดของสัตว์โลก ไว้ดังนี้

ในมหาสิหนาทสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสารีบุตร ว่า กำเนิดมี ๔ ชนิด ดังนี้

๑. กำเนิดอันทชชะ คือ สัตว์ผู้เกิดในไข่ เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด
๒. กำเนิดชลาพุชะ คือ สัตว์ผู้เกิดในครรภ์
๓. กำเนิดสังเสทชะ คือ สัตว์ผู้เกิดในถ้ำโคลหรือที่ขึ้นแฉะ
๔. กำเนิดโอบปาติกะ คือ การเกิดผุดขึ้นในทันทีทันใด^{๒๐}

ในอรรถกถา มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั พรธรรณากำเนิด ๔ กล่าวไว้ว่า สารีบุตรกำเนิด ๔ ชนิดนี้ กำเนิด (โยนิ) เป็นชื่อส่วนแห่งชั้นธรรมา ชื่อว่า กำเนิด ในกำเนิดเหล่านั้น

ผู้เกิดในไข่ ชื่อว่า อันทชชะ คือ เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด ผู้ที่เกิดในไข่เป็นดุจพระภคตียะเถระ ๒ พี่น้องผู้เป็นบุตรของนายโกณฑบุตร

ผู้เกิดในครรภ์ ชื่อว่า ชลาพุชะ คือ สัตว์ที่เกิดในครรภ์ตลอดเป็นตัว เช่น มนุษย์ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น วัว ความ ม้า ช้าง เป็นต้น

ผู้เกิดในถ้ำโคล ชื่อว่า สังเสทชะ คือ สัตว์ที่เกิดในที่ไม่น่าปรารถนาในซากเน่าที่เกิดจากของโสโครก เช่น หนอน พยาธิ และสัตว์ที่เกิดในสิ่งที่น่าปรารถนา มีเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นต้น ผู้เกิดในถ้ำโคลเป็นดุจโปกขรชาติพราหมณ์ และปทุมวดีเทวีผู้เกิดในดอกปทุม เป็นต้น

บังเกิดแล้วดุจผุดขึ้น ชื่อว่า โอบปาติกะ เทพชั้นสูงตั้งแต่เทพชั้นจาตุมาหาราชิกา ได้แก่ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นเจริญเต็มที่ ไม่ต้องฟักจากไข่ ไม่ต้องเกิดในครรภ์ เช่น เทวดา สัตว์นรก มนุษย์ และเปรตบางจำพวก^{๒๑}

สรุป การอุบัติเป็นเทพเทวดาในสวรรค์หลังจากสิ้นชีวิต โดยโอบปาติกะเป็นเทวดาโดยกำเนิดผุดเกิดขึ้นโตทันที ไม่ต้องอาศัยกรรมมารดา ไม่ต้องอาศัยไข่ ไม่ต้องอาศัยถ้ำโคล ผู้อุบัติในเทวภูมิทุกชั้นในกามาวจร ยังเป็นสัตว์โลกที่มีกิเลส ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารไม่ต่างกับมนุษย์ปุถุชน ที่เป็นไปในการเกิดของสัตว์โลกที่แตกต่างกันไปตามลักษณะการเกิดใน ๔ ลักษณะ

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

^{๒๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๘/๔๙๘.

๓.๒.๑ ประเภทของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ

ในขุททกนิกาย จุฬนิทเทส ได้กล่าวคำว่า เทวดา หรือ เทพ มี ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. สมมติเทพ ๒. อุปัตติเทพ ๓. วิสุทธิเทพ

สมมติเทพ หมายถึง พระราชา พระราชกุมาร และพระเทวี

อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาชาวจาตุมหาราชิกา เทวดาชาวดาวดึงส์ เทวดาชาวยามา เทวดาชาวดุสิต เทวดาชาวนิमानรดี เทวดาชาวปรนิมมิตวสวัตตี เทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม และเทวดาในชั้นที่สูงกว่า

วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ชีนาสพสาวกของพระตถาคต และพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า เรียกว่า วิสุทธิเทพ “พระผู้มีพระภาค เป็นเทพยิ่งกว่าสมมติเทพ กว่าอุปัตติเทพ และกว่าวิสุทธิเทพทั้งหลาย เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสีหะยิ่งกว่าสีหะ เป็นนาคยิ่งกว่านาค เป็นเจ้าคณะยิ่งกว่าเจ้าคณะ เป็นมุณียิ่งกว่ามุณี เป็นพระราชายิ่งกว่าพระราชา”^{๒๒}

สรุป.เทพเทวดา มี ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ อุปัตติเทพ เป็นเทพที่ยังเกี่ยวข้องกับผลิตผลอยู่กับกามคุณ วิสุทธิเทพเป็นเทพผู้หลุดพ้นจากกามทั้งหลายแล้ว

๓.๒.๒ อุปัตติเทพในเทวภูมิ

การปฏิบัติในสวรรค์ของอุปัตติเทพ ฐานะของเทพทั้งหลายขึ้นอยู่กับอำนาจบุญกุศลของเทพผู้มาเกิดใหม่ เทพที่สร้างบุญกุศลไว้มาก จะมีวิมานเป็นของตนเอง ไม่ต้องอาศัยวิมานของผู้อื่น สำหรับเทพผู้สร้างบุญกุศลไว้น้อย ไม่มีวิมานของตนเองได้ ต้องไปอาศัยวิมานของผู้อื่นเกิด ฐานะของอุปัตติเทพผู้ปฏิบัติใหม่ จึงขึ้นอยู่กับสถานที่เกิด เมื่อต้องไปอาศัยเกิดในวิมานของเทวดาอื่น จึงมีฐานะแตกต่างกันไปดังนี้

๑. ผู้ที่ไปปฏิบัติบนตักของเทพยดาองค์ใด ต้องเป็นบุตรหรือธิดาของเทพยดาองค์นั้น เราจึงพบว่า เทวดาบางองค์มีบุตร มีธิดา แท้จริงไปเกิดบนตักเขา ถือว่าเป็นลูกของเทวดาองค์นั้น จึงมีชื่อว่า เทวบุตร และ เทวธิดา

๒. หญิงที่ไปปฏิบัติบนแท่นบรรทมของเทพยดาองค์ใด ต้องเป็นบาทบริจาริกาหรือภรรยาของเทพยดาองค์นั้น

๓. ผู้ที่ปฏิบัติใกล้แท่นบรรทมของเทพยดาองค์ใด ต้องเป็นพนักงานรับใช้ของเทพยดาองค์นั้น

๔. ผู้ที่ปฏิบัติภายในปราสาทของเทพยดาองค์ใด ต้องเป็นบริวารของเทพยดาองค์นั้น

^{๒๒} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๑๔/๘๕.

๕. ผู้ใดไปอุบัติระหว่างแดนต่อแดนของวิมานทั้งหลาย มหาเทพผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นนั้นๆ เป็นผู้พิจารณาตัดสินใจ ระเบียบการตัดสินเพื่อให้ทราบว่าเป็นบริวารของใคร มีดังนี้

๑) ถ้าผู้ไปอุบัติใหม่นั้น อยู่ใกล้เขตวิมานของเทพยดาองค์ใดมากกว่า ให้ผู้เกิดใหม่เป็นบริวารของเทพยดาองค์นั้น

๒) ถ้าผู้เกิดใหม่ไปเกิดอยู่ในระหว่างกลาง ไม่ใกล้กับวิมานของเทพองค์ใด ให้ดูว่าขณะที่อุบัตินั้น หันหน้าไปทางวิมานของเทพองค์ใดก่อน ให้เป็นบริวารของเทพองค์นั้น แต่ถ้าไม่อาจตัดสินได้ สมมติว่าเทวดานั้นไม่ได้หันหน้าไปทางทิศไหน เช่น ยืนนิ่งไม่ได้หันหน้าไปตรงวิมานของเทวดาองค์ใด แต่อยู่ระหว่างเขตแดน ย่อมเป็นสิทธิ์ของเทพผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองนั้นๆ จะยกให้เทพองค์ใด หรือเอาเป็นบริวารของตนก็ได้

สรุปได้ว่า อุบัติเทพที่ไปอุบัติบนสวรรค์แต่ละชั้นนั้นไม่ได้อาศัยกรรมมารดา อุบัติโดยกายทิพย์ ได้รับผลบุญที่ทำมาเมื่อยังเป็นมนุษย์ขณะมีชีวิตอยู่ อำนาจแห่งบุญกุศลทำให้มีวิมานอยู่เป็นของตนเองไม่ต้องอาศัยวิมานของใคร พรั่งพร้อมด้วยบริวารและสิ่งของอันเป็นทิพย์ แต่เทพบางท่านที่มีบุญไม่มากพอที่จะมีวิมานเป็นของตนเอง จึงต้องไปอุบัติในวิมานเป็นภรรยา เป็นบุตรธิดา เป็นบริวารคอยรับใช้ของเทพองค์นั้นๆ

๓.๒.๓ ฉกามาพจรสวรรค์ของผู้อุบัติในเทวภูมิ

สวรรค์ แปลว่า ที่เปลิดเพลิง ที่รื่นเริง ที่มีความสุข เป็นที่อยู่ของโอปปาติกะ ได้แก่เทพทั้งหลาย สวรรค์หรือเทวภูมิในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ภูมิชั้นของสวรรค์ เรียกว่า กามาพจรภูมิ หมายถึง สวรรค์ ๖ ชั้น ดังนี้

๑. สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

ตั้งอยู่ตอนกลางของเขาพระสุเมรุ เสมอระดับภูเขาเขาคันธร์ ลงมาจนถึงโลกมนุษย์ อาณาเขตแผ่กว้างไปจรดขอบภูเขาจักรวาล มีท้าวมหाराชทั้ง ๔ องค์เป็นใหญ่ ผู้ปกครองรักษาโลกมนุษย์ จึงได้ชื่อว่า สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

๑) ท้าวธตรฐ เป็นท้าวมหाराช ปกครองด้านทิศตะวันออกของเขาสินธุ มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร คนธรรพ์ที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ ปัญจสิขคนธรรพ์ มีฝีมือในทางตีตีพิน ยอดเยี่ยม เป็นที่โปรดปรานของท้าวสักกเทวราชเป็นอย่างยิ่ง

๒) ท้าววิรุฬหก เป็นท้าวมหाराช มีอาณาเขตปกครองอยู่ด้านทิศใต้ของเขาสินธุ มีพวกกุมภภันท์เป็นบริวาร กุมภภันท์เป็นยักษ์พวกหนึ่ง มีรูปร่างแปลกประหลาด มีท้องใหญ่ ท่าทางดุร้าย ก้มก้มมีอ้นตะเหมือนหม้อ

๓) ท้าววิรุ๊ปักษ์ เป็นท้าวมหาราช มีอาณาเขตปกครองอยู่ด้านทิศตะวันตกของ
เขาสีเนรุ มีพวกนาคเป็นบริวาร พวกนาคมีพิษและมีฤทธิ์มาก

๔) ท้าวเวสสุวัณหรือท้าวกุเวร เป็นท้าวมหาราช มีเขตปกครองอยู่ด้านทิศเหนือของ
เขาสีเนรุ มีพวกยักษ์เป็นบริวาร

ในคราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสถามพระอานนท์ว่า เคยได้ยินชื่อ ขนวสภยักษ์^{๒๓}
มาก่อนบ้างหรือไม่ ข้าพระองค์ไม่เคยได้ยิน พอได้ยินเข้าก็ขนลุกขนชัน ผู้มีนามว่า ขนวสภยักษ์นี้
ต้องไม่ใช่ยักษ์ต่ำๆ แน่พระเจ้าข้า พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า มียักษ์ตนหนึ่ง ผิดพรรณผุดผ่อง
เป็นยิ่งนัก มาปรากฏเฉพาะพระพักตร์ของพระองค์ แล้วกราบทูลว่า ข้าพระบาทมีนามว่า พิมพิสาร
ขณะนี้ได้เข้าถึงความเป็นสหายของท้าวเวสสุวัณมหาราช ข้าพระบาทจตุตถจากนี้แล้ว สามารถเป็น
พระราชานในหมู่มนุษย์อีก “ข้าพระบาทเคลื่อนจากเทวโลกนี้ ๗ ครั้ง จากมนุษย์โลกอีก ๗ ครั้ง
รวมท่องเที่ยวไปอยู่ในระหว่าง ๒ โลกนี้ ๑๔ ครั้ง รู้จักภพที่เคยอยู่มาก่อน” ข้าพระองค์ไม่เคย
มีความตกต่ำ ตั้งความปรารถนาไว้เพื่อเป็นพระสกทาคามี ข้าพระองค์ซึ่งไปอุบัติเป็นยักษ์ผู้มเหสักข์
นามว่า ขนวสภยักษ์ ข้าพระองค์เป็นพระอริยบุคคลโสดาบัน จะไปบังเกิดเป็นเทพชั้นสูงกว่านี้ก็ได้
แต่ที่พระองค์เสด็จมาอุบัติในสวรรค์ชั้นนี้ ด้วยอำนาจความผูกพันในภพเดิม ^{๒๔}

ท้าวมหาราชแต่ละองค์มีฤทธาานุภาพเกรียงไกรแผ่ไพศาล มีเกียรติ มียศ
มีทิพยสมบัติ และล้วนเป็นธรรมิกราช คือ ผู้ทรงธรรม ปกครองเทพบริวารโดยธรรม และ
ช่วยคุ้มครองโลกด้วย ได้รับยกย่องว่าเป็นท้าวจตุโลกบาล หมายถึง ผู้คุ้มครองโลกในทิศทั้ง ๔

เทพนครในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาทั้ง ๔ นคร ซึ่งมีท้าวจาตุมหาราชทั้งสี่รักษาอยู่
ต่างมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล มีกำแพงทิพย์ล้อมรอบ ประด้วยรัตนะ ๗ ประการ บานประตู
ประดับด้วยแก้ววิเศษงามวิจิตรตระการตา เหนือประตูกำแพงแต่ละประตูมีปราสาททองงามยิ่ง
ภายในกำแพงเมืองมีปราสาทแก้วมากมายตั้งเรียงรายเป็นระเบียบ ปราสาทเหล่านี้ คือ วิมานของ
เทพดาทั้งหลาย ภาคพื้นของเทพนครทั้งสี่เป็นแผ่นทองล้วนๆ ดูสวยงามมาก ยามเมื่อเทพดา
ก้าวเหยียบย่างลงบนพื้นทองนั้น จะอ่อนนุ่มยุบตัวลง แต่พอยกเท้าขึ้น พื้นที่ตรงนั้นจะยกตัวขึ้น
เหมือนเดิม ไม่ปรากฏรอยใดๆ ทั้งสิ้น

เทวดาเหล่านี้ มีอายุ ๕ ปีทิพย์ (๙ ล้านปีมนุษย์) มีทั้งเป็นอากาศัญฐเทวดา
ภูมัญฐเทวดา

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๐/๒๑๐.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๐-๒๘๑/๒๑๐-๒๑๑.

อากาศัญญุเทวดา มีวิมานเป็นของตนเอง อยู่ในอากาศ เช่น สุรียเทพ (เทวดาสถิตอยู่กับ พระอาทิตย์), จันทิมเทพ (เทวดาสถิตอยู่กับพระจันทร์), สีตลาหก (เทวดาทำให้อากาศเย็น), อุณหวลาหก (เทวดาทำให้อากาศร้อน), พิรุณเทพ (เทวดาแห่งฝน) เป็นต้น

ภุมมัญญุเทวดา คือ เทวดาที่อาศัยอยู่ตามพื้นดิน รวมทั้งที่อาศัยอยู่ตามถ้ำหรือภูเขา (ปีพตเทวดา) หรือตามต้นไม้ ซึ่งมีทั้งรุกขเทวดา และคนธรรพ์ เทวดาตามแม่น้ำ มหาสมุทร ตามศาล เจดีย์ ชุมประตู่วัด และบ้านเรือน เป็นต้น

รุกขเทวดา อาศัยอยู่ตามต้นไม้มีแก่นโดยทั่วไป เมื่อต้นไม้ตายหรือถูกตัดไปแล้ว เทวดานั้นจะหาที่อยู่ใหม่ ส่วนคนธรรพ์เทวดามีกำเนิดและอาศัยอยู่ตามต้นไม้ที่มีกลิ่นหอม (แก่นหอม เปลือกหอม ดอกหอม รากหอม) เช่น ต้นจันทน์หอม จันอิน กฤษณา กันเกรา ตะเคียนทอง สารภี วรรณิการ์ กากะทิง ลำดวน พยอม พิกุล สาละลังกา ฯลฯ ที่เรียกว่า “นางไม้” หรือ “แม่ย่านาง” และเทวดาพวกนี้ แม้ว่าต้นไม้จะตายไปแล้ว หรือถูกตัดไปสร้างบ้านเรือน หรือทำเป็นเรือแล้วก็ตาม มักจะไม่ค่อยยอมละทิ้งที่อยู่ของตนไปง่ายๆ ยงคงอาศัยสิงอยู่ที่ต้นไม้ นั้น บางครั้งแสดงตนให้คนเห็น

ในราชสุตตร ได้กล่าวถึง ว่าด้วยมหाराชทั้ง ๔ ดังข้อความที่ปรากฏว่า

“ภิกษุทั้งหลายในวัน ๘ คำแห่งปักข์ เทวดาผู้เป็นบริวาร ผู้ช่วยเหลือของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เทียวตรวจดูโลกนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ที่เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพราหมณ์ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล อยู่จำอุโบสถ อยู่จำปฏิบัติจาคะอุโบสถ ทำบุญกัน อยู่ มีอยู่มากหรือจำนวนน้อย.ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ย่อมรายงานเหตุ นั้น แก่พวกเทวดาชั้น ดาวดึงส์ที่นั่งประชุมร่วมกันในสภาชื่อสุธัมมา... เพราะเหตุ นั้น พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์จึงพากันเสียใจว่า “หมู่เทพจักเสื่อมหมู่สูรจะบริบูรณ์.พวกเทพชั้นดาวดึงส์จึงพากันดีใจว่า “หมู่เทพจักบริบูรณ์ หมู่สูรจักเสื่อม”^{๒๕}

๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

คำว่า “ดาวดึงส์” มาจาก คำว่า “ดาวดึงสะ” แปลว่า สามสิบสาม คือ พวกเทพ ๓๓ องค์ มีท้าวสักกเทวราช หรือพระอินทร์เป็นประธาน ได้มาอุปถัมภ์บนสวรรค์ชั้นนี้

ดาวดึงส์สวรรค์เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ ตั้งอยู่บนเขาสิเนรุ อยู่กลางภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ทั้ง ๗ เป็นแกนกลางของโลก อยู่ในอากาศ เป็นวิมานทิพย์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีประตูแก้ว ๑๐๐ ประตู มีปราสาทเรือนยอดสูงเรื่องด้วยรัศมีล้อมพราย มีปราสาทชื่อ เวชยันต์ปราสาท ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ

^{๒๕} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๕-๑๙๖.

เจดีย์จุฬามณี อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เจดีย์จุฬามณีนี้ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ สูง ๘ หมื่นวา มีกำแพงทองคำล้อมรอบ ๔ ทิศ เป็นที่บรรจุพระเกศธาตุ คือ พระมวยผมของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระอินทร์ได้อัญเชิญมาตั้งแต่สร้างเจดีย์องค์นี้เป็นครั้งแรก และเป็นที่บรรจุพระเขี้ยวแก้วเบื้องขวาเบื้องบนของพระพุทธเจ้า พวกเทพในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น มาประชุมกันบูชาพระเจดีย์เป็นประจำ เทวดาในชั้นจาตุมหาราชสามารถขึ้นไปได้ เพราะเทพชั้นจาตุมหาราชนั้นเป็นผู้เฝ้าประตูทั้ง ๔ ของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงสามารถขึ้นไปสู่ชั้นดาวดึงส์ได้

อุทยานสวรรค์ ๔ แห่ง ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ ทิศตะวันออก อุทยานชื่อ นันทวัน ทิศตะวันตกอุทยานชื่อ จิตรลดา ทิศเหนือ อุทยานชื่อ มิสสกวัน ทิศใต้ อุทยานชื่อ ปารุสกวัน ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีอุทยานทิพย์ชื่อ ปุณฺทริกวัน กลางอุทยานมีต้นปาริชาติ ใต้ต้นปาริชาติ มีแท่นแก้วสีแดงชื่อ บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ เป็นที่ประทับของพระอินทร์ มีลักษณะอ่อนนุ่มเวลานั่งลงไป แต่เวลาลุกขึ้นจะฟูขึ้นตามเดิม เมื่อเกิดเหตุอันใดขึ้น แท่นที่นั่งจะร้อนและแข็งกระด้าง ไกล่ต้นปาริชาติ มีศาลาชื่อสุธรรมมา เป็นที่ประชุมในวันธรรมสวนะของเหล่าทวยเทพดาบนสุธรรมาเทวสถานี้ มีเทวดาผู้มีความรู้ในธรรมชั้นแสดงธรรมเป็นประจำ บางครั้งพระอินทร์ทรงแสดงธรรมเอง บางโอกาสพระพรหมลงมาจากพรหมโลก ชื่อ สันถกุมารพรหมเป็นผู้แสดงธรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสกับเจ้าลิจฉวี ชื่อมหาภิ ว่า พระองค์รู้จักท้าวสักกเทวราชด้วยพระองค์เอง และทรงทราบด้วยว่าท้าวสักกะนั้นประพฤติธรรมอย่างไร จึงเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ท้าวสักกะมีหลายชื่อ เพราะทำกรรมอย่างนั้นๆ ไว้ โดยตรัสว่า ท้าวสักกะ มี ๗ ชื่อ ดังนี้

๑. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมหาภิ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพทั้งหลาย ในกาลก่อนเมื่อเป็นมนุษย์ ได้เป็นมานพชื่อ มหะ จึงเรียกว่า ท้าวมหวาน”
๒. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมหาภิ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพทั้งหลาย ในกาลก่อนเป็นมนุษย์ ได้เคยให้ทานมาก่อน จึงเรียกว่า ท้าวบุรินทะ”
๓. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมหาภิ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพทั้งหลาย ในกาลก่อนเป็นมนุษย์ เคยให้ทานด้วยความเคารพ จึงเรียกว่า ท้าวสักกะ”
๔. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมหาภิ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพทั้งหลาย ในกาลก่อนเป็นมนุษย์ ได้ให้ที่พักอาศัย จึงเรียกว่า ท้าววาสวะ”
๕. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมหาภิ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพทั้งหลาย ทรงดำริข้อความพันหนึ่งโดยครู่เดียว จึงเรียกว่า ท้าวสหัสสกะ”
๖. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมหาภิ นางอสุรกายุญา คือ ธิดาของอสุรชื่อ สุชาดา เป็นปชาบดีของท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมเทพ จึงเรียกว่า ท้าวสุขัมบดี”

๗. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมหาเถร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพทั้งหลาย เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลายในชั้นดาวดึงส์ เทวานมินทะ”

วัตบท ๗ ประการ

พุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ดูก่อนมหาเถร วัตบท ๗ ประการเหล่านี้ ที่ท้าวสักกะประพจน์แล้ว วัตบท ๗ ประการเหล่านั้น เราก็ทราบ แล้วทรงตรัสวัตบทที่ทำให้หมมมานพไปอุบัติเป็นท้าวสักกะ บนสวรรค์ดาวดึงส์ มี ๗ ประการ ดังนี้

๑. เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต
๒. ประพจน์อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
๓. กล่าววาจานุ่มนวลสุภาพตลอดชีวิต
๔. ไม่กล่าววาจาส่อเสียดตลอดชีวิต
๕. มีใจปราศจากความตระหนี่ยินดีในการบริจาคทานตลอดชีวิต
๖. กล่าววาจาจริงตลอดชีวิต
๗. ไม่โกรธ แม้ว่าโกรธก็ระงับไว้ได้ทันทีตลอดชีวิต^{๒๖}

ในอดีตชาติบุรพกรรมของท้าวสักกะเทวราชได้ ทำบุญไว้ด้วยวัตบท ๗ ประการ จึงไปอุบัติเป็นท้าวสักกะปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาช้านาน เมื่อคราวที่ถูกมรณภัยเห็นจุดนิมิต ๕ ประการ เกิดความเศร้าโศกเสียใจที่จะต้องพราจจากสวรรค์สมบัติไปจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อทูลถามปัญหา ในสักกปัญหสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงธรรม ทำให้ท้าวสักกะเทวราช ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมดับไปเป็นธรรมดา บรรลุเป็นพระโสดาบันแล้ว ท้าวสักกะได้จุดและอุบัติขึ้นทันที

พระพุทธเจ้าแสดงธรรมกับเทวดาที่ลงมาฟังธรรม และในสวรรค์ที่แสดงพระธรรม เทศนาโปรดเทวดามากที่สุด คือ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังเช่นเมื่อครั้งที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบเดียรฉัตร พระองค์เสด็จไปจำพรรษาบนดาวดึงส์ ๓ เดือน เพื่อแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา พระพุทธเจ้าไม่เสด็จไปบนสวรรค์ชั้นดุสิต เพราะเทวดาในชั้นต่ำซึ่งไม่มีอำนาจ ไม่มีฤทธิ์ ไม่มีบุญบารมีพอ ไม่สามารถขึ้นไปได้ เว้นแต่เทวดาที่มีศักดิ์ใหญ่เช่น ท้าวสักกะเทวราช

๓. สวรรค์ชั้นยามา

คำว่า “ยามา” แปลว่า ปราศจากความลำบาก หรือ ถึงซึ่งความสุข เป็นที่อยู่ของเทพผู้ปราศจากความลำบาก และถึงซึ่งสุขอันเป็นทิพย์ มีท้าวสุยามาเป็นผู้ปกครอง สวรรค์ชั้นนี้มีที่ตั้งอยู่ในอากาศ สูงกว่ายอดเขาสิเนรุ ซึ่งเป็นที่อยู่ของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีทิพยปราสาทเงิน

^{๒๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

ปราสาททอง เป็นที่อยู่ของเทวดา ปราสาทแต่ละหลังมีความสวยงามตระการตาว่าปราสาทชั้นดาวดึงส์ และมีอุทยานสวรรค์ สระโบกขรณีเกิดขึ้นมากมาย และที่น่าอัศจรรย์ยิ่งกว่านั้น คือสวรรค์ชั้นนี้ไม่มีดวงอาทิตย์ ไม่มีดวงจันทร์ เพราะที่ตั้งของสวรรค์นี้ลอยอยู่เหนือวงโคจรของดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ แสงสว่างเกิดจากดวงแก้วมณีต่างๆ ที่ประดับอยู่ทั่วไปและรัศมีที่ออกจากกายของเทวดา และจะรู้กลางวันรู้กลางคืนได้ ต้องดูจากดอกไม้ทิพย์ที่บ้านและหุบเป็นเวลาเท่าๆ กัน คือ ในเวลาดอกไม้ทิพย์บาน ถือว่าเป็นเวลากลางวัน เมื่อดอกไม้ทิพย์นี้หุบ แสดงว่าเป็นเวลากลางคืน

๔. สวรรค์ชั้นดุสิต

คำว่า “ดุสิต” แปลว่า ทำให้ปราศจากความร้อนใจ มีแต่ความยินดีและเบิกบาน ดุสิตสวรรค์ หมายถึง สถานที่ที่มีความยินดี แซ่มชื่นเบิกบาน ด้วยสิริสมบัติของตน ดุสิตสวรรค์ ตั้งอยู่เหนือสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไป ๔๒,๐๐๐ โยชน์ มีเทพเทวราช ชื่อ สันดุสิตเทวราช เป็นผู้ปกครอง โดยมีวิมานของท้าวสันดุสิตเป็นศูนย์กลางของสวรรค์ แบ่งเป็น ๔ เขต

เขตที่ ๑ เป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า พระโสดาบัน พระสกทาคามี

เขตที่ ๒ เป็นที่อยู่ของนียตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแน่นอน

เขตที่ ๓ เป็นที่อยู่ของอนียตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ยังไม่ได้รับพยากรณ์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เขตที่ ๔ เป็นที่อยู่ของผู้ที่สร้างบุญกุศลที่มีกำลังบุญ ที่จะมาอุปบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต ภายในเทพนคร มีวิมานเป็นปราสาท ๓ ชนิด คือ ๑ วิมานแก้ว ๒ วิมานทอง ๓. วิมานเงิน ตั้งอยู่เรียงราย วิมานเหล่านี้งามวิจิตร มีรัศมีสว่างไสวรุ่งเรืองมาก แล้วจะค่อยๆ ลดหลั่นกันตามกำลังบุญ เพราะการทำบุญที่แตกต่างกัน นอกจากมีการเที่ยวเล่นเพลิดเพลินอย่างชาวสวรรค์แล้วยังมีการสนทนาธรรมฟังธรรมเป็นปกติ เทพผู้ไม่ประมาทเป็นผู้ยินดีในการประพฤติธรรม ท้าวสันดุสิตเป็นผู้ทรงธรรม ที่เป็นพหูสูต ทรงมีอหยาศัยยินดีในการฟังธรรมและแสดงธรรมทุกวันธรรมสวณะ เหล่าทวยเทพจะมาประชุมกันฟังธรรมมิได้ขาด และเชื่อกันว่าในขณะนี้พระโพธิสัตว์นามว่า พระศรีอาริยเมตไตรย หรือพระศรีอาริย์ได้สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นนี้

พระนางสิริมหามายาพุทธมารดา เมื่อสิ้นพระชนม์หลังจากประสูติเจ้าชายสิทธัตถะโอรสได้ ๗ วัน ได้มาอุปบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นนี้

อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ฟังธรรมอนุพัฑฒิกา สำเร็จเป็นพระโสดาบัน หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว ได้ไปอุบัติในดุสิตสวรรค์ เป็นผู้มีอภัยาศัยยินดีท่องเที่ยวในวิภวภูมิต้องๆ คือเกิดในเทวโลก ๖ ชั้น จากนั้นจะดำรงอยู่ในชั้นอกนิภวภูมิจึงเข้านิพพาน

นางสุนณาเทวีบุตรสาวคนสุดท้ายหลังสิ้นชีวิตเมื่ออายุยังน้อย อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีความเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างยิ่ง จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลเล่าเรื่องของตนให้ฟัง พระองค์ทรงตรัสว่าสุนณาเทวีเป็นพระสกทาคามีไปอุบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต

๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี

คำว่า “นิมมานรดี” แปลว่า ยินดีในการเนรมิต สวรรค์ชั้นนิมมานรดี เป็นแดนที่อยู่ของเทวดาที่มีความสุขเพลิดเพลินในกามคุณ ๕ ที่ตนเนรมิตขึ้นได้เองตามความปรารถนามีท้าวสุนิมิตเทวราชเป็นผู้ปกครอง ที่ตั้งของสวรรค์อยู่ในอากาศเหนือสวรรค์ชั้นดุสิต ๔๒,๐๐๐ โยชน์ ทิพยสมบัติวิจิตรงดงามน่ายินรมย์กว่าสวรรค์ชั้นดุสิต วิมานเป็นที่อยู่ของผู้มีบุญมีวิมาน ๓ ประเภท คือ วิมานเงิน เรียกว่า รัชตวิมาน วิมานทอง เรียกว่า สุวรรณวิมาน วิมานแก้ว เรียกว่า รัตนวิมาน

เมื่อนางวิสาขาเป็นพระโสดาบันตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ หลังจากตายแล้ว ได้อุบัติบนสวรรค์ชั้นนิมมานรดีและได้เป็นอัครมเหสีของท้าวสุนิมิตเทวราช โดยเมื่อครั้งที่พระอนุรุทธเถระได้ถามสถานที่อุบัติของนางวิสาขากับเทพธิดาตนหนึ่งว่า นางวิสาขาไปอุบัติที่ไหน เทพธิดาตอบว่านางวิสาขาเป็นสหายกับดิฉัน ได้ถวายทานและสร้างมหาวิหารถวายแด่พระสงฆ์ นางเป็นผู้รู้ธรรมแจ่มแจ้ง ได้อุบัติในหมู่เทพเป็นมเหสีของท้าวสุนิมิตเทวราช

นางสิริมาเดิมเป็นหญิงโสเภณี ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าได้บรรลุโสดาบัน จึงเลิกอาชีพโสเภณี ได้ตั้งสลากภัต ๘ ที่ถวายสงฆ์ทุกวัน ต่อมานางป่วยหนักเสียชีวิตแต่ยังสาวได้ไปอุบัติเป็นเทพธิดาอยู่ในวิมานบนสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

๖. สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

คำว่า “ปรนิมมิตวสวัตตี” หมายถึง แดนที่อยู่ของเทวดาที่มีความสุขเพลิดเพลินในกามคุณ ๕ โดยที่ตนไม่ต้องเนรมิตขึ้นเอง แต่มีเทวดาองค์อื่นคอยเนรมิตให้สมตามความปรารถนาทุกประการ จึงสุขสบาย มีท้าวปรนิมมิตวสวัตตีเทวราชเป็นผู้ปกครองที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนี้ อยู่สูงขึ้นไปจากยอดเขาสิเนรุ อยู่ในอากาศเหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ๔๒,๐๐๐ โยชน์ บนสวรรค์ชั้นนี้แบ่งเป็น ๒ แดน คือ ๑. แดนเทพยดา ๒. แดนमार

๑. แดนเทพยดา เป็นเขตที่อยู่ของเทพยดาทั้งหลาย มีท้าวปรนิมมิตวสวัตตีเทวราชเป็นผู้ปกครอง

๒. แตนमार เป็นที่อยู่ของมาร มีพระยามาร ชื่อ ปรนิมิตตวสวัตตี เป็นผู้ปกครอง

สรูป เทวภูมิสวรรค์ ๖ ชั้น ได้แก่ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมิตตวสวัตตี เป็นที่อยู่ของหมู่เทพ ชาวสวรรค์เสวยสุข มีชีวิตที่สะดวกสบาย เป็นชีวิตของการเสวยผลบุญมีแต่ความสนุกสนาน เล่นเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณ ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่เป็นทิพย์อยู่ตลอดเวลา ในการเสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ที่สำเร็จด้วยบุญ มีวิมานปราสาทอันวิจิตรงดงามน่ารื่นรมย์ มีบริวารคอยรับใช้ มีอุทยานสวรรค์ ต้นไม้ ดอกไม้สวยสดงดงามยิ่ง สวรรค์แต่ละชั้นมีความแตกต่างกันตามกำลังแห่งบุญ ยิ่งสวรรค์ที่สูงขึ้นไปมากเท่าไร ยิ่งมีทิพยสมบัติอันวิจิตรงดงามอลังการมากขึ้นไปเท่านั้น และมีพระอริยบุคคลผู้บรรลุนิพพานแล้ว เมื่อตอนเป็นมนุษย์มาอุบัติเป็นเทพอริยในเทวภูมิแต่ละชั้นด้วยอำนาจแห่งบุญกุศล

๓.๓ ทิพยลักษณะของผู้อุบัติในเทวภูมิ

เทวดา คือ หมู่เทพชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิง ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลทำให้อุบัติเป็นเทพชั้นใดชั้นหนึ่ง ผุดเกิดขึ้นทันทีโดยกายทิพย์ สว่างรุ่งเรือง ด้วยฤทธิ์ของตน ความเป็นอยู่ของผู้อุบัติในเทวภูมิทุกชั้น เป็นชีวิตที่มีแต่ความสุข เทียวเล่นสนุกสนาน และมีเวลาว่างมาก จึงมักไปชมสวนสวรรค์อันรื่นรมย์เป็นเวลานานๆ เทวดานั้นชอบเล่น เป็นเพราะไม่ต้องเดือดร้อนเรื่องความเป็นอยู่ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนมีหรือเสวยอยู่บนสวรรค์ ล้วนแต่เป็นผลของบุญกุศลบารมีที่ตนเคยทำไว้เมื่อเกิดเป็นมนุษย์

๓.๓.๑ ทิพยสมบัติ

๑. กายทิพย์ เมื่ออุบัติในเทวภูมิชั้นนั้น เกิดผุดขึ้นทันที เรียกว่า โอปปาติกะกำเนิดรูปร่างใหญ่โต รูปร่างสวยสดงดงามมาก มีกลิ่นหอม แม้จะอยู่บนสวรรค์นานเท่าใด จะมีรูปร่างเป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่เป็นนิตย์ เป็นเทพธิดาอายุเหมือน ๑๖ ปี เป็นเทพบุตร อายุเหมือน ๒๐ ปี ไม่แก่ชรา ไม่มีผมหงอก ฟันหัก รอยเหี่ยวย่น ไม่เจ็บป่วยปวดเมื่อยตามร่างกาย ไม่มีอุปัทวันตรายใดๆ เมื่อเวลาจุติหรือตายจะไม่ทิ้งซากศพไว้เหมือนมนุษย์ แต่ร่างกายนั้นได้หายวับไปทันที ไม่ต้องทุกข์ทรมานในเวลาตาย

๒. รัศมีทิพย์ คือ รัศมีแห่งอารมณ์วิภูษิตต่างๆ รัศมีแห่งวิมานที่สถิตอยู่ รัศมีแห่งกายเทพยดาทุกองค์มีร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างสร้านออกจากตัวไปไกล ทั้งเครื่องใช้สอยทุกอย่างวิจิตรมีแต่ความสวยงาม ด้วยอำนาจแห่งรัศมีเงิน รัศมีทอง แก้วแก้วเนาวรัตน์อันเป็นทิพย์ รัศมีย้อมรุ่งเรืองส่องสว่างประดุจกลางวันอยู่เป็นนิจ และผ้าทิพย์ภูษาที่นุ่งห่มผืนเล็กนิตเดียว มีประมาณ

เท่าดอกปีบ เมื่อคลี่ออกจะนุ่มห่มนั้น กลับปล้นใหญ่ยาวและกว้างพอเหมาะพอดีแก่ร่างกายของเทพยดาผู้เป็นเจ้าของ

๓. เทวฤทธิ์ เทพเทวดาจะมีอาน อภิญญา หูทิพย์ ตาทิพย์ เหาะไปในอากาศได้อย่างรวดเร็วหายตัวไปได้เพียงเหยียดหรือคู้แขน และมีอำนาจแปลงกายอย่างไรก็ได้ จะเนรมิตให้ใหญ่โตหรือเล็กเท่าใดได้ตามจิตปรารถนา เทวดาซึ่งมีจำนวน ๒๐ – ๘๐ องค์ อาจเนรมิตตนเท่าอัญให้อยู่ในสถานที่เท่าปลายเส้นผมก็ย่อมได้ ดังเช่นในเวลาที่เทวดาตั้งแสนโกฏิมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม จึงพากันเนรมิตกายให้เล็กที่สุด

๔. ยืนอย่างเดียวไม่นั่ง ในอรรถกถา ขุททกปาฐะ มงคลสูตร ถ้ามว่า เทวดานั้นยืนอย่างไร จึงชื่อว่า ได้เป็นผู้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ท่านโบราณจารย์ กล่าวไว้ว่า ไม่ยืนข้างหลัง ไม่ยืนข้างหน้า ไม่ยืนใกล้และไกล ไม่ยืนเหนือลม ไม่ยืนที่สูงและที่ต่ำ เพราะเหตุไร เทวดาองค์นี้จึงยืนไม่ยอมนั่ง ตอบว่า เพราะ เทวดาประสงค์จะกลับเร็ว เทวดาทั้งหลายอาศัยอำนาจประโยชน์บางอย่างจึงมายังมนุษย์โลก เหมือนบุรุษผู้สะอาดมาเข้าส้วม โดยปกตินุษย์โลกยอมเป็นสถานที่ปฏิภูลสำหรับเทวดาเหล่านี้ เพราะมีกลิ่นเหม็นตั้งแต่ ๑๐๐ โยชน์ เทวดาทั้งหลายจึงไม่ยินดีในมนุษย์โลก เทวดาเมื่อทำกิจของผู้มา มาแล้วรีบกลับไป แต่มนุษย์ทั้งหลายยอมนั่งเพื่อบรรเทาความลำบากแห่งอิริยาบถ ที่เกิดจากการยืนเดิน เป็นต้น แต่ความลำบากนั้นยอมไม่มีแก่เทวดาทั้งหลาย เทวดาจึงไม่นั่ง อีกอย่างหนึ่ง เทวดาไม่นั่ง เพราะเคารพในพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเทวดาจะนั่งอาสนะย่อมบังเกิดแก่เทวดาทั้งหลายผู้ประสงค์จะนั่ง เมื่อไม่ต้องการอาสนะจึงไม่นั่ง เทวดาจึงได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร^{๒๗}

๕. อาหารทิพย์ เทวดากินของอันเป็นทิพย์ละเอียดประณีต เรียกว่า “สุธาโภชน” อาหารทิพย์เมื่อเทวดาบริโภคแล้วกำจัดบาปธรรมได้ ๑๒ ประการ คือ ความหิว ความกระหาย ความไม่ยินดี ความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อย ความโกรธ ความผูกโกรธ ความวิวาท ความส่อเสียด ความหนาว ความร้อน และความเกียจคร้าน อาหารทิพย์นี้รสยอดเยี่ยม^{๒๘} เหล่าเทพทั้งหลายบริโภคอาหารอันเป็นทิพย์ทุกวัน สุธาโภชนาหารนั้น ย่อมแห่งเหือดหายไปในร่างกายหมดสิ้น ไม่ต้องขับถ่ายมีมูลคูกกลิ่นเหม็นเหมือนมนุษย์

^{๒๗} พุ.ขุ.อ. (ไทย) ๘/๑๗๖.

^{๒๘} พุ.ชา.อสิตี. (ไทย) ๒๘/๒๒๙/๑๒๒.

๖. อายุทิพย์ การมีชีวิตของผู้อุบัติในเทวภูมิ มีเวลาแน่นอนและยืนยาว เทพเทวดาแต่ละชั้นในเทวภูมิ ย่อมมีอายุไม่เท่ากัน อายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา มีอายุยืน ๕๐๐ ปีทิพย์ เมื่อเทียบกับอายุของมนุษย์โลก เท่ากับ ๙ ล้านปี

ในอังคุตตรนิกาย ทุติยปิณฑาสกั อุโบสถสูตร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับนางวิสาขา ว่า อริยอุโบสถ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แผ่ไพศาลมาก เปรียบเหมือนพระราชากรองราชย์ ๑๖ แคว้น ที่สมบูรณด้วยแก้ว ๗ ประการ การครองราชย์ของพระราชารองคั้นั้นยังมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งอุโบสถ ที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ข้อ เพราะราชสมบัติของมนุษย์ เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

๕๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือน โดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๕๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราช

๑๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือน โดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์

๒๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นยามา ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือน โดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นยามา

๔๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดุสิต ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือน โดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดุสิต

๘๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นนิมมานรดี ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือน โดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี

๑,๖๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือน โดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี^{๒๙}

อายุทิพย์ของผู้อุบัติในเทวภูมิ ในสวรรค์แต่ละชั้น แตกต่างกันไปตามลำดับ ดังนี้

ผู้อุบัติในเทวภูมิชั้นจาตุมหาราชิกา มีอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์

^{๒๙} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๘-๒๘๙.

ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิชั้นดาวดึงส์	มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์
ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิชั้นยามา	มีอายุ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์
ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิชั้นคุสิต	มีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์
ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิชั้นนิมมานรดี	มีอายุ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์
ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิชั้นปรนิมมิตวสวัตดี	มีอายุ ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์

๗. วิมานทิพย์ หมายถึง ที่เล่น ที่อยู่ของเหล่าเทวดา เป็นสถานที่อันประเสริฐด้วยเบญจกามคุณ ที่เป็นทิพย์ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภค^{๓๐}

๘. ฐานะทิพย์ มหาราชทั้ง ๔ ในชั้นจาตุมหาราชิกจนถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ผู้ดีเสวยผลแต่ของที่เป็นทิพย์ โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โผฏฐัพพทิพย์

สรุป ทิพย์ลักษณะของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ มีความพิเศษหลายอย่างในตัวที่เทพเทวดาทั้งหลายมีแต่มนุษย์ไม่มี คือ ความเป็นทิพย์ เรียกว่า ทิพย์สมบัติหรือเทวสมบัติในสวรรค์ ได้มาพร้อมกับการมาอุบัติในสวรรค์ สวรรค์สมบัติทุกอย่างเป็นของทิพย์ทั้งหมด

๓.๓.๒ ทิพย์สุข

ในอริยธรรมสูตร ได้กล่าวแสดงไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก” ธรรม ๑๐ ประการดังนี้ คือ

๑. โภคสมบัติ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๒. ผิพรรณ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๓. ความไม่มีโรค เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๔. ศิล เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๕. พรหมจรรย์ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๖. มิตร เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๗. ความเป็นพหูสูต เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๘. ปัญญา เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๙. ธรรม เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก
๑๐. สวรรค์ เป็นธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้ยากในโลก^{๓๑}

^{๓๐} ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑-๒ /๑.

^{๓๑} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๗๓/๑๖๐.

ในอรรถกถา สุปพุททกุกุณฐิตตวันณา ได้แสดงไว้ว่า “บุคคลได้สวรรค์เพราะอาศัยศีล” สักคกถา ได้แก่ คุณแห่งสวรรค์ ขึ้นชื่อว่าสวรรค์ เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ย่อมได้ความรื่นเริงในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์ คือ ย่อมได้สมบัติเป็นนิตย์ ได้แก่ เทพชั้นจาตุมหาราช ย่อมได้ทิพย์สุข เทพสมบัติ ถึง ๙ ล้านปี เทพชั้นดาวดึงส์ ย่อมได้ถึง ๓ โกฏิ ๖ ล้านปี^{๓๒}

สวรรค์ (สัคคกถ) สมบัติของเทวดา มีเทวดานักฟ้อน และมีสวนนันทวัน เป็นต้น บุคคลเมื่อฟังเรื่องนั้นแล้วน้อมใจไปในสวรรค์ ต้องการถึงสมบัติโดยเร็ว จึงทำทุกขให้เกิดขึ้นด้วยวิธีต่างๆ มีการนำคัสตราฆ่าตัว กินยาพิษ อดอาหาร และกลั่นลมหายใจ เป็นต้น ภิกษุผู้กล่าวต้องอาบัติอุลลัจจัย เขาตายต้องอาบัติปาราชิก ถ้าเขาฟังแล้วยังดำรงอยู่ได้ตลอดอายุ แล้วตายไปตามธรรมชาติของตน ไม่ต้องอาบัติ ภิกษุกล่าวแล้วคิดว่า “เขาฟังเรื่องนี้แล้วจักทำบุญ” บุคคลนอกนี้ฟังเรื่องนั้นแล้วน้อมใจตาย ไม่ต้องอาบัติ^{๓๓}

พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว เสวยสุขโสมนัสเพราะแก้ว แต่เมื่อเทียบกับความสุขอันเป็นทิพย์ในสวรรค์แล้ว เปรียบเทียบเหมือนนำเอาแผ่นหินเล็กๆ ขนาดเท่าฝ่ามือไปวางเทียบกับภูเขาหิมพานต์ อย่างไหนจะใหญ่กว่ากัน ดังพุทธพจน์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิยอมเสวยสุขโสมนัสด้วยแก้ว ๗ ประการ และสัมฤทธิ์ ๔ อย่าง เมื่อเปรียบเทียบกับความสุขอันเป็นทิพย์แล้ว ไม่ถึงการนับ ไม่ถึงส่วนแห่งเสี้ยว ไม่ถึงแม้การเปรียบเทียบกันได้^{๓๔}

อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่บุคคลอยู่จำแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก แผ่ไพศาลมาก เปรียบเหมือนพระราชาผู้ยิ่งใหญ่เหนือพระราชาทั้ง ๑๖ แคว้นที่สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ การครองราชย์สมบัติของพระราชา พระองค์นั้น ยังมีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ สตรีหรือบุรุษผู้มีศีล ทำบุญมีสุขเป็นกำไร ไม่ถูกนิทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์ เพราะราชสมบัติของมนุษย์ เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ ถือว่าเป็นของเล็กน้อย^{๓๕}

^{๓๒} ชุ.อ.อ. (ไทย). ๒๑/๓๔๘.

^{๓๓} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๖๓๕.

^{๓๔} ม.อ.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๘.

^{๓๕} อง.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๒/๓๐๖-๓๐๗.

สรุปได้ว่า เมื่อเปรียบเทียบความสุขระหว่างเทวดากับมนุษย์แล้ว ความสุขของเทวดาในสวรรค์เหนือกว่าและมากกว่าความสุขในมนุษย์ เพราะสวรรค์เป็นที่รื่นรมย์น่ายินดีพอใจ มีความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงสุขสำราญอยู่ตลอดเวลา トラบเท่าที่เทพเทวดาอยู่บนสวรรค์ จะไม่มีอุปสรรคใดๆ ไม่มีการเบียดเบียนด้วยอาวุธ และการเจ็บป่วยไข้ ไม่มีแก่ชรา

๓.๔ สาเหตุของการอุบัติในเทวภูมิ

ในมัชฌิมนิกาย อุปริปันณาสกั สังขารูปัตติสูตร ว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขาร ปฏิบัติอันให้สำเร็จความปรารถนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ได้ฟังว่า เทพชั้นจาตุมหาราช เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นยามา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี หรือเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก มีความปรารถนาว่าหลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นนั้น เธอตั้งจิตอธิษฐานบ่อยๆ น้อมจิตผูกพันปรารถนาจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนั้น เมื่อตายไปย่อมได้ไปอุบัติในสวรรค์ชั้นนั้นๆ^{๓๖}

๓.๔.๑ เทวธรรม

ในขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้แสดง คำว่า “เทวมรรค คือ เทวธรรม” หมายถึง ธรรมของเทวดา ได้แก่

๑. หิริ
๒. โอตตัปปะ
๓. สุกกธรรม แปลว่า ธรรมฝ่ายขาว

เทวธรรม เป็นชื่อของ หิริ และ โอตตัปปะ สุกกธรรม ได้แก่ สุจริตในไตรทวาร คือ

- ๑) กายสุจริต ๓ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิคมิตในกาม
- ๒) วจีสุจริต ๔ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ
- ๓) มโนสุจริต ๓ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดพยาบาท มีความ

เห็นชอบ^{๓๗}

สรุปได้ว่า ธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา คือ การประพฤติธรรมสุจริต ได้แก่ กายสุจริต วาจาสุจริต ใจสุจริต ที่เป็นสัมมาทิฎฐิ หลังจากตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

^{๓๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๓-๑๖๔/๒๐๙.

^{๓๗} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐๓/๓๑๘.

๓.๔.๒ การให้ทาน

ในอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ได้แสดงไว้ใน ทานูปปตติสูตร ว่าด้วยผลที่เกิดจากการให้ทาน บุคคลทั้งหลายผลที่เกิดจากการให้ทาน คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ที่นอน ที่ปัก และเครื่องประทีป เขาให้สิ่งใด ก็หวังสิ่งนั้นตอบแทน เขาได้สดับมาว่า พวกเทวดาชั้นจาตุมหาราช มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงมีความปรารถนาว่า หลังจากตายแล้ว เราพึงเกิดร่วมกับพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราช' เขาตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้นอยู่ จิตของเขาโน้มไปในทางต่ำ เจริญให้ยิ่งขึ้นไปไม่ได้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดในที่นั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงเกิดร่วมกับพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราช

บุคคลบางคนในโลกนี้ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ที่นอน ที่ปัก และเครื่องประทีป แก่สมณะ หรือพราหมณ์ เขาให้สิ่งใด ก็หวังสิ่งนั้นตอบแทน เขาได้สดับมาว่า พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ พวกเทวดาชั้นยามา ฯลฯ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ พวกเทวดาชั้นดุสิต ฯลฯ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ พวกเทวดาชั้นนิมมานรดี ฯลฯ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ พวกเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก จึงปรารถนาอย่างนี้ว่า หลังจากตายแล้ว เราพึงเกิดร่วมกับพวกเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี' เขาตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้นอยู่ จิตของเขาโน้มไปในทางต่ำ เจริญให้ยิ่งขึ้นไปไม่ได้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดในที่นั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงเกิดร่วมกับพวกเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี^{๓๘}

สรุปได้ว่า ผลจากการให้ทาน เป็นปัจจัยให้ไปอุบัติบนสวรรค์ในชั้นนั้นๆ ที่ตนปรารถนา

๓.๔.๓ บุญกิริยาวัตถุ

ในปุญญกิริยาวัตถุสูตร คำว่า บุญกิริยาวัตถุ มาจาก บุญกิริยา + วัตถุ แยกอธิบายความหมาย ได้ดังนี้

๑. บุญกิริยา หมายถึง การตั้งใจบำเพ็ญบุญ

๒. วัตถุ หมายถึง ที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอานิสงส์ต่างๆ

ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุ หมายถึง การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ

^{๓๘} อัง.อัฐก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๒๙๒-๒๙๔.

๑. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน

๒. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล

๓. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานนิดหน่อย ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลนิดหน่อย และไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคร้ายในมนุษย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลพอประมาณ แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคดีในมนุษย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุ ที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช ภิกษุทั้งหลาย ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ในชั้นนั้นทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นจาตุมหาราชได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพะทิพย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุ ที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ท้าวสักกะจอมเทพในชั้นดาวดึงส์นั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ ฯลฯ โภกฐัพพะที่เป็นทิพย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุ ที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นยามา ท้าวสุยามเทพบุตรในชั้นยามานั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุ ที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นยามาได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ ฯลฯ โภกฐัพพะที่เป็นทิพย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดุสิต ท้าวสันดุสิตในชั้นดุสิตนั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นดุสิตได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ ฯลฯ โภกฐัพพะที่เป็นทิพย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นนิมมานรดี ทำวสุนิมิตเทพบุตรในชั้นนิมมานรดีนั้นทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นนิมมานรดีได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ ฯลฯ โณภูรัฐพะที่เป็นทิพย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ทำวสวัตติเทพบุตรในชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติได้ โดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โณภูรัฐพะทิพย์ ^{๓๙}

สรุป สาเหตุของการไปอุบัติในเทวภูมิในชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตติ เพราะการบริจาคทำบุญให้ทาน การรักษาศีล แต่ไม่ได้เคยภาวนาเลย จึงทำให้ไปอุบัติในสวรรค์ชั้นนั้นๆ ได้รับสวรรค์สมบัติ

๓.๕ การจุดิจของผู้อุบัติในเทวภูมิ

การจุดิจของผู้อุบัติในเทวภูมิ คือ การเคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เทวดาทั้งหลาย สถิตเสวยสุขอยู่ ณ เทวสวรรค์ชั้นต่างๆ ย่อมมีการจุดิจหรือการตายไปจากสวรรค์ทั้งสิ้น เช่นเดียวกับ มนุษย์ทั้งหลายเมื่อเกิดมาแล้วต้องตายไป

๓.๕.๑ สาเหตุการจุดิจของผู้อุบัติในเทวภูมิ

ในทีฆนิกาย ปาฎิกสูตร ได้กล่าวไว้ว่า มีเทพเหล่าหนึ่งชื่อ จิตทาปโทสิกะ เทพเหล่านี้หมกมุ่นเสพทิพย์สุขกับนางเทพอัปสรในสวนสวรรค์ เล่นสนุกสนานเปล็ดเพลิน จนเกินเวลา ทำให้หลงลืมทุกสิ่งทุกอย่าง ลืมแม้กระทั่งกินอาหารทิพย์ ทำให้กายทิพย์ชুবชืดผอม อ่อนเปลี้ยลง ในที่สุดพากันจุดิจจากสวรรค์ชั้นนั้น^{๔๐} ยังมีเหล่าเทพชื่อมโนปโทสิกะ เป็นเทพที่มีจิตเต็มไปด้วยความมั่งร้ายจ้องจับผิดเพ่งโทษกันและกันอย่างรุนแรง เมื่อได้เห็นความดีเด่น ความสุขของเทพอื่น จึงมีจิตรุ่มร้อนระอุด้วยความอิจฉาริษยาอยู่ตลอดเวลา เมื่อเทพมีจิตรุ่มร้อนด้วยความ

^{๓๙} อัง.อฎุจก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔-๒๙๖.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๒/๓๐.

อิจฉาริชา กายทิพย์ของเทพได้แปรเปลี่ยนกลายเป็นร่างพิกลพิการไม่น่าดู จึงพากันจตุจากสวรรค์
ชั้นนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีอายุสั้น^{๔๑}

สาเหตุของการจตุ ๔ ประการ ดังนี้

๑. อายุขัย หมายถึง จตุไปเพราะสิ้นอายุขัย ได้แก่ เทวดาที่มีบุญกุศลมากที่ทำได้
ขณะเป็นมนุษย์ เมื่อมาอุบัติเป็นเทวดาในสวรรค์ ได้เสวยทิพย์สมบัตินั้นมาช้านาน จนครบ
อายุทิพย์ในเทวภูมิในชั้นที่ตนสถิตอยู่ เมื่อครบอายุทิพย์แล้วต้องจตุเพราะสิ้นอายุขัย

๒. บุญขัย หมายถึง จตุเพราะสิ้นบุญ ได้แก่ เทพดาที่สร้างสมบุญกุศลไว้น้อย
เมื่อกุศลผลบุญที่ได้กระทำไว้ มาหมดสิ้นลงเสียแต่ในระหว่างยังไม่ถึงอายุขัย จึงต้องจตุไปเกิดที่อื่น
เพราะหมดบุญแล้ว

๓. อาหารขัย หมายถึง จตุเพราะสิ้นอาหาร ได้แก่ เทพดาบางจำพวก เมื่อได้ทิพย์
สมบัติเสวยสุขอันเป็นทิพย์แล้ว มัวเพลิดเพลินขึ้นชมนินดี เพราะไม่เคยได้พบเห็นสมบัติเช่นนี้
มาก่อน จึงหลงใหลไปกับเบญจกามคุณอารมณ์ จนลืมนิริโกศสุธาโภชนาหารทิพย์ อันเป็นปัจจัย
แก่รักษากายและชีวิต แม้ว่าลืมนิริโกศเพียงครั้งเดียว เป็นเหตุให้กายทิพย์เหี่ยวแห้ง ถึงจะบริโภคน
ภายหลังสักร้อยครั้งพันครั้ง ก็ไม่อาจจะให้ชีวิตคืนคงได้ เนื่องจากกายทิพย์ของเทวดามีสภาพสุขุม
ละเอียดอ่อน หากขาดโภชนาหารทิพย์แล้ว ก็จักแตกทำลายได้ง่าย และซ่อมแซมบำรุงให้ดีขึ้นใหม่
ได้ยาก อุปมาดังดอกบัวสวยสด เอาไปตากไว้บนแผ่นดินด้วยแสงอาทิตย์อันร้อนแรงในเวลาเที่ยง
ดอกบัวจะเหี่ยวแห้งเกรียมดำ แม้จะนำไปแช่น้ำก็ไม่สดชื่นคืนดังเดิมได้ เทพดาที่หลงลืม
สุธาโภชนาหารทิพย์ย่อมจตุเพราะสิ้นอาหาร

๔. โจรพลขัย หมายถึง จตุเพราะความโกรธ ได้แก่ เทพดาบางพวก เห็นสิริสมบัติ
ของเทพองค์อื่น ซึ่งมียศและรัศมียิ่งกว่าตน จึงมีจิตริษยาพาลหาเรื่องวิวาทกัน เมื่อเทพ
วิวาทกัน ผู้ใดมีขันตอดทนต่อความโกรธได้ เขาย่อมรักษาชีวิตซึ่งกันและกันไว้ได้ เพราะว่าใจของ
เทพผู้โกรธเป็นไฟ ส่วนใจของเทพผู้ไม่โกรธเป็นน้ำ ย่อมเป็นเครื่องดับไฟ คือ ใจของเทพผู้โกรธ
นั้นได้ เทพทั้งสองจึงไม่ต้องจตุ แต่ถ้าโกรธด้วยกันทั้งสอง ย่อมเป็นไฟไหม้ เทวดาผู้โกรธเคืองกัน
ถึงแก่ชีวิตจึงต้องไปจตุเพราะกำลังแห่งความโกรธ^{๔๒}

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๔/๓๒.

^{๔๒} พระธรรมธีรราชมหามุนี (วิลาส ญาณวโร), **โลกทิพย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
ดอกหญ้า, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑๔-๒๑๖.

สรุป ผู้อุบัติในเทวภูมิต้องจุติเพราะเหตุ ๔ ประการ คือ ๑. สิ้นอายุ ๒. สิ้นบุญ ๓. สิ้นอาหาร ๔. ความโกรธ เมื่อเทวดาบริโภคนิสฺสาโภชน ไม่ต้องขับถ่ายมุตฺตคฺคเหมือนมนุษย์ และเมื่อจะจุติจากสวรรค์ไม่ปรากฏมือสุภาพกศพเหลืออยู่เลย ร่างกายหายวับไปทันที

๓.๕.๒ บุพพนิมิตของผู้อุบัติในเทวภูมิ

ในขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ปัญฺจบุพพนิมิตตสูตร ได้กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาที่เทพบุตรจะจุติจากหมู่เทพ ย่อมปรากฏบุพพนิมิต ๕ ประการ คือ

๑. ดอกไม้ที่ประดับเที่ยวแห่ง
๒. พัสตราภรณ์ที่สวมใส่ห่มองจางลง
๓. เหยื่อไหลออกจากกรักแร้
๔. ผิวพรรณเศร้าห่มองปรากฏที่กาย
๕. เทพบุตรนั้นจะหมดความยินดีในทิพยสมบัติของตน^{๔๓}

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษुरुูปหนึ่งได้ทูลถาม ว่า “ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญการไปเกิดในภูมิที่ดีของเทวดา การได้ลาภอันดีของเทวดา การดำรงตนอยู่ด้วยดีของเทวดา เป็นอย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย การเกิดเป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการไปเกิด ในภูมิที่ดีของเทวดา การที่เทพบุตรลงมาเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ได้ความศรัทธาในธรรมวินัยที่ตถาคต ประกาศไว้ นี้ชื่อว่า เป็นการได้ลาภอันดีของเทวดา เมื่อความศรัทธาของเทพบุตรนั้น ตั้งมั่น มีเหตุเกิด หยั่งลง มั่นคง อันสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลกไม่สามารถทำให้คลอนแคลน ไปได้ นี้ชื่อว่า เป็นการดำรงตนอยู่ด้วยดีของเทวดา”

อุปฺตติเทพเริ่มตั้งแต่เทพเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้นไป เมื่อสิ้นบุญอายุชยต้องจุติ จากจากชุมนุมเทพ ย่อมมีนิมิตลวงหน้า หรือลางบอกเหตุให้รู้ เรียกว่า จุตินิมิตของเทวดา ดังนี้

ดอกไม้ที่ประดับเที่ยวแห่ง คือ หมดความงดงาม เหมือนถูกโยนออกไปที่แสงแดด ท่ามกลางดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวัน

พัสตราภรณ์ที่สวมใส่ห่มองจางลง คือ ผ้าที่เทพธิดาหรือเทพบุตรนุ่งห่มแล้วนั้น มีรัศมีเหมือนแสงดวงอาทิตย์อ่อนๆ ที่ทอแสงอยู่ในอากาศที่ปราศจากเมฆหมอกในสารทสมัย มีสีต่างๆ จางลง ไม่แวววาว เศร้าห่มองดูจโยนลงในโคลน แล้วขยำในขณะนั้นทีเดียว

เหยื่อไหลออกจากกรักแร้ คือ หยาดเหยื่อที่หลังไหลออกจากกรักแร้ ทั้งสองข้างของ เทพธิดา หรือเทพบุตร ผู้มีร่างกายปราศจากคราบเหยื่อโคลนมาก่อน เหมือนแก้วมณีโดยกำเนิด ที่บริสุทธิ์ดี และเหมือนรูปปฏิมาทองคำที่ศิลปินผู้เชี่ยวชาญตกแต่งแล้ว หยาดเหยื่อไม่ไหล

^{๔๓} ขุ.อิตฺติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗.

จากรักแรงแบบเดียวเท่านั้น แม้แต่เหงื่อภาพก็ไหลออกจากร่างกายทั้งสิ้นของเทพบุตรเทพธิดานั้น ซึ่งเป็นเหตุให้ร่างกายเป็นเสมือนของหนักอึ้งด้วยชายแก้วมุกดาที่ตนประดับไว้

ผิวพรรณเศร้าหมองปรากฏที่กาย คือ ในขั้นต้นเริ่มแต่อุบัติเป็นเทพ ร่างกายของเทพเทวดาจะโชติช่วงแผ่รัศมีพวยพุ่งไปตลอดสถานที่ ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง จนถึงประมาณ ๑๒ โยชน์บ้าง ตามอานุภาพของตน จะปราศจากชราภาพ มีพินหัก และหนังย่น เป็นต้น ความหนาว ความร้อน จะไม่เข้าไปกระทบกระทั่ง จะเป็นเหมือนเทพธิดารุ่นสาวอายุราว ๑๖ ปี เทพบุตรรุ่นหนุ่มอายุราว ๒๐ ปี แต่เมื่อสิ้นบุญ หมดยุ เทพธิดาหรือเทพบุตรนั้น ความมีรูปร่างผิวดัดแปลงจะเข้ามาแทนที่ คือ จะสถิตอยู่ในร่างกายที่สิ้นรัศมี หมดยุทธเดช

เทพธิดาหรือเทพบุตรนั้น จะหมดความยินดีในทิพยสมบัติของตน จะไม่ยินดี คือ ไม่ได้ความชื่นใจในทิพอาสน์ สำหรับเล่น และบำเรอกับด้วยหมู่สาวสวรรค์ของตน เมื่อได้ยินว่าความตายจักมีแก่เทพธิดาหรือเทพบุตรนั้น โดย ๗ วัน ด้วยการนับอย่างมนุษย์ เพราะฉะนั้น บุญนิมิตเหล่านี้ จึงปรากฏด้วยการเกิดขึ้นแห่งบุญนิมิตนั้น เทพธิดาหรือเทพบุตรนั้น ย่อมถูกความโศกเศร้าอันแรงกล้าเข้าครอบงำ ด้วยคิดว่าจะต้องพลัดพรากจากทิพยสมบัติด้วยเหตุนี้ ความกระวนกระวายอย่างใหญ่หลวงจึงเกิดขึ้นในกายด้วยเหตุนี้ เหงื่อจึงไหลออกจากลำตัวโดยทุกส่วน เทพบุตรบางองค์มีความทุกข์หาประมาณมิได้ เมื่อไม่สามารถจะยังยั้งความทุกข์นั้นไว้ได้ คร่ำครวญว่า เราร้อน เราบ่นเพ้ออยู่ว่า “เราร้อน เราร้อน ไม่ได้ความแช่มชื่นใดๆ จึงพรวดเพื่อ ละเมอ ท่องเที่ยวไปในที่ต่างๆ บางองค์ตั้งสติได้ แม้ไม่ได้แสดงความผิวดัดแปลงทางกายและวาจา เมื่ออดกลั้นทุกข์คือความพลัดพรากจากของรักไม่ได้ จะเดือดร้อนเที่ยวไป บุญนิมิตเหล่านี้ ย่อมปรากฏเฉพาะเทวดาผู้มหัศจรรย์ทั้งหลายเท่านั้น เหมือนนิมิตทั้งหลายปรากฏแก่ผู้มีบุญใหญ่ในโลก เช่น พระราชา และราชมหาอำมาตย์ อันมีอกกาบาท แผ่นดินไหว และจันทรคราส เป็นต้น ย่อมไม่ปรากฏแก่คนทั่วไป

เทวดาบางเหล่า รู้นิมิตเหล่านั้นที่เกิดแล้วว่า นิมิตเหล่านี้ชื่อว่า เป็นบุญนิมิตแห่งมรณะ แต่ไม่ใช่ว่าจะรับรู้ได้ทั้งหมดทุกองค์ ในเทพบุตรเหล่านั้น เทพบุตรที่เกิดด้วยกุศลธรรมอย่างอ่อน ก็ จะกลัวไปว่า บัดนี้ใครเล่าจะรู้ว่า เราจักเกิดในที่ไหน ส่วนพวกที่มีบุญมากจะไม่กลัวไม่หวาดหวั่น ด้วยคิดว่า เราได้ให้ทาน ได้รักษาศีล ได้สั่งสมบุญไว้มากแล้ว เราจุติจากโลกนี้แล้ว เป็นอันหวังได้ สุกตติทีเดียว เทวดาทั้งหลายถือเอาบุญนิมิต ที่ปรากฏขึ้นอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าไปสู่สวนนันทวัน อันมีประจำอยู่ในเทวโลกทุกชั้นแล้ว เทวดาทั้งหลาย เมื่อทราบวาทะ เทพบุตรผู้สิ้นบุญ หมดยุทธนี้ จะจุติพลอยยินดีอวยพรให้ ๓ ประการ คือ

๑. ท่านจากเทวโลกนี้ไปแล้ว ขอให้ได้ไปเกิดในภูมิที่ดี
๒. ท่านไปเกิดในภูมิที่ดีแล้ว ขอให้ได้ลาภอันดี
๓. ท่านครั้งนี้ได้ลาภอันดีแล้ว ขอให้ดำรงตนอยู่ด้วยดี

เมื่อเทวดาทิ้งหลายทราบ่ว่า เทวดาผู้ที่จู่ดีในเวลานั้น จะพากันอนุโมทนาด้วยความอนุเคราะห์ว่า “เทพ ท่านจงมา คือ จงกลับมาสู่เทวกายในเทวโลกนี้ บ่อยๆ”^{๔๔}

สรุป ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิทุกชั้นย่อมมีการจู่ดี จะปรากฏบุพนิมิต ๕ ประการ คือ ดอกไม้ ย่อมเหี่ยวแห้ง ผ้าทิพย์ย่อมเศร้าหมอง เห่งย่อมไหลออกจากรักแร้ ผิวพรรณที่กายย่อมเศร้าหมอง ไม่ยินดีในทิพย์สมบัติของตน

๓.๖ สรุปท้ายบท

ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ หมายถึง หมู่เทพเทวดาชาวสวรรค์ ด้วยบุญกุศลทำให้เกิดเป็นเทพชั้นใดชั้นหนึ่งกำเนิดโดยโอปปาติกะ ผุดเกิดขึ้นโตทันที่เป็นเทพบุตรเทพธิดา โดยกายทิพย์มีรูปสวยสดงดงามสว่างรุ่งเรือง มีฤทธิ์ ฌาน อภิญญา เล่นสนุกเพลิดเพลินด้วยกามคุณ ๕ อารมณ์อันเลิศ มีแต่ความสุข เทวดาไม่ปรากฏความแก่เสื่อมวัยเหมือนมนุษย์ เพราะตั้งแต่เกิดจนสิ้นอายุชัวยุเหมือนแก้วเบญจเพชร เทพเทวดา มี ๓ ประเภท ได้แก่ สมมติเทพและอุปตติเทพยังเกี่ยวข้องอยู่ในกามจึงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร วิสุทธิเทพบริสุทธิ์หลุดพ้นแล้วไม่กลับมาเกิดแก่เจ็บตายอีกต่อไป วิมานของอุปตติเทพบนสวรรค์ ที่อยู่ของเทวดา เรียกว่า เทวภูมิสวรรค์ มี ๖ ชั้น ได้แก่ จาตุมาหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี พรนิมิตตวสวดี เป็นชีวิตของการเสวยผลบุญพร้อมด้วยทิพย์สมบัติและทิพย์สุข สวรรค์แต่ละชั้นมีความแตกต่างกันตามกำลังแห่งบุญ ยิ่งสวรรค์ที่สูงขึ้นไปมากเท่าไร ยิ่งมีทิพย์สมบัติอันวิจิตรอลังการมากขึ้นไปเท่านั้น และยังมีพระอริยบุคคลผู้บรรลุนิพพานแล้ว เมื่อยังเป็นมนุษย์มาปฏิบัติในเทวภูมิสวรรค์แต่ละชั้น

ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ ล้วนบริโภคน้ำหรือเสวยสุขอันเป็นทิพย์อยู่บนสวรรค์ชั้นนั้นๆ แต่จะได้รับความสุขมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับบุญกุศลที่เทพผู้ปฏิบัตินั้นได้กระทำไว้ ถ้าทำบุญไว้มากย่อมได้รับความสุขมากและเป็นเวลานาน แต่ถ้าทำบุญไว้น้อยย่อมได้รับความสุขน้อยและอยู่ในสวรรค์ไม่นานแล้วต้องจู่ดีจากเทวภูมิชั้นนั้นๆ ไปเกิดในภูมิอื่นตามยถากรรมของตน เมื่อจู่ดีจากสวรรค์ร่างกายหายวับไปทันที ไม่ปรากฏมีซากอสุภเหลืออยู่เลย

^{๔๔} ชู.อิตติ.อ. (ไทย) ๒๒/๓๗๕.

บทที่ ๔

การบรรลุลหกรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ

การปฏิบัติเป็นเทพในเทวภูมิ บังเกิดขึ้นได้ด้วยกุศลกรรมส่งผล เสวยความสุขในเทวภูมิ เพียงพร้อมด้วยความสุขนันทนาการ แต่มีเทพบุตร เทพธิดาบางตน มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้บรรลุลหกรรมตามสมควร ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัย จึงได้เลือกศึกษาการบรรลุลหกรรมของเทพบุตร และเทพธิดา ๓ ตน ดังนี้ คือ

- ๔.๑ การบรรลุลหกรรมของท้าวสักกเทวราช
- ๔.๒ การบรรลุลหกรรมของสุพรหมเทพบุตร
- ๔.๓ การบรรลุลหกรรมของลาชเทพธิดา
- ๔.๔ สรุปท้ายบท

การบรรลุลหกรรมในพุทธศาสนาต้องดำเนินไปตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิปัญญา จนเกิดการพัฒนาคิด รู้แจ้งในช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกันไป การบรรลุลหกรรมในขณะที่เทวดา ฟังธรรมมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงไปตามวาระจิตของ เทวดาผู้ฟัง จนสามารถบรรลุลหกรรมทันทีในขณะนั้น หรือฟังธรรมแล้วส่งจิตพิจารณาตาม กระแสธรรมแล้วบรรลุลหกรรม มีผู้ปฏิบัติในเทวภูมิบรรลุลหกรรม ดังนี้ คือ

๔.๑ การบรรลุลหกรรมของท้าวสักกเทวราช

ในสมัยที่โลกยังว่างพระพุทธศาสนา มาขมมานพดับขั้นธสิ้นชีวิตจากมนุษย์ ด้วยวิบาก แห่งกามาวจรกุศลยิ่งใหญ่ ได้ส่งผลให้ไปอุบัติเป็นเทพบุตร ณ ดาวดึงส์ แล้วได้รับเทวราชาภิเษกให้ เป็นใหญ่ในตำแหน่งสมเด็จพระอมรินทรทราธิราช มีอำนาจหน้าที่ปกครองปวงเทพเจ้าเหล่าชาวฟ้า ดาวดึงส์ เสวยทิพยสมบัติเป็นสุขตามเทพวิสัยพร้อมกับสหายทั้งหลาย ไม่มีความอนาทรร้อนใจ แต่อย่างไรมาเป็นเวลาช้านาน จวบจนถึงกาลที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคดม เสด็จมาอุบัติ ในมนุษยโลก แล้วทรงบำเพ็ญพุทธกิจประกาศพระพุทธศาสนา หมู่มนุษย์ทั้งหลายได้ฟังธรรมจาก พระองค์ ต่างมีจิตใจเลื่อมใสพากันสร้างกุศลให้กับตนเองด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเมื่อตายไปแล้ว ไปอุบัติเป็นเทวดาในเทววิมานสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อท้าวสักกเทวราช

ทรงเห็นเทพเจ้าที่มาอุบัติใหม่ ซึ่งมีฐานะเป็นเทพชั้นผู้ใหญ่บางองค์ ปรากฏว่ามีรัศมีกายรุ่งเรือง รูปร่างสัณฐานสวยงาม ทั้งประสาทวิมานที่เป็นที่อยู่พร้อมด้วยทิพยสมบัติของเทวดานั้น ประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าทิพยสมบัติของตนคือ สมเด็จพระอมรินทราบาราชผู้เป็นจอมเทพมีอำนาจใหญ่เสียอีก ทรงบังเกิดความอัศจรรย์ในพระทัยครุ่นคิดในดวงจิตสงสัย และน้อยใจอยู่มิวาย เป็นด้วยเหตุอันใด

ในที่สุดก็ทรงทราบถึงเหตุแห่งความเป็นไปว่า เทวดาผู้มาอุบัติใหม่เหล่านั้น เมื่อขณะเป็นมนุษย์พบพระศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วได้สร้างบุญกุศลไว้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นบุญกุศลที่มีอันสงสัย ด้วยทำอุกกาล ถูกโอกาส เมื่อมาอุบัติเป็นเทวดา อยู่ในความปกครองของตน จึงมีทิพยสมบัติวิเศษมากมายเพราะวิบากแห่งกุศลที่ทำภายในพุทธกาล ส่วนตัวเรานี้สิ เป็นมนุษย์โบราณโซคร้าย ได้ก่อสร้างกองการกุศลไว้ในกาลภายนอกพระพุทธศาสนา แม้ว่าจักดำรงตำแหน่งเป็นที่สมเด็จพระอมรินทราบาราช มีอำนาจและยศใหญ่ แต่ทิพยสมบัตินั้นแล้วกลับด้อยไป นาน้อยใจนัก จอมเทพผู้ยิ่งใหญ่ทรงรำพึงและคิดเห็นตามความเป็นจริงนี้แล้ว ทรงคอยจ้องหาโอกาสที่จักก่อสร้างกองกุศลในพระบวรพระพุทธศาสนา อยู่ตลอดเวลา คอยเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา คอยตั้งพระทัยสดับพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดง แก่เทวดาและมนุษย์ พอได้สดับพระสัทธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแต่ละครั้ง บางท่าน บรรลุสำเร็จพระอรหันต์ พระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน แต่องค์อมรินทร์ผู้เป็นใหญ่ ยังไม่บรรลุธรรมอันใดเลย ทั้งๆ ที่มีพระทัยเลื่อมใสศรัทธาด้วยความจงรักภักดีในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จุดนิมิตของท้าวสักกเทวราช

วันหนึ่งขณะที่ท้าวสักกเทวราช ทรงสถิตอยู่บนพระแท่นที่ประทับ ณ ไภยยนต์ปราสาท เหตุการณ์อันไม่คาดฝันพลันอุบัติขึ้นทันที นั่นคือ จุดนิมิตแห่งเทวดาปรากฏขึ้นมาแก่พระองค์ เฉพาะหน้าทรงรู้ว่าอายุของตนได้หมดแล้ว โดยเห็นเครื่องหมายแห่งความตายปรากฏบุพนิมิตของตนจะเคลื่อนไปจากเทวโลก คือ ดอกไม้ทิพย์เหี่ยว ผ้าทิพย์ซีดหมอง เหนือไหลออกจากรักแร้ ผิวพรรณไม่งดงาม และไม่รื่นรมย์ในทิพย์วิมาน จึงตกตะลึงตกใจกลัวความตายกำลังจะเกิดขึ้น ภายใน ๗ วัน ทรงมองดูสมบัติทั้งหมด และกลัวว่าท้าวสักกองค์ใหม่ที่มีอำนาจยิ่งกว่าตนจะมาครอบครองทิพยสมบัติของตน เมื่อความตายใกล้มาถึงแล้ว รู้สึกกลัวมรณภัยว่าจะพรากจากสมบัติของตน ทำให้เศร้าโศกเสียใจมาก ด้วยความอาลัยรักในทิพยสมบัติและความสุขในเทววิมาน แต่ไม่รู้จะแก้ไขประการใด ได้แต่อดอันตันใจระวนกระวายอยู่อย่างหนัก แล้วพลันได้สติยับยั้ง เพราะอุปมาทิวาหรี มีคำกล่าวสรรเสริญสุดดีกันอยู่ในหมู่เทพบริษัทว่า บรรดาปวงเทพเจ้าเหล่าชาวฟ้าที่มีสติปัญญาสุขุมรอบคอบ และฉับไวในสรรพกิจน้อยใหญ่ จะหาผู้ใดเทียมเท่าสมเด็จพระอมรินทราบาราชเจ้านั้น เป็นอันไม่มี ท้าวโกสีย์ได้พระสติหึกความอาลัย โดยทรงปัญญาให้เห็นความ

เป็นอนิจจังในสรรพสิ่ง ด้วยมานะแห่งทวาริราชซึ่งเป็นใหญ่มีอำนาจในไตรตรึงษ์ จึงทรงตัดสินพระทัยไม่บอกแก่เทพองค์ใด ในเรื่องจุดินิมิตนั้นเลย โดยทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ที่จะไม่ทรงแสดงความอ่อนแอให้ปรากฏแก่ผู้ใด เมื่อจะจุดก็จงจุดไปแต่ผู้เดียวตามวาสนา ดังนั้น จึงไม่มีเทพดาองค์ใดทราบว่ จอมเทพทวาริราชแห่งตนจักต้องจุดไปภายในไม่ช้า แล้วทรงเห็นว่ามีแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะเป็นพึ่ง เพื่อถอนความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นได้ จึงพร้อมด้วยเทพผู้เป็นบริวารไปเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามคำถาม

จติจากการเป็นท้าวสักกเทวราช

เนื่องจากท้าวสักกเคเคยเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามาแล้วหลายครั้ง บางครั้งเสด็จมาพร้อมกับเทพบริวารเป็นขบวนใหญ่ ในบางครั้งเสด็จมาแต่เพียงลำพัง บางคราวก็ได้เข้าเฝ้า ในบางคราวไม่ได้เข้าเฝ้าสมปรารถนา แต่ยังไม่บรรลุนิคมในครั้งแรกและในครั้งต่อๆ มา เมื่อถึงมรณภัยท่านแล้ว จะต้องจติตายจากการเป็นท้าวสักก และพลัดพรากจากทิพยสมบัติที่ตนเองมีอยู่ ทรงใคร่จะกราบทูลไปตามความเป็นจริงอย่างเหลือเกินว่า การที่เสด็จมาที่นี่ ด้วยมีเหตุทรงมีความทุกข์ท่วมท้นทุกข์เป็นล้นพ้น เพราะจุดินิมิตปรากฏขึ้นกับตนครบ ๕ ประการ จะต้องพลัดพรากจากเทวสถานไปในไม่ช้า จุติตายไปตามยถากรรม และเพื่อสดับพระธรรมเทศนาเฉพาะพระพักตร์พระบรมศาสดาเป็นครั้งสุดท้าย แม้ว่าตนเองจะไม่มีวาสนาบารมีบรรลุนิคมในพระพุทธศาสนา เพราะปราศจากอุปนิสัยปัจจัยแห่งพระอริยมรรคอริยผล อันเป็นเหตุให้สมเด็จพะทศพลไม่ทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนาโปรดก็ตาม แต่เมื่อได้พาเทพบุตรเทพนารีมากมายในครั้งนี้อาจจะมีผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งมีอุปนิสัยควรจะได้บรรลุนิคมอริยผล และตนก็จะได้สดับพระสัทธรรมเทศนานั้น เพื่อคลายความเศร้าโศกสลดไปได้ชั่วคราว ก่อนที่จะเข้าถึงความวิบัติใหญ่ ท้าวสักกจะปรารถนาจะกราบทูลไปตามความจริงในพระทัยอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่กล้าด้วยเกรงว่าเหล่าเทพดาจักเห็นความอ่อนแอของตน ในที่สุดจึงกราบทูลไปในเรื่องต่างๆ ตามแต่จะทรงนึกได้เฉพาะหน้าในขณะนั้น

สมเด็จพะบรมศาสดา ผู้ทรงมีพระญาณอันไม่ติดขัด ทรงทราบชัดถึงสาเหตุที่ท้าวสักกจะทรมีวาทะทวนไปมาเช่นนี้ได้เป็นอย่างดี จึงทรงมีพระมหากรุณาอาวชันการตรวจดูอุปนิสัยพระอริยมรรคอริยผล อันมีอยู่ในตนแห่งท้าวสักก แล้วก็ทรงทราบว่ บัดนี้ท้าวสักกเทวราชมีญาณอุปนิสัยแสรบ ควรแก่การที่จะบรรลุนิคมผล และด้วยเหตุที่กำลังกล้วมรณภัยสมควรที่จะสงเคราะห์ได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่ในเวลานี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ท้าวสักกจอมเทพจะตรัสถามปัญหาข้อข้องใจอะไรกับเราตถาคต ก็จงตรัสถามได้ตามอัธยาศัย ท้าวสักกจึงได้ทูลถามปัญหาธรรม^๑

^๑ ที.ม.อ. (ไทย) ๖/๔๘๕-๕๒๐.

ท้าวสักกะทูลถามว่า พวกเทพ มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และสัตว์อื่นๆ ทั้งหลาย มีอะไรเป็นเครื่องผูกมัดไว้ จึงมีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู เบียดเบียนจองเวรกันอยู่ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เพราะมีอิสสา คือ ความริษยา และมัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ เป็นเครื่องผูกมัดไว้

ท้าวสักกะทูลถามว่า อิสสาและมัจฉริยะ มีอะไรเป็นต้นเหตุ ทรงตรัสว่า อิสสาและมัจฉริยะ มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นต้นเหตุ

ท้าวสักกะทูลถามว่า อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก มีอะไรเป็นต้นเหตุ ทรงตรัสว่า อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก มีฉันทะเป็นต้นเหตุ

ท้าวสักกะทูลถามว่า ฉันทะมีอะไรเป็นต้นเหตุ ทรงตรัสว่า ฉันทะ มีวิตกเป็นต้นเหตุ วิตก คือ การตรึก การไตร่ตรอง ถ้าไม่มีวิตกจะไม่มีฉันทะ

ท้าวสักกะทูลถามว่า วิตกมีอะไรเป็นต้นเหตุ พระองค์ทรงตรัสว่า วิตกมีแง่ต่างแห่งปัญจสัญญาเป็นต้นเหตุ ปัญจสัญญา คือ การนึกคิดปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ ด้วยอำนาจกิเลส ตัณหา มานะ และทิฐิของตน จนเกิดแง่หรือมุมมองต่างกันออกไป

ตัณหา มานะ และทิฐิ เป็นกิเลสของตนๆ จึงเป็นเหตุในการคิด การปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ กันไป หรือมุมมองที่แตกต่างกัน ทั้งที่คิดเรื่องเดียวกัน วิตกเกิดจากสัญญาอันประกอบด้วย ปัญจธรรม คือ กิเลสอันเป็นเหตุให้เนิ่นช้า

ท้าวสักกะทูลถาม มรรคพร้อมกับวิปัสสนาว่า ข้อปฏิบัติอันสมควรและดำเนินไปสู่ความดับแห่งต่างแห่งปัญจสัญญา คือ การนึกคิดปรุงแต่งอารมณ์ต่างๆ ด้วยอำนาจกิเลส ตัณหา มานะ และทิฐิของตน จนเกิดแง่หรือมุมมองต่างกันออกไป

ท้าวสักกเทวราชบรรลุประสาธิต

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เวทนา ๓ ประการ แก่ท้าวสักกเทวราช คือ กัมมัฏฐานมีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ ๑. รูปกรรมฐาน ๒. อรูปกรรมฐาน ในรูปกัมมัฏฐานปรากฏชัดในมนุษย์เพราะมีธาตุ ๔ มีการปฏิบัติโดยการกำหนดมีรูปเป็นอารมณ์ ให้กำหนดรูปขั้นๆ เพราะมนุษย์มีรูปกายปรากฏชัดเจน ตั้งสติกำหนดได้ง่ายและสะดวก ส่วนอรูปกัมมัฏฐาน สำหรับอมมนุษย์ คือ เป็นเทวดา พระอินทร์ และพระพรหม มีการกำหนดสิ่งไม่ใช่รูปเป็นอารมณ์ โดยให้ตั้งสติกำหนด เวทนาขั้นๆ สัญญาขั้นๆ สังขารขั้นๆ และวิญญูณขั้นๆ เพราะอมมนุษย์ มีรูปกายปรากฏไม่ชัดด้วยเป็นรูปทิพย์ เป็นกรัขกายที่สุขุมละเอียด ถ้าขาดทิพยอาหารแม้แต่สักเวลาหนึ่งย่อมถึงความย่อยยับไปไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนขั้นๆทั้งหลายมีเวทนาขั้นๆ เป็นต้น ปรากฏชัดกับท้าวสักกะซึ่งกำลังตกอยู่ในความเศร้าโศกเสียใจ พระพุทธองค์จึงทรงเริ่มแสดงอรูปกรรมฐานให้แก่ท้าวสักกะ โดยการให้ตั้งสติกำหนดเวทนาขั้นๆ อันเป็นสภาวะส่วนของอรูปขั้นๆ

การกำหนดรู้เวทนา มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ การกำหนดรู้โดยตรงและโดยอ้อม

การกำหนดรู้เวทนาโดยอ้อม ซึ่งเป็นการกำหนดรู้เวทนาที่รวมอยู่ในหมวดธรรมต่างๆ เช่น ชั้น ๕ เป็นต้น ซึ่งเป็นการกำหนดรู้เวทนาที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลนั้นๆ แล้ว บุคคลผู้ฟังพระธรรมเทศนามีโยนิโสมนสิการ พิจารณาไปตามพระธรรมเทศนาแล้ว จิตหลุดพ้น บรรลุเป็นพระอริยบุคคลระดับต่างๆ และการกำหนดรู้เวทนาอีกลักษณะหนึ่งเป็นการกำหนดรู้เวทนาโดยตรง ซึ่งปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร ในพระสูตรนี้จะอธิบายหลักการปฏิบัติวิปัสสนาโดยตรง เป็นการใช้สติกำหนดพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ในขณะที่บุคคลนั้นๆ ฟังธรรมเทศนาก็จัดว่าเป็นการเจริญวิปัสสนา เพราะไม่มีใครบรรลุธรรมโดยไม่เจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทุกคนต้องบรรลุธรรมด้วยการเจริญสติปัฏฐาน เพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณเป็นปัญญาที่เกิดจากการอบรมจิต ดังหลักฐานที่มาในคัมภีร์อรรถกถาว่า “ชื่อว่า ภาวนาแล้วจะไม่เกี่ยวกับธรรมะข้อไหนในกาย เวทนา จิต ธรรมเป็นไม่มี เพราะฉะนั้นแม้ทั้ง ๒ ท่านนั้น สันตติมหาอำมาตย์และพระนางปฏาจารา ก็ก้าวล่วงโสภปริเทวะไปได้เพราะทางสายนี้เหมือนกัน”^๒

เวทนาในมหาสติปัฏฐานสูตร

การกำหนดรู้เวทนา

๑. เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนา
๒. เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยทุกขเวทนา
๓. เมื่อเสวยอุเบกขาเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยอุเบกขาเวทนา
๔. เมื่อเสวยสุขเวทนาอิงกามคุณ ย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนาอิงกามคุณอยู่
๕. เมื่อเสวยสุขเวทนาที่ไม่อิงกามคุณ ย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนาไม่อิงกามคุณอยู่
๖. เมื่อเสวยทุกขเวทนาอิงกามคุณ ย่อมรู้ชัดว่าเสวยทุกขเวทนาอิงกามคุณอยู่
๗. เมื่อเสวยทุกขเวทนาไม่อิงกามคุณ ย่อมรู้ชัดว่าเสวยทุกขเวทนาไม่อิงกามคุณอยู่
๘. เมื่อเสวยอุเบกขาเวทนาอิงกามคุณ ย่อมรู้ชัดว่าเสวยอุเบกขาเวทนาอิงกามคุณอยู่
๙. เมื่อเสวยอุเบกขาเวทนาไม่อิงกามคุณ ย่อมรู้ชัดว่าเสวยอุเบกขาเวทนาไม่อิงกามคุณอยู่

เวทนา แปลว่า การเสวยอารมณ์ คือ ความรู้สึก ได้แก่ ความเจ็บปวด ความสงสาร ความเสียใจ เป็นต้น ตามหลักธรรมเป็นความรู้สึกอย่างไรอย่างหนึ่งที่อาจเป็นสุข (ความสบาย) หรือทุกข์ (ไม่สบาย) หรือรู้สึกวางเฉย (ไม่ทุกข์ ไม่สุข) เวทนา มี ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา เวทนาทั้ง ๓ ประการนี้ เมื่อปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติธรรม ยังอาจประกอบด้วย

^๒ ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๒๖๗., ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๖๔๖.

อามิส คือ กามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ซึ่งเป็นเวทนาทางโลกแบบหยาบ หรือ อาจไม่มีอามิสประกอบ ซึ่งเป็นเวทนาที่สุขุม ดังในพระสูตรนี้จึงตรัสเวทนาไว้ ๙ ประการ ดังนี้คือ

๑. การกำหนดรู้สุขเวทนา

สุขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขทางกายได้แก่ ความโล่ง เบาสบาย หรือความรู้สึกเป็นสุขทางใจ ได้แก่ ความดีใจ เบิกบาน โสมนัสยินดี ในอรรถกถาเปรียบเทียบการเกิดขึ้นของสุขเวทนา เหมือนการดับความร้อนด้วยการอาบน้ำ ๑,๐๐๐ หม้อ^๓ ในบางพระสูตร คำว่า สุขเวทนา คือ ความรู้สึกสบายทางร่างกาย ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกไม่สบายทางร่างกาย ความจริงร่างกายไม่อาจรู้สึกได้ด้วยตัวเอง เพราะเป็นรูปธรรมที่รู้สึกต่างๆ ไม่ได้ ต้องอาศัยจิตที่ทำหน้าที่รู้สึก แต่มีร่างกายเป็นฐานให้รู้สึกได้ และในพระสูตรเหล่านั้นพบว่า คำว่า โสมนัสเวทนา และโทมนัสเวทนา หมายถึง หมายถึง ความสบายใจและความไม่สบายใจ

๒. การกำหนดรู้ทุกขเวทนา

ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกายซึ่งเรียกว่า กายิกทุกข์ เช่น ความเจ็บปวด เมื่อย คัน ร้อน เย็น ฯลฯ หรือความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ เรียกว่า เจตสิกทุกข์หรือโทมนัส เช่น ความเศร้าโศก เสียใจ ไม่สบายใจ กลัว วิตกกังวล ในอรรถกถาเปรียบเทียบการเกิดขึ้นของทุกขเวทนา เป็นราวกะว่าเข้าไปสู่กระเบื้องที่ร้อน ราวกะว่าราดอยู่ด้วยน้ำทองแดงที่ละลายแล้ว โยคีผู้ทอดทนตามรู้ทุกขเวทนาว่า “ปวดหนอ” ง่ายๆ ย่อมสามารถรับรู้ลักษณะพิเศษคือ ความทนได้ยากของทุกขเวทนาและลักษณะทั่วไปคือไตรลักษณ์ได้ แม้จะไม่ทราบว่าเป็นสิ่งนี้ เรียกว่าทุกขเวทนามก็จัดได้ว่ารับรู้สภาวะที่แท้จริงของทุกขเวทนาแล้ว^๔

๓. การกำหนดรู้อุเบกขาเวทนา

อุเบกขาเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นกลาง ไม่สุขไม่ทุกข์ ในบาลีเรียกว่า “อทุกขมสุขเวทนา” อุเบกขาเวทนานี้ ยากที่จะรู้เหมือนสุขเวทนาและทุกขเวทนาได้ ในอรรถกถาอธิบายในจุฬาทัลลสูตรแห่งมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก อรรถกถาปฐมเวทนาสูตร แห่งขุททกนิกาย อิติวุตตกะ และอรรถกถามัคคสังจนิเทศแห่งขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวว่า “อุเบกขาเวทนาเป็นสิ่งที่รู้ได้ยากเหมือนอวิชา”^๕ หมายความว่า ในเวลาเกิดโลภะและโทสะนั้น มีอวิชาเกิดร่วมด้วยโดยทำหน้าที่ปกปิดโทษของความโลภและความโกรธ ทำให้บุคคลพอใจ

^๓ อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑/๑๑๗.

^๔ พระโสภณมหาเถระ (มหาสี สยาดอ), **วิปัสสนาญ้ย เล่ม ๑**, แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวรค์, (นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕๑.

^๕ ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๕๓.

ที่จะโลกและโอรธ อุเบกขาก็เช่นเดียวกัน ไม่ประจักษ์ในเวลาปกติ แต่จะปรากฏขึ้นหลังจาก สุขเวทนาหรือทุกข์เวทนาหายไปแล้ว ในอรรถกถา มหาสติปัฏฐานสูตร เปรียบอุเบกขาเวทนา เปรียบเหมือนรอยเท้าของเนื้อ นายพรานตามรอยเท้าเนื้อตัวที่หนีขึ้นไปบนระหว่างแผ่นดิน สุขเวทนาเหมือนรอยเท้าของเนื้อที่ขึ้นไปบนแผ่นดิน

๔. การกำหนดรู้สามีสสุข

สามีสสุข คือ สุขอิงกามคุณ หมายถึงความพอใจเกี่ยวกับกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ได้แก่ สิ่งที่ตนรักพอใจซึ่งอยู่ภายในและภายนอกร่างกาย ในบางแห่งเรียกว่า เคหสิต โสมนัส คือ โสมนัสอิงเรือน โสมนัสประเภทนี้มีลักษณะเป็นเหยื่อล่อในทางโลก เมื่อได้เสพลสิ่งใดสิ่ง หนึ่งที่ชอบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังพุทธพจน์ ในสฬายตนวิภังคสูตร ว่า โสมนัสสาคัย เรือน ๖ คือ เมื่อบุคคลเห็นรูปทางตา อันเป็นเหยื่อล่อทางโลกอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นำเร็นรมย์ใจ เพราะเป็นสิ่งที่ตนเห็นได้ หรือหวนระลึกถึงรูปทางตาอันเป็นเหยื่อล่อทางโลกที่เคยได้ เห็นในกาลก่อน อันล่วงเลยไปแล้ว ดับไปแล้ว แปรเปลี่ยนไปแล้ว จึงเกิดโสมนัสขึ้น โสมนัสนี้ เรียกว่า โสมนัสสาคัยเรือน

๕. การกำหนดรู้นิรามิสสุข

นิรามิสสุข คือ สุขไม่อิงกามคุณ หมายถึง ความปิติโสมนัสที่บังเกิดแก่นักปฏิบัติผู้ อบรมจิตด้วยการระลึกรู้ลมหายใจ หรืออิริยาบถ หรือความเคลื่อนไหว หรือความเป็นอสุภะ หรือ ความเป็นมหาภูตรูป หรือความเป็นศพ หรือสภาวะอื่นอย่างใดอย่างหนึ่งในหมวดเวทนา จิต และ สภาวธรรม ซึ่งล้วนทำให้ปลอดโปร่งจากกามได้ชั่วขณะ แล้วเกิดปัญญาหยั่งเห็นความเกิดดับของ สภาวธรรมปัจจุบันที่ปรากฏทางทวารทั้ง ๖ โดยตรงและอนุมานรู้ว่าอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีตและ ปัจจุบันทั้งหมดมีสภาพไม่เที่ยงเช่นเดียวกัน ในบางแห่งเรียกว่า เนกขัมมสิตโสมนัส คือ โสมนัส สาคัยวิปัสสนา ดังพระพุทธดำรัสว่า “โสมนัสสาคัยวิปัสสนา ๖ คือ เมื่อบุคคลทราบความไม่เที่ยง ความแปรปรวน ความคลาย และความดับของรูปทั้งหลาย แล้วเห็นด้วยปัญญาชอบตามความ เป็นจริงอย่างนี้ว่า รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น ธรรมดา ย่อมเกิดโสมนัสขึ้น โสมนัสเช่นนี้เรียกว่า โสมนัสสาคัยวิปัสสนา”

๖. การกำหนดรู้สามีสทุกข์

สามีสทุกข์ คือ ทุกข์อิงกามคุณ หมายถึง ความทุกข์กายหรือทุกข์ใจจากความอยาก เสพกามคุณอันเจือด้วยกิเลสแล้วไม่ได้เสพออย่างใจนึก หรือหวนคิดถึงทุกข์ที่เคยประสบ มาก่อนดังพระพุทธดำรัสว่า “โสมนัสสาคัยเรือน ๖ คือ เมื่อบุคคลไม่ได้เห็นรูปทางตาอันเป็นเหยื่อ ล่อทางโลกอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นำเร็นรมย์ใจ หรือหวนระลึกถึงรูปทางตาอันเป็นเหยื่อ

ล่องทางโลกที่ไม่เคยได้เห็นในกาลก่อน เพราะเป็นสิ่งที่ตนเห็นไม่ได้ หรือเพราะรูปนั้นล่วงเลยไปแล้วดับไปแล้ว แปรเปลี่ยนไปแล้ว จึงเกิดโทมนัสขึ้น โทมนัสนี้เรียกว่า โทมนัสอาศัยเรือน”

๗. การกำหนดรู้นิรามิสทุกข์

นิรามิสทุกข์ คือ ทุกข์ไม่อิงกามคุณ หมายถึง ความเสียใจเกี่ยวกับวิปัสสนาของบุคคลผู้ที่ไม่ประสบความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมเท่าที่ควร หรือผู้ที่ปฏิบัติธรรมเป็นเวลานานแล้วไม่อาจบรรลุมรรคผลได้ เรียกว่า เนกขัมมสิตโทมนัส คือ โทมนัสอาศัยวิปัสสนา หมายถึง ความทุกข์ใจที่เกิดจากความอยากได้มรรคผลนั่นเอง แม้ทุกข์ประเภทนี้ก็นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติธรรมได้ ไม่ต้องละทิ้งการภาวนา โดยตกอยู่ในความโทมนัสเปล่าๆ ดังพระพุทธดำรัสว่า “โทมนัสอาศัยวิปัสสนา ๖ คือ เมื่อบุคคลทราบความไม่เที่ยง ความแปรปรวน ความคลาย และความดับของรูปนามทั้งหลาย แล้วเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า รูปในกาลก่อนและในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แล้วเข้าไปตั้งความปรารถนาในความหลุดพ้นอันประเสริฐนั้นว่า เมื่อใดตัวเราจึงจะบรรลุสภาวะที่พระอรหัตต์ทั้งหลายได้บรรลุแล้วบ้าง ย่อมเกิดโทมนัส เพราะมีความปรารถนาเป็นปัจจัย โทมนัสนี้เรียกว่า โทมนัสอาศัยวิปัสสนา”

๘. การกำหนดรู้สามิสอุเบกขาเวทนา

สามิสอุเบกขาเวทนา คือ อุเบกขาอิงกามคุณ หมายถึง ความรู้สึกที่เป็นกลางต่อกามคุณ เพราะเสพสุขจากวัตถุนั้นจนซาซิบ แต่เป็นกลางในลักษณะที่มีความโลภแอบแฝงอยู่ใจมีลักษณะทึบ เพราะปัญญาถูกปิดกั้น ไม่รู้เห็นเวทนาเป็นอนิจจัง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เรียกว่า เคนหิตอุเบกขา คือ อุเบกขาอาศัยเรือน เป็นอุเบกขาที่เกิดพร้อมกับโมหะ ดังพระพุทธดำรัสว่า “อุเบกขาอาศัยเรือน ๖ คือ เพราะเห็นรูปด้วยตาจึงเกิดอุเบกขาขึ้นแก่ปุถุชนผู้ปราศจากปัญญา ยังไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ไม่เห็นโทษ ไม่ได้สดับธรรม ยังหยาบอยู่ อุเบกขาเช่นนี้หนีไม่พ้นรูปไปได้ จึงเรียกว่า อุเบกขาอาศัยเรือน”

๙. การกำหนดรู้นิรามิสอุเบกขาเวทนา

นิรามิสอุเบกขาเวทนา คือ อุเบกขาไม่อิงกามคุณ หมายถึง ความวางเฉยในขณะที่ตามรู้ อารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ ที่เกิดขึ้นแก่นักปฏิบัติผู้บรรลุอุทยัพพญาณที่มีกำลังแล้วข้ามพ้นวิปัสสนูกิเลสได้ มักปรากฏชัดในภังคญาณ และปรากฏชัดยิ่งขึ้นในสังขารูปกชาญาณ เรียกว่า เนกขัมมสิตอุเบกขา คือ อุเบกขาอาศัยวิปัสสนา ดังพระพุทธดำรัสว่า “อุเบกขาอาศัยวิปัสสนา คือ เมื่อบุคคลทราบความไม่เที่ยง ความแปรปรวน ความคลาย และความดับของรูปทั้งหลาย แล้วเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า รูปในกาลก่อนและรูปในบัดนี้ทั้งหมดนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ย่อมเกิดอุเบกขาขึ้น อุเบกขาเช่นนี้ย่อมหนีพ้นจากรูปไปได้ ตลาคต จึงเรียกว่า อุเบกขาอาศัยวิปัสสนา”

สภาวะญาณในญาณ ๑๖

ผลของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ จนเกิดปัญญา เห็นแจ้งพระไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง ย่อมเกิดญาณ ๑๖ ขึ้นตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ปัญญาจำแนกรู้นามและรูป
๒. ปัจจยปริคคหญาณ ปัญญารู้เหตุและผล
๓. สัมมสนญาณ ปัญญารู้นามรูปเป็นไตรลักษณ์
๔. อุทกัปปญาณ ปัญญารู้ในการเกิดและดับของรูปนาม
๕. กังคญาณ ปัญญารู้ในการดับของรูปนาม
๖. ภยญาณ ปัญญารู้ในสิ่งที่น่ากลัว
๗. อาทีนวญาณ ปัญญารู้ในสิ่งที่ เป็นโทษของรูปนาม
๘. นิพพทญาณ ปัญญารู้ในสิ่งที่พึงเบื่อหน่ายในรูปนาม
๙. มุญจิจุกัมมตญาณ ปัญญาที่ปรารถนาจะปลดเปลื้อง (สังขาร) ออกไปเสีย ให้พ้นจากรูปนาม

๑๐. ปฏิสังขญาณ ปัญญารู้หาหนทางพ้นจากรูปนาม
๑๑. สังขารเปกขญาณ ปัญญารู้ด้วยการวางเฉยในสังขาร
๑๒. อนุโลมญาณ ปัญญารู้ด้วยการคล้อยตาม
๑๓. โคตรภูญาณ ปัญญารู้ของผู้เข้าเขตอริยมรรค
๑๔. มรรคญาณ ปัญญารู้ในอริยมรรค
๑๕. ผลญาณ ปัญญารู้ในอริยผล
๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ปัญญารู้ในการพิจารณา มรรค ผล นิพพาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแสดงธรรมว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้สดับว่า “ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น” ภิกษุนั้นย่อมรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง เมื่อรู้ยิ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง เมื่อกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงแล้ว เธอได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เมื่อพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง เห็นความคลายกำหนด เห็นความดับ และเห็นความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลายนั้นอยู่ ย่อมไม่ยึดมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสได้เฉพาะตน และรู้ชัดว่า"ชาติสิ้นแล้ว

อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” ภิกษุนี้ จึงชื่อว่า เป็นผู้หลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่สิ้นต้นเหตุ เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^๖

พระบรมศาสดาทรงให้กรรมฐานแก่ท้าวสักกะ ซึ่งมีรูปกายเป็นทิพย์ เป็นสภาวะที่ปรากฏในอรุปขันธ ทรงให้เจริญวิปัสสนากรรมฐานอรุปกรรมฐาน โดยตั้งสติกำหนดในเวทนา ในขณะที่สภาวะแห่งวิปัสสนาญาณได้บังเกิดขึ้นตั้งแต่สภาวะญาณขั้นต้น จนถึงพระโสดาปัตติผลญาณ ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยเทพในขณะนั้น มหัทศจรย์ได้อุบัติขึ้นทันที ท้าวสักกะผู้มีจิตนิमितปรากฏอยู่แล้ว ได้เคลื่อนแคล้วจตุตถายวับไปแล้วพลันอุบัติเกิดใหม่ เป็นองค์สมเด็จ ท้าวสักกะต่อไปอีกตามเดิม แต่มีรัศมีแห่งพระวรกายปรากฏรุ่งเรืองมากกว่า ด้วยอานุภาพมหากุศลที่ได้บรรลुพระโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยเจ้าในพระพุทธศาสนา

ท้าวสักกะได้ทรงบรรลुเป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ทรงจตุ ฌ เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคนั่นเอง แล้วทรงบังเกิดเป็นท้าวสักกะหนุ่ม การจตุแล้วอุบัติใหม่ของท้าวสักกะเทวราชในขณะนั้น ปวงเทวัญที่ยืนเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่พร้อมหน้า ซึ่งเป็นขบวนเสด็จมาพร้อมกับพระองค์นั้น ไม่ทราบและไม่เห็นเหตุการณ์นี้ ไม่มีเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งจะสามารถทราบเหตุการณ์ขณะที่ท้าวสักกะจตุไปหรืออุบัติใหม่ เหมือนรูปกายเดิมนี้อันได้เลย ทั้งนี้เพราะว่า ที่มาที่ไปแห่งอัทภาพร่างกายของเทวดาทั้งหลาย ซึ่งจตุตายไปแล้วอุบัติใหม่นั้น ย่อมไม่ปรากฏให้รู้ให้เห็นได้ ประดุจดั่งดวงประทีปซึ่งตามธรรมตายย่อมเกิดดับอยู่ไม่ว่างเว้น แต่ว่าคนทั้งหลายย่อมเห็นเป็นดวงสว่างอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถจะเห็นที่ไปที่มาแห่งความเกิดดับของมัน แต่ผู้เห็นเหตุการณ์มีอยู่แต่เพียง ๒ ท่าน คือ ท้าวสักกะเทวราชผู้ทรงจตุเองและพระพุทธเจ้า

ท้าวสักกะเทวราช ทรงประกาศได้ความยินดีเพราะได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าไม่เป็นทางมาแห่งทัณตารุช และศัตรารุช แต่เป็นไปเพื่อความเปื้อนหาย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ข้าพระองค์กลับได้อายุเพิ่มขึ้นอีก และทรงอธิบายความจตุและความอุบัติของพระองค์ว่า จะได้อุบัติในเทวภูมิและมนุษย์อีก ๗ ครั้ง ได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมนุษย์โลก สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ได้อุบัติเป็นเทพในชั้นดาวดึงส์ สำเร็จเป็นพระอนาคามี ไปอุบัติในพรหมภูมิชั้นสุทธาวาส เสวยอายุแห่งพรหม ๓๑,๐๐๐ กัป อยู่ในชั้นอวิหา ๑,๐๐๐ กัป ชั้นอตปปา ๒,๐๐๐ กัป ชั้นสุทสสา ๔,๐๐๐ กัป ชั้นสุทสสี ๘,๐๐๐ กัป ชั้นอนิฏฐกา ๑๖,๐๐๐ กัป แล้วจะนิพพานในชั้นนั้น

ท้าวสักกะจอมเทพใช้พระหัตถ์ตบปฐพี เปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า “ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น” ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี คือ กิเลส

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๐/๔๒๐-๔๒๒.

ปราศจากมลทินเกิดขึ้นแก่ท้าวสักกะจอมเทพและเทวดาอื่นอีก ๘๐,๐๐๐ องค์ ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” ท้าวสักกะพระโสดาบันอุบัติ เป็นท้าวสักกะองค์ใหม่แล้ว และอยู่ในสวรรค์ดาวดึงส์ต่อไปจนสิ้นอายุขัย

วิภูฏาภริติโสดาบัน

วิภูฏาภริติโสดาบันอริยบุคคลนี้ เป็นผู้มีความยินดีพอใจที่จะท่องเที่ยวไปอุบัติ ในเทวโลก ๖ ชั้น เป็นเทวดาเสวยทิพยสมบัติ ทิพยสุข อยู่ในเทวภูมิทั้งหลาย แล้วเจริญวิปัสสนา ภาวนาต่อไป จนได้บรรลुพระอริยผลเบื้องสูง คือ พระสกทาคามีผลญาณ และพระอนาคามี ผลญาณ สำเร็จเป็นพระสกทาคามีบุคคล และพระอนาคามีบุคคลตามลำดับ แล้วจึงไปอุบัติเป็น พระพรหมอนาคามี ในปัญจสุทธาวาสพรหมภูมิ แล้วที่สูงสุดในพรหมโลกชั้นอกนิฏฐภูมิ จึงบรรลุ สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วดับขันธเข้าสู่นิพพาน

พระโสดาบันบางองค์ มีอชฌาศัยในวิภูฏะ เป็นผู้ยินดีในวิภูฏะยอมท่องเที่ยวไปใน วิภูฏะบ่อยๆ ปรากฏอยู่ คือ

๑. อนาถบิณฑิกเศรษฐี
๒. วิสาขาอุบาสิกา
๓. จูฬรณเทวบุตร
๔. มหารณเทวบุตร
๕. อเนกวรรณเทวบุตร
๖. นาคทัตตเทวบุตร
๗. ท้าวสักกเทวราช^๗

พระวิภูฏาภริติโสดาบันทั้งหมดนี้ มีอชฌาศัยในวิภูฏะเกิดในเทวโลก ๖ ชั้น ตั้งแต่ต้นชำระ จิตให้สะอาดในเทวโลกนั้นแล้ว สถิตอยู่ในอกนิฏฐภพจึงจะปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมี พระโสดาบันที่บังเกิดในมนุษยโลกทั้งหลายจะท่องเที่ยวไปในมนุษยโลก ๗ ครั้ง แล้วจึงบรรลุ พระอรหันต์ พระโสดาบันองค์ใดที่บังเกิดในเทวโลกทั้งหลายจะท่องเที่ยวไปๆมาๆ ในเทวโลก ๗ ครั้ง แล้วบรรลุพระอรหันต์ พระโสดาบันผู้ยินดียิ่งในภพ เช่นกับท้าวสักกะจะเกิดอีกไม่เกิน ๗ชาติเท่านั้น.แม้ท่านมีความเป็นอยู่ด้วยความประมาท แต่วิปัสสนาญาณของท่านจะถึงความ สุกอรอบในภพที่ ๗ เพราะท่านจะเปื้อนหายในอารมณ์ที่มีเหลืออยู่น้อย แล้วบรรลุพระนิพพานได้ ถึงแม้ว่าเมื่อท่านกำลังหลับ หรือว่ากำลังก้าวเดินไปแล้วมีใครๆ ที่จะประทุษร้ายยืนอยู่ในที่ลับ

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๑/๓๐๐.

^๘ อภ.ป.อ. (ไทย) ๗๘/๓/๒๓๖ ๒๓๗.

ข้างหลังแล้วฟันศึรชะของท่านให้ตายด้วยดาบอันคมกล้า หรือจับท่านกดลงในน้ำให้ตายหรือว่ามีสายฟ้าพาดตกลงบนศึรชะของท่านให้ตายตกไปในเวลานั้นก็ตาม ปฏิสนธิในภพที่ ๘ อีกย่อมไม่มี จะบรรลुพระอรหันต์แล้วปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่าพระโสดาบันจะไม่กำเนิดในภพที่ ๘ เพราะพระโสดาบันละสังโยชน์ ๓ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้แล้ว และจะเวียนเกิดเวียนตายในเทวโลกและมนุษย์โลกอย่างมากไม่เกิน ๗ ครั้ง แล้วบรรลุอรหันต์ตผล เพราะนามรูปดับไปในภพที่ ๗ แล้วนั่นเอง

คติภพของพระโสดาบัน

พระพรหมโสดาบัน มีพรหมปารีสัชชา เป็นต้น จะไม่มาเกิดเป็นมนุษย์ หรืออุบัติเป็นเทวดาในกามาวจรเทวโลกทั้ง ๖ ชั้น แต่จะอุบัติในพรหมโลกตามลำดับชั้นสูงขึ้นไป แล้วจักได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธเข้าสู่นิพพานในพรหมโลกนั้น

เทวดาพระโสดาบัน ที่เป็นเทพบุตรหรือเทพนารี ซึ่งสถิตเสวยทิพยสมบัติอยู่ในกามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี ย่อมเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ชั้นที่ตนอุบัตินั้น จนสิ้นอายุขัย เมื่อจตุตถิมีตปรากฏแล้ว จึงจะเคลื่อนไปอุบัติเกิดในภูมิอื่น แล้วจักได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพานในภูมิที่ตนอุบัตินั้นในอนาคตกาล

มนุษย์พระโสดาบัน ไม่ว่าจะเป็ดยาจก เศรษฐี ราชา มหากษัตริย์ ทรงเพศเป็นบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ก็ตาม ย่อมมีชีวิตอยู่ในมนุษย์โลกจนกว่าจะตายจากมนุษย์แล้ว จะไปอุบัติเป็นเทวดาเสวยทิพยสมบัติอยู่ในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น หรือกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลสูง แล้วจะบรรลุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ดับขันธเข้าสู่พระนิพพาน

มนุษย์โสดาบันอริยบุคคล เทวดาโสดาบันอริยบุคคล ที่บำเพ็ญสมถกรรมฐาน ได้ฌานสมาบัติ แล้วตั้งความปรารถนาจะไปอุบัติเป็นพระพรหมในพรหมภูมิ ตามอำนาจแห่งฌานสมาบัติที่ตนได้บรรลุในภูมิใดภูมิหนึ่ง ย่อมสำเร็จตามความปรารถนา ยกเว้นอัสถุญญาสัตตาวาสพรหมภูมิ และสุทธาวาสพรหมภูมิ

เทวดาโสดาบัน มนุษย์โสดาบัน ได้เพียรพยายามเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไป จนกระทั่งได้บรรลุอริยมรรค อริยผลเบื้องสูงขึ้นไปเรื่อยๆ คือ ได้บรรลุพระสกทาคามี แล้วได้บรรลุพระอนาคามี จนในที่สุดได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว เมื่อสิ้นอายุขัยจะดับขันธเข้าสู่นิพพานในชาตินั่นเอง

เทวดาและมนุษย์ที่สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลแล้ว สามารถเข้าโสดาปัตติผลสมาบัติ เสวยอารมณ์พระนิพพานในชาติปัจจุบันได้แล้ว เมื่อจะต้องเกิดต่อไป จะเกิดเป็นมนุษย์และเป็นเทวดาอีกมากกว่า ๗ ชาติไม่มี ดังพุทธพจน์ ทรงแสดงไว้ในพระบาลีว่า อภูจันเมตํ ภิกขเว

อนวกาโส ยํ ทิฏฐิสมนฺโน อจฺมํ นิพฺพตฺเตยฺย ตูกรฺ เธอผู้เห็นภัยในวัฏสงสารทั้งหลาย ผู้ที่มีความเห็นถูกต้องด้วยมรรคปัญญา จะพึงอุบัติเกิดอีกในภพที่ ๘ นั้น เป็นอันไม่มี^๙

พระโสดาบันอริยบุคคลเป็นผู้ประเสริฐกว่าปุถุชน ผู้เป็นพระราชามหาจักรพรรดิ เพราะพระโสดาบันเป็นผู้มีอนาคตแน่นอน พบแต่สุคติภูมิอย่างเดียว เป็นผู้พ้นทุกข์ในอบาย ปิตอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาด ดังมีข้อความปรากฏใน โสตาปัตติสังยุต จักกวัตติราชสูตร^{๑๐} พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงครองราชย์เป็นอิสราธิบดีในทวีปทั้ง ๔ หลังจากเสด็จสวรรคตแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ แวดล้อมด้วยหมู่นางอัปสร เพียบพร้อมบำเรอด้วยกามคุณ ๕ ประการ ที่เป็นทิพย์ สำราญพระทัยในสวนนันทวัน ที่ภพดาวดึงส์นั้น ท้าวเธอไม่ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ จักไม่พ้นจากนรก ไม่พ้นจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ไม่พ้นจากภูมิเปรต และไม่พ้นจากอบาย ทุกติ และวินิบาตไปได้ ภิกษุทั้งหลาย การได้ครองทวีปทั้ง ๔ ก็กับการได้ธรรม ๔ ประการนี้ การครองทวีปทั้ง ๔ ยังไม่ถึงเศษหนึ่งส่วนสิบหก ของการได้ธรรม ๔ ประการ” คือ

๑. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธ
๒. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม
๓. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์
๔. ศีลที่พระอริยชอบใจ

ย่อมเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะได้ตรัสรู้ในเบื้องหน้า

ในอังคุตตรนิกาย ฉกฺกนิบาต มหาโมคคัลลานสูตร^{๑๑} ได้ปรากฏข้อความกล่าวไว้ว่า พระโมคคัลลานะหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงขึ้นในจิตว่า “เทวดาเหล่าไหนมีญาณรู้ว่า เราเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าติสสะมรณภาพไม่นาน ได้บังเกิดในพรหมโลกชั้นหนึ่ง เทวดาทั้งหลายรู้จักพรหมติสสะพรหมว่ามีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก พระมหาโมคคัลลานะได้ถาม ติสสะพรหมว่า เทวดาชั้นไหนมีญาณรู้ว่า เราเป็นโสดาบันไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า” และจะรู้ได้อย่างไร ติสสะพรหมตอบว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ เป็นผู้มียุทธินาว่า ‘เราเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จ

^๙ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๒*, (โครงการอนุรักษ์วรรณกรรมเก่าและหายาก: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๙๐-๒๙๒.

^{๑๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๗/๔๘๘.

^{๑๑} อง.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๓๔/๔๘๑-๔๘๓.

สัมโพธิในวันข้างหน้า” เพราะเป็นเทพดาผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระอริยสงฆ์ และเป็นผู้ประกอบด้วยศีลที่พระอริยพอลใจ

เมื่อพระโสดาบันต์บั้นชันต์ตายจากมนุษย์แล้ว ถ้าไม่ได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก จะไปอุบัติเป็นเทพดาผู้มีศักดิ์ใหญ่รุ่งเรืองไปด้วยรัศมี มากไปด้วยบุญญาธิการ ประเสริฐกว่า เทพดาสามัญธรรมดา สวยทิพย์สมบัติ บนสวรรค์ชั้นต่างๆ และสามารถตัดภพภูมิการเวียนว่ายตายเกิดให้สั้นลงได้อีก เพราะผู้เป็นโสดาบันต์ยอมเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. เอกพีชีโสดาบันต์ เป็นผู้ที่มีปัญญามาก มีอินทรีย์แก่กล้า ได้เจริญวิปัสสนาภาวนา มามากจะมากุบัติเกิดขึ้นอีกเพียง ๑ ชาติเดียวเท่านั้น แล้วเข้าสู่นิพพาน

๒. โกลังโกละโสดาบันต์ เป็นผู้ที่มีปัญญาและสมาธิเท่ากัน มีอินทรีย์ปานกลาง เจริญวิปัสสนาภาวนาและสมถภาวนามาเท่าๆ กัน มีการอุบัติเกิดอีกตั้งแต่ ๒ - ๓ ชาติเป็นต้นไป แต่ไม่เกิน ๖ ชาติ และการเกิดแต่ละชาตินั้น จะเกิดในกามสุคติภูมิ เกิดเป็นมนุษย์และเทวดา ในมนุษย์ภูมิและเทวภูมิเท่านั้น แล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์

๓. สัตตักขัตตูปรมโสดาบันต์ เป็นผู้ที่มีสมาธิมาก แต่มีปัญญาน้อย มีอินทรีย์อ่อน เจริญวิปัสสนาภาวนาน้อย แต่เจริญสมถภาวนามากกว่า จะเกิดอีกอย่างมากไม่เกิน ๗ ชาติ

พระโสดาบันต์อริยบุคคลทั้งหลายที่กล่าวมานี้ หมายถึง มนุษย์หรือเทวดาที่เจริญวิปัสสนาภาวนา จนได้บรรลุพระโสดาปัตติผลญาณ บรรลุเป็นมนุษย์โสดาบันต์หรือเทวดาโสดาบันต์เท่านั้น ส่วนพระพรหมทั้งหลายในพรหมโลก บรรลุเป็นพระโสดาบันต์นั้นอาจจะเกิดได้อีกมากกว่า ๗ ชาติ ได้กล่าวไว้ใน อรรถกถาวรรณนาว่า ตโยปิ อิมะ โสดาปันนา กามภวเสน วุตตา รูปารูปภเวปน พหุกานิ ปฏิสันธิโย คณหนติ “พระโสดาบันต์อริยบุคคล มี ๓ ประเภทนี้ กล่าวโดยเฉพาะแต่กามภพ คือ มนุษย์โสดาบันต์และเทวดาโสดาบันต์เท่านั้น ส่วนพระโสดาบันต์อริยบุคคลในรูปภพและอรูปรภพ คือ พระพรหมโสดาบันต์นั้นท่านเกิดได้มากชาติไปอีกก็ได้”

๔.๒ การบรรลุธรรมของสุพรหมเทพบุตร

ในอรรถกถา สวรรตถูปกาสินี ว่าด้วย สุพรหมเทพบุตร^{๑๒} เทพบุตรห้อมล้อมด้วยเหล่าเทพอัปสร ได้พากันไปเที่ยวชมสนามกีฬาสวนนันทวัน กำลังนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ใต้โคนต้นปาริฉัตร เทพธิดา ๕๐๐ องค์ ได้นั่งแวดล้อมเทพบุตร ส่วนเทพธิดาอีก ๕๐๐ องค์ พากันป็นขึ้นต้นไม้สูง ๑๐๐ โยชน์ ที่จริงแล้วกิ่งก้านดอกไม้สวรรค์จะโน้มลงมาถึงมือด้วยอำนาจจิตของเหล่า

^{๑๒} ส.ส.อ. (ไทย) ๑๒/๑๗๓-๑๗๕.

เทพอัปสรก็ได้ แต่เทพอัปสรห้าร้อยมีความเปลิดเพลินเที่ยวเล่นสนุกสนานจึงป็นขึ้นต้นไม้ ขั้บร้องเพลงด้วยเสียงอันไพเราะ แล้วทำดอกไม้ทั้งหลายให้หล่นลงมา ส่วนเหล่าเทพอัปสรอื่นที่ไม่ได้ป็นขึ้นไปได้เก็บดอกไม้ที่หล่นลงมาเอามาร้อยทำเป็นพวงมาลัย ขณะนั้นเหล่าเทพอัปสรที่ป็นขึ้นต้นไม้ได้จืดหายไปพร้อมกัน ด้วยอำนาจอุปฆะกรรมที่เป็นอำนาจของอกุศลกรรมที่ทำมาในอดีตชาติ วิบากกรรมได้มาตัดรอนทำให้ตายลงกระทันหัน จึงไปบังเกิดในอเวจีจนรกได้รับความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง

เมื่อเวลาล่วงไปเทพบุตรนีกะราฟิงว่า เราไม่ได้ยินเสียงเทพธิดาเหล่านั้น ดอกไม้ทั้งหลายไม่หล่นลงมา พวกนางไปไหนกันหรือ เมื่อตรวจพิจารณาเห็นว่านางเทพธิดาเหล่านั้นไปบังเกิดในนรกแล้ว ได้เกิดความรังทศใจด้วยความเศร้าโศกอันเกิดจากของเป็นที่รัก จึงคิดว่า เทพธิดาทั้งหลายไปตามกรรม แล้วกลับมาพิจารณาอายุสังขารของตนเองจะมีสักเท่าไรกัน เทพบุตรเห็นแล้วว่า ในวันที่ ๗ ตนเองก็ต้องจืดพร้อมกับเหล่านางเทพธิดา ๕๐๐ องค์ที่เหลือ แล้วไปบังเกิดในนรกนั้นเหมือนกัน ทำให้สุดแสนรังทศระทมใจด้วยความเศร้าโศกอย่างรุนแรง เทพบุตรคิดแล้วว่า ในมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลก นอกจากพระตถาคต ไม่มีใครสามารถจะทำให้ความเศร้าโศกของเรานี้ดับลงไปได้ นอกจากจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงไปยังสำนักพระศาสดาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ายืนอยู่ ณ ที่สมควรแล้ว ได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาค

สุพรหมเทพบุตร เทวดาผู้ซึ่งกำลังตกอยู่ในความเศร้าโศกยิ่ง เพราะหมดบุญแล้ว จะจืดไปตามมถกรรมตกสู่อบายในนรกภูมิ พร้อมด้วยเทพอัปสรห้าร้อยนางที่เหลือได้บอกกล่าวความรู้สึกของตนว่า จิตของข้าพระองค์สะดุ้งหวาดกลัวเหมือนถูกไฟเผาไหม้ภายในจิตอยู่ตลอดเวลา ได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ใจนี้หวาดหวั่นกลัวอยู่ตลอดเวลา เมื่อกิจทั้งหลายยังไม่เกิดขึ้นก็ดี เกิดขึ้นแล้วก็ดี ถ้าความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ของตริสบอกทางแห่งความระงับความสะดุ้งหวาดกลัวนั้นแก่ข้าพระองค์

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า นอกจากปัญญาเครื่องตรัสรู้ ตบะความเพียรเครื่องเผากิเลส ความสำรวมอินทริย์ และการสละทุกสิ่งทุกอย่าง เรายังไม่เห็นความสวัสดิแห่งสัตว์ทั้งหลายเลย ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นความสวัสดิของสัตว์ทั้งหลายเลย

สุพรหมเทพบุตรบรรลุประโสดาบัน

การกำหนดรู้โพชฌงค์

จิตมีสภาพรู้สิ่งที่มาปรากฏทางทวาร ๖ ด้วยการเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัส และนึกคิด จึงเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ตามปกตินามธรรมที่เกิดร่วมกับจิต คือ สัญญา ทำหน้าที่หมายรู้ และสังขารทำหน้าที่ปรุงแต่งให้ตอบสนองในทางลบหรือบวก ทำให้จิตไม่บริสุทธิ์ มีแต่

ความทุกข์ระวนระวายใจ แต่การเจริญโพชฌงค์จะช่วยให้จิตกลับคืนสู่สภาพบริสุทธิ์ ด้วยกระบวนการเจริญสติที่รับรู้สภาวะธรรมปัจจุบันเป็นหลัก

โพชฌงค์ แปลว่า องค์แห่งการตรัสรู้ เป็นองค์ประกอบที่ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญา หยั่งเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง แล้วก่อให้เกิดวิชาและวิมุติในที่สุด พระพุทธองค์ตรัสว่า โพชฌงค์เป็นธรรมที่น้อมไปสู่พระนิพพาน เหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลไปสู่มหาสมุทรตามปกติ

โพชฌงค์ องค์แห่งการตรัสรู้หรือองค์แห่งการรู้แจ้ง^{๑๓} รู้แจ้งธรรมตามความเป็นจริง หมายถึง คุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดการระลึกได้ เป็นสภาพที่ทำให้รู้ อารมณ์ใด ด้วยการปฏิบัติภาวนาสติปัฏฐาน ๔ เป็นเหตุให้เกิดการรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โพชฌงค์ องค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ มี ๗ ประการ ดังนี้

๑. สติสัมโพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ความระลึกได้
๒. ฉัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ การเพียร
๓. วิริยะสัมโพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ความเพียร
๔. ปิติสัมโพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ความอึดใจ
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ความสงบภายใน
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ความตั้งจิตมั่น
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ความวางใจเป็นกลาง

ตบะ หมายถึง ความเพียรเครื่องเผากิเลสให้ร้อน คือ ความเพียรชอบ ซึ่งสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมมี ๔ ประการ คือ

- ๑) สังวรปธาน เพียรเพื่อระงับยับยั้งบาปที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
- ๒) ปธานปธาน เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
- ๓) ภาวนापธาน เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
- ๔) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

ความสำรวมอินทรีย์ คือ ความสำรวมระมัดระวังปิดกั้นบาปอกุศลไม่ให้เกิดขึ้น ในขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสถูกต้อง และใจนึกคิด อินทรีย์สังวร หมายถึง คัมภีร์ทวารทั้ง ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้บาปอกุศลครอบงำจิตใจ ในขณะที่รับรู้ อารมณ์ในขั้นต้น เป็นการควบคุมการรับรู้ เมื่อติดต่อกับอารมณ์ที่มากระทบ ขณะที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส และจิตใจคิดสิ่งต่างๆ

^{๑๓} พระคันธสาราภิวังศ์, โพธิปักขิยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๒.

การกำหนดรู้อริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตรัสรู้ เพื่อนำมาสั่งสอนบุคคลให้รู้ตามเป็นธรรมชั้นสูง ผู้ฟังส่วนใหญ่ได้ฟังอริยสัจ ๔ จะบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบันเป็นอย่างต่ำ ได้พิจารณาตามหลักฐานที่มีปรากฏ อริยสัจ ๔ ในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรค ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร กล่าวไว้ว่า

ทุกขอริยสัจ คือ ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความเจ็บเป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักเป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์

ทุกขสมุททยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีกประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์ นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วย วิราคะ ความสละ ความสละทิ้ง ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ ๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ ๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ

อริยสัจ ๔ มีกิจที่จะต้องปฏิบัติ ดังนี้ คือ

๑) ทุกขสัจ	เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้	(ปริณญากิจ)
๒) สมุททยสัจ	เป็นธรรมที่ต้องละให้หมดไป	(ปหาตัพพกิจ)
๓) นิโรธสัจ	เป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง	(สังฆิกาทัพพกิจ)
๔) มรรคสัจ	เป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ	(ภาเวตัพพกิจ)

กิจของอริยสัจ ๔ ประการนี้ ย่อมดำเนินไปในคราวเดียวกัน คือ ขณะที่กำหนดนามรูปที่เป็นตัวทุกข์ อันเป็นอารมณ์ในการเจริญสติปัญญานั้น ชื่อว่ามีกิจในการกำหนดรู้ทุกข์ เมื่อกำหนดรู้รูปนามที่กำลังปรากฏอยู่เป็นปัจจุบันอารมณ์นั้น อภิชฌา และโทมนัส คือ ความยินดี ยินร้าย เกิดขึ้นไม่ได้ในขณะนั้น ชื่อว่า มีกิจในการละสมุททัย ขณะที่กำหนดรู้อยู่กับนามรูปอย่าง ต่อเนื่องติดต่อกันอยู่เสมอ นั้น รู้ทุกข์มากขึ้นเท่าใดก็จะละสมุททัยได้มากขึ้นเท่านั้น การละสมุททัยนั้นเอง ชื่อว่า มีกิจในการทำนิโรธให้แจ้งและในการกำหนดรู้ทุกข์นั้นเอง ชื่อว่า กำลังทำในกิจการเจริญมรรค ไปพร้อมๆ กันด้วย และขณะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา ได้ดำเนินไปพร้อมกัน ในอารมณ์ สติปัญญานั้นชื่อว่า เป็นการปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ไปพร้อมกัน

อุปมาความต่อเนื่องกันในอริยสัจ ๔ ไว้ดังนี้ คือ

- ๑) ทุกขสัจ   อุปมาเหมือนกับ สิ่งที่เป็นภาระอันหนัก

- ๒) สมุททยสัง อุปมาเหมือนกับ ผู้แบกภาระอันหนัก
 ๓) นิโรธสัง อุปมาเหมือนกับ ผู้ทิ้งภาระอันหนักนั้นเสีย
 ๔) มรรคสัง อุปมาเหมือนกับ อุบายที่จะทิ้งภาระอันหนักนั้น

เมื่อเจริญสติปัญญา จนเกิดปัญญาเข้าไปรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัง ๔ แล้ว จะทำลายวิปลาสธรรมที่มีอยู่ในจิตสันดานเสียได้ รู้เรื่องเหตุผลของสภาวะธรรมตามความเป็นจริง สามารถเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นความสันติสุข และรู้ถึงข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง อันเป็นหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์

๑) ปัญญาที่รู้ทุกข์ ย่อมละวิปลาส ๔ ได้คือ เคยเห็นว่ารูปนามชั้น ๕ นี้ มีความสวย มีความสุข มีความเที่ยง และความเป็นตัวตนเรา

๒) ปัญญาที่รู้สมุทัย ย่อมละความเข้าใจผิดในเหตุผลของสภาวะธรรม เช่น เคยเข้าใจว่า ชั้น ๕ นี้ เป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีภาวะผู้สร้างผู้ดับบันดาลให้เกิดขึ้น บัดนี้ ความเข้าใจผิดเช่นนั้น ไม่มีอีกแล้ว มีแต่นามรูปที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามเหตุปัจจัย

๓) ปัญญาที่รู้นิโรธ ย่อมละความเข้าใจผิดในสิ่งที่ไม่ใช่นิพพานว่าเป็นนิพพาน

๔) ปัญญาที่รู้มรรค ย่อมละความยึดถือในข้อปฏิบัติที่ผิด ซึ่งไม่ใช่ทางที่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน ว่าเป็นทางการปฏิบัติไปเพื่อพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ดับทุกข์

เพราะฉะนั้น การเจริญสติปัญญาเพื่อเข้าไปรู้แจ้งอริยสัง ๔ ด้วยปัญญา ถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของชีวิต และเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ญาณทัสสนะ คือ ปัญญาที่รู้วิเศษอันบังเกิดขึ้นแก่พระพุทธองค์ ซึ่งได้เป็นไปแล้วด้วยการตรัสรู้อริยสัง ๔ ท่านเรียกว่า วนรอบ ๓ ของอริยสัง ๔ รวมเป็น ๑๒ ญาณทัสสนะหรือ ความหยั่งรู้ด้วยปัญญาในอริยสัง ๔ ครบ ๓ รอบ คือ สัจจญาณ กิจญาณ กตญาณ

ญาณรอบที่ ๑ เรียกว่า สัจจญาณ เป็นปัญญาที่เกิดจากการศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในสังขารทั้ง ๔ อันได้แก่ ทุกขสัง สมุททยสัง นิโรธสัง และมรรคสัง

๑. ทุกขสัง คือ ชั้น ๕ หรือรูปนามอันเป็นตัวตนของทุกข์จริง เมื่อมีชั้น ๕ เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหลายก็ติดตามมา ได้แก่

๑)ชาติ	ความเกิดขึ้นของชั้น ๕
๒)ชรา	ความแก่อันเป็นอาการของชั้น ๕
๓)มรณะ	ความตายอันเป็นอาการของชั้น ๕
๔)โสกะ	ความแห้งใจ
๕)ปริเทวะ	การบ่นเพ้อรำพัน

๖) ทุกข์	ความไม่แข็งแรงทางกายทำให้ใจไม่สบาย
๗) โทมนัส	ความเสียใจ
๘) อุปายาส	ความคับแค้นใจ
๙) อัปปิเยหิ สัมปโยโค	ความประสพสิ่งที่ไม่ชอบ
๑๐) ปิเยหิ วิปปโยโค	ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก
๑๑) ยัมปิจฉัง นลภติฯ	ความปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สมหวัง

สรุปแล้ว ทุกข์ เกิดมาจาก อุปาทาน ชั้นที่ ๕ คือ ความยึดมั่นในชั้นที่ ๕ ว่าเป็น “เรา” เป็น “ตัวตนของเรา” นั่นเอง

๒. สมุทยสัง คือ เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ กิเลสตัณหา ๓ ประการ คือ

๑) กามตัณหา คือความปรารถนายินดี เพลิดเพลินในอารมณ์ทั้ง ๕ ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

๒) ภวตัณหา คือ ความยินดีในอารมณ์ต่างๆ ที่ประกอบด้วยความเห็นผิดว่าสัตว์นี้เที่ยง ภาพนี้เที่ยง จึงมีความยินดีในภพตนที่ได้ และในภพที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป

๓) วิภวตัณหา คือ ความยินดีในอารมณ์ต่างๆ ที่ประกอบด้วยความเห็นผิดว่า สัตว์ทั้งหลายตายแล้วสูญสิ้นไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยใดที่จะมาทำให้เกิดอีก

๓. นิโรธสัง คือ นิพพาน เป็นธรรมที่ดับทุกข์ และดับเหตุแห่งทุกข์ คือ สมุทยสัง เพราะว่า ทุกข์นั้นเป็นผล ส่วนสมุทยสังนั้นเป็นเหตุ เมื่อเหตุคือกิเลสดับ ผลคือทุกข์ย่อมดับไปด้วย

๔. มรรคสัง คือ มรรคมืองค์ ๘ เป็นมัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลางเป็นข้อปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงความตรัสรู้หรือริยสัง ๔ อันเป็นธรรมที่ดับกิเลส และดับทุกข์

ญาณรอบที่ ๒ เรียกว่า กิจจญาณ เป็นปัญญาขั้นปฏิบัติ เมื่อศึกษามีความเข้าใจในเรื่องของอริยสังธรรมทั้ง ๔ แล้ว ก็ปฏิบัติตามกิจทั้ง ๔ ดังนี้

๑. ทุกข์สัง เป็นกิจที่ควรกำหนดรู้ เพราะทุกข์เป็นของจริงที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น จึงลงมือปฏิบัติ เพื่อกำหนดรู้ทุกข์ตามกิจนี้

๒. สมุทยสัง เป็นกิจที่ควรละให้หมดไป เพราะสมุทยคือกิเลสตัณหา เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ต้องทำให้หมดสิ้นไป จึงลงมือปฏิบัติเพื่อละกิเลสตัณหาตามกิจนี้

๓. นิโรธสัง เป็น กิจที่ควรทำให้แจ้ง หรือให้ถึง เพราะนิโรธคือนิพพานนั้นเป็นธรรมที่ดับกิเลสและดับทุกข์ เป็นกิจที่ต้องทำให้แจ้งหรือทำให้ถึง เพื่อดับทุกข์จึงลงมือปฏิบัติเพื่อให้แจ้งหรือทำให้ถึงตามกิจนี้

๔. มรรคสัง เป็น กิจที่ควรเจริญให้เกิดขึ้น เพราะมรรคมืองค์ ๘ เป็นธรรมที่จะทำให้เกิดถึง นิโรธ (ความดับทุกข์) จึงลงมือปฏิบัติด้วยการกำหนดรู้ทุกข์ คือ เจริญสติปัฏฐานอันเป็นมรรคเบื้องต้น จนวิปัสสนาปัญญาเกิด เจริญขึ้นตามลำดับของโพธิปักขิยธรรม เข้าถึงความตรัสรู้หรือริยสัง การปฏิบัติตามกิจของอริยสังธรรมทั้ง ๔ นั้น ไม่ใช่ทำที่ละคราว กิจทั้ง ๔ นี้ต้องปฏิบัติไปในคราวเดียวกันพร้อมทั้ง ๔ กิจ จึงจะเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา อันจะทำให้ถึงพระนิพพาน

ญาณรอบที่ ๓ เรียกว่า กตญาณ เป็นปัญญาที่หยั่งรู้สังธรรมทั้ง ๔ ชั้นปฏิเวธ คือ

๑. ทุกขสัง เป็นกิจที่ควรกำหนดรู้ ก็ได้รู้อยู่แล้ว
๒. สมุทยสัง เป็นกิจที่ควรละให้หมดไป ก็ได้ละเสร็จแล้ว
๓. นิโรธสัง เป็นกิจที่ควรทำให้แจ้งหรือทำให้ถึงแล้ว
๔. มรรคสัง เป็นกิจที่ควรเจริญ ก็ได้เจริญเสร็จแล้ว

ปัญญาหยั่งรู้ในญาณรอบที่ ๓ นี้ เข้าถึงรู้แจ้งตลอดหมดในอริยสังธรรมทั้ง ๔ โดยกิจอย่างแท้จริง รวมความว่าการรู้ริยสัง ๔ ด้วยปัญญาญาณครบ ๓ รอบ รวมเป็นปัญญาหยั่งรู้ อริยสังธรรมทั้ง ๑๒ ประการ

ญาณทัสสนะมีวนรอบ ๓ ของอริยสัง ๔ อากา ๑๒ นี้ มีอุปการะที่เดียวกันเนื่องกันหมด คือ สัจจญาณ (ความรู้จากการศึกษา) เป็นอุปการะแก่ กิจจญาณ (ปัญญาในการปฏิบัติ) ทั้งสัจจญาณ และกิจจญาณ ก็เป็นอุปการะแก่ กตญาณ (ปัญญาชั้นปฏิเวธ) อุปมาเหมือนการทำงานจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับงานที่ต้องทำ คือ ต้องศึกษาก่อนเมื่อมีความรู้ความเข้าใจแล้ว จึงลงมือปฏิบัติให้ถูกต้อง งานนั้นก็จะเป็นผลถึงความสำเร็จตามประสงค์ ข้ออุปมานี้เปรียบได้ด้วยสัจจญาณ กิจจญาณ และกตญาณ อันเป็นการงานที่จะให้ถึงความพ้นทุกข์ได้สำเร็จตามกำลังแห่งมรรคปัญญา

สุพรหมเทพบุตรได้ฟังธรรม ๔ ประการ เป็นทางระงับความสะดุ้งกลัว คือ ปัญญา เครื่องตรัสรู้ ความเพียรเผากิเลส การสรวมอินทรีย์ การสละทุกสิ่ง คือ พระนิพพาน และ อริยสัง ๔ สุพรหมเทพบุตรพร้อมเหล่านางเทพอัปสรห้าร้อย ฟังธรรมเทศนานี้แล้ว ได้เจริญสติ กำหนดรู้โพฆณงค์ และอริยสัง ๔ ได้พิจารณาและกำหนดสติตามกระแสธรรม สามารถพัฒนาปัญญาในขณะที่ฟังธรรมว่า ทุกขสังเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็นธรรมที่ควรละ นิโรธสังเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง มรรคสังเป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ จิตเข้าสู่อริยมรรคมืองค์ ๘ ไปพร้อมกันจนบรรลุธรรม ได้ดวงตาเห็นธรรม มีความรู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาประหาณ อนุสัยกิเลสได้ บรรลุธรรมที่ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไป

เป็นธรรมดา” สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยเทพในขณะนั้นปิดอบายภูมิแล้ว ได้ดำรงอยู่ในภพเดิมของตน เป็นทางสวรรค์ที่อยู่รอดปลอดภัยดับทุกข์และโหม่นัส ของการไปอุบัติในนiryami

๔.๓ การบรรลุธรรมของลาชเทพธิดา

ในอรรถกถา ธรรมบท ว่าด้วย ลาชเทพธิดา^{๑๔} หมายถึง หญิงถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสป ขณะนั้นพระมหากัสสปอยู่ที่ปิปผลิคูหา กำลังเข้าฌานแล้วออกฌานในวันที่ ๗ จึงตรวจดูที่เกี่ยวไปเพื่อบิณฑบาตด้วยทิพยจักขุ เห็นหญิงรักษานาข้าวสาสีคนหนึ่งกำลังเด็ดรวงข้าวสาสีทำข้าวตอกอยู่ พิจารณาเห็นว่าหญิงนี้มีศรัทธาใส่บาตรหรือไม่ เมื่อตรวจดูแล้วก็รู้ว่าหญิงสาวมีศรัทธาแรงกล้าจะถวายบิณฑบาตรแก่พระเถระ เมื่อทำแล้วจักได้สมบัติเป็นอันมาก จึงครองจีวรถือบาตรไปยืนอยู่ที่ใกล้นาข้าวสาสี หญิงสาวเมื่อได้เห็นพระเถระมายืนเพื่อรับบิณฑบาต นางผู้มีจิตเลื่อมใสยิ่งอยู่ก่อนแล้ว รู้สึกดีใจเกิดปีติยินดีเป็นอย่างมาก ได้กล่าวว่านิมนต์พระคุณเจ้า หยดก่อนเจ้าข้า แล้วถือข้าวตอกไปโดยเร็วแล้วเกลี่ยลงในบาตรของพระเถระเสร็จแล้วไหว้กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาว่า ขอให้ดิฉันจงเป็นผู้มีส่วนได้แห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว ได้แล้วด้วยเถิดเจ้าข้า

พระเถระได้กล่าวอนุโมทนาว่า “ความปรารถนานั้นจงสำเร็จ” นางไหว้พระเถระแล้วพลางนึกถึงทานที่ตนถวายแล้วกลับไป ในหนทางที่นางเดินไปบนคันนา มีงูพิษร้ายนอนอยู่ในรูแห่งหนึ่ง งูไม่สามารถขบกัดแข้งของพระเถระที่ถูกปกปิดด้วยผ้ากาสาเยได้ ขณะที่หญิงสาวกำลังเดินกลับไปจิตได้ระลึกถึงแต่ทานที่ทำแล้ว เมื่อไปถึงที่นั่นงูเลื้อยออกจากรูได้กัดนางให้ล้มลงที่นั่นเอง นางผู้มีจิตผ่องใสอยู่ในทานที่ทำแล้ว ได้ตายแล้วไปอุบัติในวิมานทองประมาณ ๓๐ โยชน์ มีรูปร่างโตประมาณ ๓ คาวุต สวยงามประดับด้วยเครื่องทรงอลังการทุกอย่าง เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น นุ่งผ้าทิพย์ประมาณ ๑๒ สอกหนึ่งผืน ผ้าห่มหนึ่งผืน แวดล้อมด้วยนางอัปสรหนึ่งพัน เพื่อจะประกาศบุรพกรรม จึงยืนอยู่ที่ประตูวิมานประดับด้วยชั้นทองคำ เต็มด้วยข้าวตอกทองคำห้อยระย้าอยู่ นางตรวจดูสมบัติของตน ใคร่ครวญด้วยทิพยจักขุว่า “เราทำกรรมอะไรมา จึงได้มาอยู่ในสวรรค์สมบัตินี้” ได้รู้ว่าสมบัตินี้เราได้แล้ว เพราะผลแห่งข้าวตอกที่เราถวายพระผู้เป็นเจ้าพระมหากัสสปเถระ นางคิดว่า เราได้สมบัติที่เห็นอยู่นี้ เป็นเพราะเราทำบุญใส่บาตรเพียงนิดเดียวเท่านั้น เราไม่ควรประมาท เราจะไปรับใช้ปรณินิบัติพระเถระผู้เป็นเจ้า เพื่อทำสวรรค์สมบัติของเรานี้จะได้อยู่ต่อไปได้นานๆ เทพธิดาจึงถือไม้กวาดและกระเช้าสำหรับเทมูลฝอยทองคำไปกวาดบริเวณของพระเถระ แล้วตั้งน้ำฉันทน้ำใช้ไว้แต่เช้าตรู่

^{๑๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๐/๖-๙.

พระเถระเห็นเช่นนั้นนึกว่า ภิกษุหนุ่มหรือสามเณรคงมาทำหน้าที่คอยดูแลรับใช้ท่านอยู่ในวันที่ ๒ เทพธิดาก็ได้ทำอย่างนั้นอีก ฝ่ายพระเถระก็สำคัญเช่นนั้นเหมือนกัน แต่ในวันที่ ๓ พระเถระได้ยินเสียงไม้กวาดและเห็นแสงรัศมีส่องสว่างทะลุผ่านเข้าไปทางช่องลูกตาล จึงเปิดประตูออกมาถามว่า ใครกำลังกวาดอยู่ ดิฉันเอง ลาซเทเวธิตามาเพื่ออุปัฏฐากรับใช้พระเถระเจ้าข้า พระเถระพูดว่า เราไม่เคยมีเทพธิดามาคอยรับใช้ แต่ดิฉันคือหญิงรักษานาข้าวสาธิตที่ได้ถวายข้าวตอกแล้ว ได้มีจิตเลื่อมใสกำลังกลับไปถูกงูกัดตาย จึงไปอุบัติในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ดิฉันได้รับเทวสมบัติในสวรรค์นี้ เพราะได้ทำบุญกับพระผู้เป็นเจ้าของ ดิฉันจะทำงานคอยรับใช้ท่านเพื่อที่ดิฉันจะได้อยู่ในเทวสวรรค์ได้ยาวนาน พระเถระถามว่า วันนี้และเมื่อวาน เจ้าเป็นผู้ทำความสะอาดและเข้าไปตักน้ำฉันน้ำใช้ไว้ งานที่เจ้าทำแล้วก็ให้แล้วไป ให้กลับไปแล้วเจ้าไม่ต้องมาทำและอย่ามาที่นี่อีกต่อไป เทพธิดาได้ร้องวิงวอนขอให้ได้คอยรับใช้เถิด พระเถระก็ไล่ให้กลับไปอย่ามาทำให้ท่านต้องถูกนินทาว่ามีเทพธิดามาคอยปรนนิบัติรับใช้อยู่ นางได้ร้องอ้อนวอนอยู่ซ้ำๆ จนพระเถระกล่าวขับไล่อย่างหนักที่นางไม่เชื่อฟัง เทพธิดาอยู่ไม่ได้จึงเหาะขึ้นไปบนอากาศประนมมือร้องให้คร่ำครวญ ขอให้นางได้ทำบุญกับพระเถระ เพื่อนางจะได้อยู่ในสวรรค์สมบัติได้เป็นเวลายาวนานด้วยเถิด

พระบรมศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎี ทรงสดับเสียงนางเทเวธิตาร้องไห้ ทรงแผ่พระรัศมีดุจประทับนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้านางเทเวธิตา ตรัสว่า “เทเวธิตา การทำความสำรวมเป็นภาระของกัศสปผู้บุตรของเรา ความต้องการประโยชน์สุขในสุคติภูมิของตนแล้วทำบุญ เป็นภาระของผู้ต้องการแสวงบุญ เพราะการทำบุญเป็นเหตุให้เกิดสุขอย่างเดียว ทั้งในภพนี้ทั้งในภพหน้า” เมื่อจะทรงสืบทอดอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุญณญเจ บุริโส กยิรา กยิราเถนํ ปุนปฺปนํ
 ตมฺหิ ฉนฺทํ กยิราถ สุโข ปุณฺณสฺส อจฺจโย
 “หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อยๆ

“ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้”

ลาซเทเวธิตาบรรลุประโสธาทัน

บุญ เป็นชื่อของความสุข เมื่อได้ทำบุญให้ท่าน ให้ทำบุญนั้นบ่อยๆ อย่าหยุดเสียด้วยคิดว่า พอแล้ว ทำเท่านี้ก็พอ ทำบุญครั้งเดียวพอแล้ว แต่ควรหาโอกาสทำบุญนั้นๆ ทั้งในขณะที่ทำบุญนั้น ให้ทำความพอใจในบุญนั้น คือทำจิตให้ยินดีในบุญ เพลิดเพลินในบุญ เบิกบานในบุญ ทำความอุตสาหะในการประกอบการบุญการกุศลนั้นๆ ไปเรื่อยๆ ไม่หยุด เพราะยังสั่งสมบุญ

พอกพูนบุญไว้มากเท่าไร ย่อมก่อให้เกิดสุขได้มากเท่านั้น การสั่งสมบุญก่อให้เกิดความสุขทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาย ทานสูตร ว่าด้วยองค์แห่งทักษิณา พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การทำบุญถวาย เป็นเหตุทำให้ได้รับโภคทรัพย์สมบัติ ทำให้เกิดความสำเร็จรุ่งเรือง ทักษิณาทานอันประกอบด้วยองค์คุณ ๖ ประการ ดังนี้

องค์คุณของฝ่ายทายกผู้ให้ทานมี ๓ ประการ คือ

๑. ก่อนให้เป็นผู้มีใจดี
๒. กำลังให้อยู่มีจิตเลื่อมใสขณะให้
๓. เมื่อให้แล้วมีจิตเบิกบาน

ฝ่ายปฏิคาหก คือ ผู้รับทาน มี ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ปราศจากราคะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ
๒. เป็นผู้ปราศจากโทสะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ
๓. เป็นผู้ปราศจากโมหะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ^{๑๕}

การให้ทานของทายก ผู้ให้ทานที่มีผลมากนั้น ผู้ให้ต้องประกอบด้วยศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เชื่อมั่นในผลของทาน และมีเจตนาสัมปทาความสมบูรณ์ของเจตนา ๓ ประการ ดังนี้คือ

๑. ปุพพเจตนา เจตนาก่อนให้ทาน
๒. มุญจนเจตนา เจตนากำลังให้ทาน
๓. อปราปรเจตนา เจตนาหลังจากให้ทานเสร็จแล้ว^{๑๖}

การถวายทักษิณาทานที่ประกอบด้วยองค์ ๖ ประการนี้มีผลอย่างยิ่ง คือ นำสุขมาให้ มีอารมณ์เลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งน่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ บุญเป็นที่ตั้งแห่งอานิสงส์ต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงผลสัมฤทธิ์ที่บุคคลทำบุญแล้วว่า บางคนทำทานนิดหน่อย รักษาศีลนิดหน่อย ไม่เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปกลับมาเป็นมนุษย์เกิดในตระกูลต่ำ บางคนทำทานพอประมาณ รักษาศีลพอประมาณ แต่ไม่ได้เจริญภาวนา เมื่อตายไปกลับมาเป็นมนุษย์ในตระกูลสูง

^{๑๕} อัง.ฉกก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๔๘๖.

^{๑๖} พระศาสนโสภณ (พิจิตร จิตตฉโนม), **อนุพุทธพิภพชาติปณี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

บางคนทำทานมากยิ่งขึ้น รักษาศีลมากยิ่งขึ้น แต่ไม่ได้เจริญภาวนาเลย เมื่อตายไปจักเข้าถึงความเป็นสหาย กับเทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

การทำทาน และการรักษาศีล ของแต่ละชั้นมีความประณีตแตกต่างกันโดยเจตนาและ วัตถุประสงค์ เป็นต้น ผู้ปกครองของเหล่าเทวดาทั้ง ๖ ชั้น ต่างได้ทำทานและรักษาศีล มาเป็นอัน มากยิ่ง แต่ไม่ได้เจริญภาวนา ผู้ปกครองเหล่านี้ทำบุญมามากกว่าเทวดาใต้ปกครอง จึงได้รับ ฐานะ ๑๐ ที่ประณีตมากกว่าเทวดาใต้ปกครอง ฐานะ ๑๐ อย่าง ได้แก่ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โภกฐัพพทิพย์

ในเวลาที่ทำบุญให้ทาน ข้าวและน้ำ เป็นต้น จัดเป็นทานก็ได้ ศีลก็ได้ ภาวนาก็ได้ ขึ้นอยู่กับเจตนาทำอย่างไร หากเจตนาตั้งว่า เราให้ข้าวและน้ำเพื่อสั่งสมเป็นบารมีจัดเป็นทาน หากตั้งว่า เราให้ข้าวและน้ำ เพราะว่าเป็นข้อประพฤติเป็นธรรมเนียมของตระกูล จัดเป็นศีล หากตั้งว่าเราให้ข้าวและน้ำ โดยมีการพิจารณารูป โดยความสิ้นไป เสื่อมไป จัดเป็นภาวนา

การเจริญสติปัฏฐานในขณะฟังธรรม

สติปัฏฐาน คือ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกรู้อารมณ์ มี ๔ ประการ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม การเจริญสติปัฏฐาน คือ การตั้งสติระลึกรู้อารมณ์ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รู้ไปตามอาการที่เห็น ตามที่ได้ยิน ที่ได้กลิ่น ที่ได้ลิ้มรส ที่ได้สัมผัส ที่ได้นึกคิด ที่ได้รู้สึก ที่ได้รับรู้ ไม่ตัดลึนตี-ชั่ว ชอบหรือไม่ชอบ ยินดีหรือไม่ยินดี คือ การระลึกรู้ด้วยสติอย่างจดจ่อ ต่อเนื่องในทุกอาการที่กระทบ ตามลักษณะอาการของอารมณ์นั้นๆ จัดเป็นการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ทั้งสิ้น โดยกำหนดพิจารณา ดังต่อไปนี้

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณากาย

กาย หมายถึง ลักษณะอาการของธาตุ ๔ โดยการกำหนดเห็นลักษณะอาการของกายที่ปรากฏอยู่ ได้แก่ รูปขันธ์ ด้วยความเพียร ด้วยสัมปชัญญะ ด้วยสติ ไม่นินตียินร้าย พิจารณาเห็น กายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้^{๑๗}

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาเวทนา

เวทนา คือ สภาวะเสวยอารมณ์ หมายถึง ความรู้สึกต่อสิ่งเร้าที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มี ๓ อาการ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และขมสุขเวทนา ตามดูจนเห็น ความเกิด-ดับของเวทนา ดังพระพุทธพจน์ ว่า “เธอตามรู้สภาวะความเกิดขึ้นในเวทนาอยู่บ้าง

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

ความดับบ้าง ทั้งความเกิดและความดับในเวทนาอยู่บ้าง ย่อมเข้าไปตั้งสติว่า เวทนามีเพียงสักว่า
เอาไว้รู้ เอาไว้ระลึก เธออยู่อย่างไม่ถูกค้นหาและทิวฏฐิเข้าอิงอาศัย”^{๑๘}

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาจิต

จิต เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คือ รับอารมณ์อยู่เสมอ มีสติกำหนดรู้จิตย่อย เช่น จิตมี
ราคะ จิตปราศจากราคะ เป็นต้น ในจิตใหญ่ พิจารณาเรื่อยๆ ซึ่งจิต คือ ความนึกคิดต่างๆ เช่น ดู
ว่าจิตมีราคะ หรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะ หรือไม่มีโมหะ ฯลฯ โดยพิจารณา
ให้เห็นตามความเป็นจริง ว่าเป็นแต่เพียงความนึกคิด ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน^{๑๙} ละ
ความสำคัญผิดว่าเที่ยง เห็นเป็นไตรลักษณ์ เหมาะสำหรับผู้เป็นทิวฏฐิจริต และเป็นวิปัสสนายานิก มี
ปัญญาน้อย

๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาสภาวธรรม

ธรรม หมายถึง สภาวะที่ทรงสภาพของตนไว้ คือ เป็นอยู่อย่างใดจะเป็นอยู่อย่างนั้น
เช่น สติเป็นธรรมชาติระลึกได้ ปัญญาเป็นธรรมชาติที่รู้แจ้งอารมณ์ เป็นต้น เป็นปรากฏการณ์ที่เกิด
ขึ้นกับจิต ผู้เจริญวิปัสสนาพิจารณาสภาวธรรมต่างๆ ที่มาปรากฏให้จิตรู้ หรือที่จิตนี้สัมผัสไปรู้ มีธรรม
อะไรเกิดขึ้นก็รู้ชัดในธรรมนั้นๆ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งภายในและภายนอก รู้ไปตามลำดับ
ตั้งแต่หายาบไปจนถึงละเอียดที่สุด ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ลึกซึ้งกว่าการเห็นกาย เวทนา และจิต ตามที่
ได้ปฏิบัติมา ให้ความจริงแบบอริยสัจ ไม่ใช่เพียงแค่งำหนดรู้สภาวะธรรมอันเป็นทุกข์เท่านั้น แต่
ต้องมีการกำหนดรู้ถึงทางดับทุกข์ของทุกข์นั้นๆ ด้วย กำหนดรู้สภาวะที่ปรากฏให้รู้ว่า สภาวธรรม
ทั้งหมดนั้น “เป็นอนัตตา ไม่ตัวตน” จนละความสำคัญผิดว่าเป็นตัวตนได้ เหมาะสำหรับผู้เป็นทิวฏฐิ
จริตและวิปัสสนายานิก มีปัญญามาก

สติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นมูลแห่งการทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสไว้ว่า “สติปัฏฐาน ๔ ที่ภิกษุเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์”^{๒๐}

โพชฌงค์ ๗ ย่อมทำให้วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์

โพชฌงค์ คือ องค์แห่งการรู้แจ้งด้วยปัญญาตรัสรู้^{๒๑} เมื่อองค์ธรรมนั้นๆ สมบูรณ์พร้อม
ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ย่อมเกิดเป็น “สัมโพชฌงค์” คือ องค์ธรรมสามัคคีเครื่องตรัสรู้แห่งอริย
สาวกอันประเสริฐ มี ๗ องค์ ดังนี้

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๒/๓๐๒.

^{๑๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔-๓๑๕.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๙/๑๘๙.

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๒/๕๘.

๑. สติสัมโพชฌงค์ ความระลึก รู้ อันเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ สติเจตสิกที่ระลึก รู้ อารมณ์อยู่ในฐานกาย เวทนา จิต และธรรม ต่อเนื่องกัน ระลึก รู้ สภาวะธรรมปัจจุบันขณะโดย ปราศจากอคติ ระลึก รู้ ชัด อยู่ในสภาพธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย และที่ดับไปตามเหตุปัจจัย เท่านั้น^{๒๒}

๒. ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ การเลือกเฟ้นเจริญกุศลธรรมอันเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปัญญาเจตสิก ที่รู้รูปและนามว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่การพิจารณาเพียงใคร่ครวญ ด้วยสุดมยปัญญา หรือคตินึกเอา แต่เป็นการรู้แจ้งสภาวะธรรมด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา^{๒๓}

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ ความเพียรเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ วิริยเจตสิก ที่แก้ก้ำเป็นวิริ ยินทรีย์ เป็นสภาวะที่แก้แล้วทำให้ธรรมดำเนินไปต่อเนื่องและถูกวิธี ประคองจิตไม่ให้ห่อเหี่ยวใน การเจริญภาวนา

๔. ปิติสัมโพชฌงค์ ความอิมใจเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปิติเจตสิก ที่มีความอิมใจใน การเจริญสติปัฏฐาน ปิติแผ่ซ่านไปด้วยความยินดี ทำให้กายและจิตฟูขึ้น มี ๕ ประการ คือ

๑) ขุททกาศปิติ ปิติเล็กน้อย มีขนลุกทั่วร่างกายหรือน้ำตาไหล

๒) ขณิกาปิติ ปิติชั่วขณะ ปรากฏแม้ในขณะที่เพ่งหลับตาก็มี

๓) โอกกันตिकाปิติ ปิติซึมซับ คล้ายคลื่นหรือกระแสไฟ

๔) อุพเพงคาปิติ ปิติโลดโผน ทำให้กายลอยได้

๕) ผรณาปิติ ปิติซาบซ่าน ซาบซ่านทรวงอกไปมาทั่วร่าง

ปิติประเภทหลังมีกำลังกว่าประเภทแรก เมื่อกำหนดรู้เท่าทันจะสามารถยกจิตและ อารมณ์ขึ้นสู่วิปัสสนาและโลกุตตรธรรมได้

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ความสงบกายสงบใจเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ปัสสัทธิเจตสิก มีความสงบกายสงบใจในขณะที่กำหนดรู้อารมณ์ มีสภาพสงบกิเลส ไม่มีกิเลสรบกวนใจให้เศร้าหมอง ไมโลภ ไมโกรธ ไม่หลง บางครั้งเหมือนอยู่คนเดียวในโลก เจียบสงบ ไม่กระวนกระวาย มีความ เยือกเย็นอันเกิดจากความไม่ดิ้นรนแห่งกาย และจิต

๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ สมาธิเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ เอกัคคตาเจตสิก ความตั้งใจมั่น อยู่ในอารมณ์เดียวอย่างแน่วแน่ของกุศลจิต ไม่ฟุ้ง

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ความเพ่งพิจารณาธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้

อุเบกขา แปลว่า เป็นกลางวางเฉย องค์ธรรม ได้แก่ ตตฺตรมัชฌัตตาเจตสิก ที่ทำให้จิต เป็นกลาง หรือสม่าเสมอในสภาพธรรมที่ปรากฏ แต่อุเบกขาที่เป็นสัมโพชฌงค์นั้น มีลักษณะ

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๕๘-๓๕๙.

^{๒๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๑๙๔.

พิจารณาสภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่ให้ตกไปในฝักฝ่ายแห่งอารมณ์ที่ชอบและไม่ชอบ เป็นธรรมที่สร้างความสมดุลให้แก่จิต

เมื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมได้อย่างสม่ำเสมอแล้ว ไม่ต้องปรับอินทรีย์ ๕ ให้เสมอกันอีก เพราะมีสภาวะสมดุล ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ด้วยอำนาจโพชฌงค์ทั้ง ๖ ประการ ที่บำเพ็ญมาตั้งแต่ต้น เรียกว่า เป็นผลของโพชฌงค์ทั้ง ๖ ข้างต้นนั่นเอง และเมื่อโพชฌงค์ทั้ง ๗ บริบูรณ์ ทำให้เกิดปัญญาญาณในระดับ “สังขารูปกขาญาณ” ที่เป็นปัญญาเจตสิกอย่างสมบูรณ์

เมื่อเจริญวิปัสสนาภาวนา ทำสังขารูปกขาญาณให้บริบูรณ์แล้ว จิตย่อมวางเฉยต่อสังขาร อยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ คือ อนิมิตตวิโมกข์ หรือ อัปปณฺหิตวิโมกข์ หรือสุญญตวิโมกข์ เป็นไปเพื่อวิชาและวิมุติ สมดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชาและวิมุติบริบูรณ์

การตรัสรู้ธรรมต้องอาศัยการเจริญสติให้บริบูรณ์ เพื่อให้เกิดวิปัสสนาปัญญา เมื่อเห็นความจริงของรูป-นาม ย่อมทำให้เห็นแจ้งอริสัจ ๔ วิปัสสนาปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการเจริญสติ และสมาธิตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ดังที่พระพุทธพจน์ว่า “สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้วิชาและวิมุติบริบูรณ์”

ลาซเทพธิดาได้ฟังธรรม ควรทำบุญบ่อยๆ ทำความพอใจในบุญ เพราะการทำบุญเป็นเหตุให้เกิดความสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แล้วเจริญสติปัฏฐานกำหนดรู้สภาวะธรรมปัจจุบันที่ปรากฏชัดในขณะฟังธรรม พิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนา น้อมจิตเข้าสู่โยนิโสมนสิการ ด้วยปัญญา เกิดความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงว่า “สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นอนัตตา” ทำให้วิปัสสนาปัญญาเจริญขึ้นตามลำดับ ได้บรรลุดูธรรมเป็นพระโสดาบันเทพอัปสร จึงดับทุกข์และโทมนัสและมั่นคงดำรงอยู่ในภพนั้นต่อไป

๔.๔ สรุปท้ายบท

การบรรลุดูธรรมท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกะฟังธรรมแล้ว ได้กำหนดรู้เวทนาสติปัฏฐานที่ไม่ควรเสพซึ่งอาศัยกามคุณ แล้วละเวทนานั้นได้ พร้อมทั้งเจริญเวทนาที่ควรเสพซึ่งอาศัยกุศล คือการเจริญวิปัสสนา ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี คือ กิเลสปราศจากมลทินเกิดขึ้นแก่ท้าวสักกะจอมเทพและเทวดา ๘๐,๐๐๐ องค์ ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา ได้บรรลุดูธรรมเป็นพระโสดาบันอริยเทพเจ้า อุบัติเป็นท้าวสักกะองค์ใหม่ ทำให้ไม่ต้องไปเกิดในภพอื่น จึงดับทุกข์และโทมนัสได้ และอยู่ในสวรรค์ดาวดึงส์ต่อไปจนสิ้นอายุขัย

การบรรลุธรรมของสุพรหมเทพบุตร ได้ฟังธรรมแล้วได้เจริญสติกำหนดรู้ธรรมคือ โภชณังค์ ปัญญาการตรัสรู้ ความเพียรเผากิเลส การสำรวมอินทรีย์ การปล่อยวางสละทุกสิ่งทุกอย่างคือ และอริยสัจ ๔ เป็นทางระงับความทุกข์แล้ว ทำให้สุพรหมเทพบุตรพร้อมเหล่านาง อัสสรบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ได้ดำรงสติอยู่ในภพเดิมของตนเป็นทางสวัสดีอยู่รอดปลอดภัย ดับทุกข์และโทมนัสของการไปอุบัติในนิรยภูมิได้

การบรรลุธรรมของลาชเทเวธิดา นางได้ตั้งความปรารถนาขอให้เป็นผู้มีส่วนได้แห่งธรรม ที่พระมหากัสสปเห็นแล้ว และได้ฟังธรรมการทำบุญเป็นเหตุให้เกิดความสุขทั้งในภพนี้และในภพหน้า จึงได้ส่งจิตเจริญสติปัญญา กำหนดรู้สภาวะธรรมไปตามกระแสแห่งธรรม เจริญสติให้บริบูรณ์ จนเกิดวิปัสสนาปัญญา สามารถเข้าใจธรรม แล้วบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันอริยเทพธิดา ดับทุกข์และโทมนัสและดำรงสติอยู่ในเทวภูมินั้นต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา “เรื่องการบรรลุลหธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ” ครั้งนี้มี วัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการบรรลุลหธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาการบรรลุลหธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ต่างๆ และหนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วรวบรวมข้อมูล เรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา และตรวจสอบความถูกต้องโดยอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาภาวนา สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ศึกษาการบรรลุลหธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ ในครั้งนี้ สามารถสรุปผลการศึกษา ได้ตาม วัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ การบรรลุลหธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาพบว่า การบรรลุลหธรรม เป็นสิ่งประเสริฐและเป็นความสูงสุดในทาง พระพุทธศาสนา เพราะผู้บรรลุลหธรรมข้ามพ้นจากความเป็นปุถุชนเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เพราะรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ พัฒนาจิต จนเกิดปัญญาประจักษ์ชัดในรูปนาม เข้าถึงโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน วิมุตติหลุดจาก เครื่องผูก วิมุตติ มี ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) เจโตวิมุตติ คือ ความบริสุทธิ์หมดจดแห่งจิต (๒) ปัญญา วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นด้วยปัญญา โดยการเจริญวิปัสสนาล้วน ไม่ได้รูปฌานหรืออรูปฌาน มาก่อน ปัญญาที่เจริญแล้วย่อมละอวิชชาได้ เมื่อละอวิชชาได้แล้ว จึงมีปัญญาวิมุตติ

การบรรลุลหวิชาและวิมุตติในพระพุทธศาสนา มีศีลเป็นเบื้องต้น สมาธิเป็นท่ามกลาง มีปัญญาเป็นที่สุด เป็นที่เกิดวิปัสสนาปัญญา คือ สัมมาทิฐิ ปัจจัยที่มีอุปการะในการทำให้ สัมมาทิฐิเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ มี ๒ ประการ คือ ๑) ปัจจัยภายนอก เรียกว่า โปรโตโฆสะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับพระสัทธรรม ๒) ปัจจัยภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ หมายถึง

การทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย เป็นหลักในการใช้ปัญญา สัมมาทิฐิจึงสมบูรณ์ พร้อมเป็น พระโสดาบัน องค์ประกอบเพื่อบรรลุโสดาบัน มี ๔ ประการ ดังนี้ (๑) การคบหาสัตบุรุษ (๒) การ ฟังพระสัทธรรม (๓) การมนสิการโดยแยบคาย (๔) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เครื่องบรรลุ โสดาบัน ๔ ประการ ทำให้เกิดการบรรลุธรรมขึ้นได้ ๕ ขณะ คือ (๑) ขณะที่ได้รับฟังธรรม (๒) ขณะที่ตนเองกำลังแสดงธรรมแจกแจงให้ผู้อื่นฟัง (๓) ขณะที่ตนเองท่องสาธยายธรรม (๔) ขณะ ที่ตนเองตรึกตรองใคร่ครวญธรรม (๕) ขณะที่ตนเองเจริญด้วยวิปัสสนาปัญญา อันมีสมาธิเป็น บาทฐาน การพัฒนาปัญญาจะต้องดำเนินไปตามหลักอาหาร ๔ ทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ ดังนี้

การคบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การฟังสัทธรรมบริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ศรัทธาบริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การมนสิการโดยแยบคายบริบูรณ์ การมนสิการโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ ความสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สุจริต ๓ บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัญฐาน ๔ บริบูรณ์ สติปัญฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ อันเป็น กระบวนการที่สืบเนื่องเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์

๕.๑.๒ ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาพบว่า ผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ หมายถึง เทพเทวดาชาวสวรรค์ ด้วยผลแห่งบุญ กุศลทำให้ไปอุบัติเป็นเทพชั้นใดชั้นหนึ่งในสวรรค์ ๖ ชั้น กำเนิดโดยโอปปาติกะ อุบัติเป็นไปอย่าง รวดเร็วเหมือนหลับอยู่ดีๆ แล้วสะดุ้งตื่นขึ้น เป็นเทวดาผุดเกิดขึ้นโตทันที เป็นเทพบุตร เทพธิดาโดย ภายทิพย์ มีหูทิพย์ ตาทิพย์ สว่างรุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ของตน มีमान อภิญญา มีความพิเศษและงดงาม ยิ่งกว่ามนุษย์ เทียวเล่นเพลิดเพลินด้วยกามคุณ ๕ ด้วยอารมณ์อันเลิศ พรั่งพร้อมสมบูรณ์ด้วย ความสุข เทวดาไม่ปรากฏความแก่ชราเสื่อมวัยเหมือนมนุษย์ เพราะตั้งแต่เกิดจนสิ้นอายุขัย เหมือนกับวัยเบญจเพส การอุบัติเป็นเทพในเทวภูมิทุกชั้นในกามาวจรภูมิ ยังเป็นสัตว์โลกที่มีกิเลส จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารไม่ต่างกับมนุษย์ปุถุชน เทพเทวดา มี ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ อุปัตติเทพ เป็นเทพที่ยังเกี่ยวข้องกับเพลิดเพลินอยู่กับกามคุณ วิสุทธิตเทพเป็นเทพ ผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากกามทั้งหลายแล้ว อุปัตติเทพที่ไปอุบัติบนสวรรค์แต่ละชั้น เสวยผลบุญกุศลที่ ทำมาเมื่อยังเป็นมนุษย์ขณะมีชีวิตอยู่ ทำให้มีวิมานเป็นของตนเองไม่ต้องอาศัยวิมานของใคร พรั่งพร้อมด้วยบริวารและสิ่งของที่เป็นทิพย์ เทวภูมิสวรรค์ ๖ ชั้น ได้แก่ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตี เป็นที่อยู่ของหมู่เทพ ชาวสวรรค์ เป็นชีวิตของการเสวยผล บุญ มีแต่ความสุขสะดวกสบายสนุกสนาน เล่นเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณ ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส

สัมผัส อันเป็นทิพย์อยู่ตลอดเวลา แต่ละชั้นมีความแตกต่างกันตามกำลังแห่งบุญ ยิ่งสวรรค์ที่สูงขึ้นไป ยิ่งมีทิพย์สมบัติอันวิจิตรงดงามอลังการมากขึ้นไปเท่านั้น และมีพระอริยบุคคลผู้บรรลุนิพพานแล้ว เมื่อตอนเป็นมนุษย์มาอุบัติเป็นเทพพระอริยในเทวภูมิแต่ละชั้นทิพย์ลักษณะของผู้อุบัติในเทวภูมิ มีความพิเศษหลายอย่างที่เทพเทวดาทั้งหลายมีแต่มนุษย์ไม่มี คือ ความเป็นทิพย์ เรียกว่า ทิพย์สมบัติ ทิพย์สุขเป็นเทวสมบัติ ในสวรรค์ทุกอย่างเป็นของทิพย์ทั้งหมด ความสุขของเทวดาในสวรรค์เหนือกว่าความสุขในมนุษย์ เพราะสวรรค์เป็นที่รื่นรมย์ น่ายินดี น่าพอใจ มีความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงสุขสำราญอยู่ตลอดเวลา トラบเท่าที่เทพเทวดาอยู่บนสวรรค์จะไม่มีอุปัทวันตรายใดๆ ไม่มีการเบียดเบียนด้วยอาวุธ และการเจ็บป่วยไข้ ไม่มีความแก่ชรา การได้ไปอุบัติในเทวภูมิขึ้นจากตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตดี เพราะการประพฤติธรรมที่มีกาย วาจา ใจสุจริต และการทำบุญให้ทาน การรักษาศีล เป็นปัจจัยทำให้ไปอุบัติในสวรรค์ชั้นนั้นๆ ตามที่ตนปรารถนา เทวดาต้องจุติจากสวรรค์เพราะเหตุ คือ สิ้นอายุ, สิ้นบุญ สิ้นอาหาร และความโกรธ และเมื่อจุติแล้วจะไม่ปรากฏมีอสุภากศพลืออยู่เลยร่างกายจะหายวับไปทันที

๕.๑.๓ การบรรลุนิพพานของผู้อุบัติในเทวภูมิ

จากการศึกษาพบว่า การบรรลุนิพพานของท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกเทวราชกำลังหมดบุญจะสิ้นอายุขัย จุตินิมิตปรากฏแล้วต้องเคลื่อนไปภพอื่น ตกอยู่ในความเศร้าหมองใจที่จะพรากจากทิพย์สมบัติของตน มีแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้นที่จะทรงช่วยได้ ท้าวสักกพร้อมด้วยเทพบริวารชั้นดาวดึงส์ได้มาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อขอรุณถามปัญหาธรรมเพื่อคลายความสงสัยในใจของเหล่าเทวดาทั้งหลาย สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงมีพระญาณทรงทราบว่าท้าวสักกเทวราชมีญาณอุปนิสัยแสรบ ควรแก่การที่จะบรรลุธรรมผล และด้วยเหตุที่กำลังกลัวมรณภัย สมควรที่จะสงเคราะห์ได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่ในเวลานี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบแก้ปัญหาคือข้อข้องใจของท้าวสักก และการเจริญสติปัฏฐานให้ตั้งสติกำหนดอรุปรกรรมฐานในเวทนาชั้นนี้ เพราะว่าเทวดาเป็นอมนุษย์ รูปร่างเป็นทิพย์ปรากฏไม่ชัดเจน เป็นกรัศกายที่สุขุมละเอียด แต่เวทนาชั้นนี้ของเทวดาปรากฏชัดเจน และตั้งสติกำหนดได้ง่ายสะดวกกว่ารูปชั้นนี้ ท้าวสักกจะมีรูปกายเป็นทิพย์ แล้วกำลังตกอยู่ในความเศร้าโศกอันเป็นสภาวะที่ปรากฏในส่วนอรุปรชั้นนี้ ท้าวสักกพึงธรรมแล้ว ได้กำหนดรู้เวทนาสติปัฏฐาน เวทนาที่ไม่ควรเสพซึ่งอาศัยกามคุณแล้วละเวทนานั้นได้ พร้อมทั้งเจริญเวทนาที่ไม่ควรเสพซึ่งอาศัยกุศล คือ การเจริญวิปัสสนา ธรรมจักขุอันปราศจากอภิวินัย คือ กิเลสปราศจากมลทินเกิดขึ้นแก่ท้าวสักกจอมเทพและเทวดา ๘๐,๐๐๐ องค์ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” ได้บรรลุนิพพาน

เป็นพระโสดาบันอริยเทพเจ้า อุบัติเป็นท้าวสักกะองค์ใหม่ ทำให้ไม่ต้องไปเกิดในภพอื่น จึงดับทุกข์ และโหม่นัสได้ และอยู่ในสวรรค์ดาวดึงส์ต่อไปจนสิ้นอายุขัย

การบรรลุธรรมของสุพรหมเทพบุตร สุพรหมเทพบุตรตรวจดูเห็นพวกนางอัปสรห้าร้อย จูติจากสวรรค์ไปเกิดในนรก จึงเกิดความสังเวชใจ แล้วพิจารณาเห็นตนเองกับนางอัปสรที่เหลืออีก ห้าร้อยนาง จะไปอุบัติในนรกอีก ๗ วันด้วยเหมือนกัน เทพบุตรหวาดกลัวตนเองจะไม่รอดจากการ ตกนรก จึงพานางอัปสรทั้งห้าร้อยนางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรม เป็นทางระงับความสะดุ้งกลัว คือ ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความเพียรเผากิเลส การสำรวมอินทรีย์ การปล่อยวางสละทุกสิ่ง คือ พระนิพพาน และอริยสัจ ๔ สุพรหมเทพบุตรพร้อมเหล่านางเทพอัปสรห้าร้อย ฟังธรรมเทศนา นี้แล้ว ได้เจริญสติกำหนดรู้โพชฌงค์ และอริยสัจ ๔ ได้พิจารณาและกำหนดสติไปตามกระแสแห่ง ธรรม สามารถพัฒนาปัญญาในขณะที่ฟังธรรมว่า ทุกขสังขเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ สมุทัยเป็นธรรม ที่ควรละ นิโรธสังขเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง มรรคสังขเป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ จิตเข้าสู่อริยมรรค ไปพร้อมกัน ได้ดวงตาเห็นธรรม รู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา ประหาณอนุสัยกิเลสได้ บรรลุธรรมที่ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยเทพในขณะนั้นปิดอบายภูมิแล้ว ได้ดำรงอยู่ในภพเดิมของตน เป็นทาง สวัสดิ์อยู่รอดปลอดภัยดับทุกข์และโหม่นัสของการไปอุบัติในนิรยภูมิได้

การบรรลุธรรมของนางลาชเทพธิดา นางได้ตั้งความปรารถนาขอให้เป็นผู้มีส่วนได้ แห่งธรรมที่พระมหากัสสปเห็นแล้ว และนางต้องการอยู่ในสวรรค์สมบัติได้นานๆ ลาชเทพธิดา ได้ฟังธรรมว่า ควรทำบุญบ่อยๆ ทำความพอใจในบุญ เพราะการทำบุญเป็นเหตุให้เกิดความสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แล้วเจริญสติปัญญา กำหนดรู้สภาวะธรรมปัจจุบันที่ปรากฏชัดในขณะที่ ฟังธรรม พิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนา น้อมจิตเข้าสู่โยนิโสมนสิการด้วยปัญญา วิปัสสนา ปัญญาเจริญขึ้นตามลำดับ เกิดความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงว่า “สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นอนัตตา” เกิดดวงตาเห็นธรรม ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันเทพอัปสร จึงดับทุกข์และโหม่นัส และมั่นคงดำรงอยู่ในเทวภูมินั้นต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาการบรรลุธรรมของผู้อุบัติในเทวภูมิ ทำให้ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะ สำหรับผู้ที่ จะทำการวิจัย เพื่อการศึกษาครั้งต่อไป ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

ผลการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ เทวดา ไม่มีการปฏิบัติธรรมแต่มีการบรรลุธรรมได้ มนุษย์มีการปฏิบัติธรรมบรรลุธรรมได้ จึงควรศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุธรรมของมนุษย์และเทวดา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเจริญวิปัสสนาต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ
๒. ศึกษาการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิในโลกสูตร
๓. ศึกษาการบรรลุธรรมของผู้ปฏิบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งแรก, ๒๕๕๘.

_____. ฎีกาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณวิเสสภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณวิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน,

๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). ลักษณะที่จุดกะแห่งปรมาตธรรม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑.

พุทธทาสภิกขุ. วิธีฝึกสมาธิปัสสนา. ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระคณธรรมาภิวังศ์. โพรธิปักขิยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์

๒๕๕๕.

พระครูปลัดสัปปิพัฒนาธรรมาจารย์ (ประเสริฐ มนต์เสวี). วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ใน

พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๘

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. พิมพ์ครั้งที่

ที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗

- พระชินสกลเถระ. **พระธรรมจักรเทศนาฎีกา**. นครนายก: บริษัท อักษรสัมพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๕.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์**. “คำวัด”. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.
- พระธรรมธีรราชฆานูณี (โชดก ญาณสิทธิ). **วิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสน์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔.
- พระธรรมธีรราชฆานูณี (วิลาส ญาณวโร) **โลกที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ตื่นกันเสียที จากความเท็จของหนังสือ “เหตุเกิด พ.ศ. ๑”**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗.
- พระธรรมมังคลาจารย์ (ทอง สิริมังคโล). **ทางสายกลาง**. เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๕๓.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณโณ). **อนุப்புพิกถาที่ปณี พรรณนาสวรรค์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๗.
- พระพุทธโฆษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.
- _____. **เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.
- _____. **วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๒**. โครงการอนุรักษ์วรรณกรรมเก่าและหายาก: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.
- พระมหาสมปอง มุทีโต **อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสน์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.
- พระสาสนโสภณ (พิจิตร จิตตวณโณ) **อนุப்புพิกถาที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ**. ปริเฉทที่ ๑-๒-๖. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: อมรโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๖.

_____. **วิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาฎการพิมพ์, ๒๕๒๘.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **นิพพานกถา**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, M.A. Ph.D) ตรวจชำระ. แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔.

_____. **ปฏิจสุมุบาทเหตุผลแห่งวิภูสงสาร**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ M.A., Ph.D) ตรวจชำระ. แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____. **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D.) ตรวจชำระ. แปลเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงศ์ นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซี ไอ เอ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๕.

_____. **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒.

พระอัครคังสเถระ **สัททนีธาตุมาลา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัย **อภิธมมตถวิภาวินียา ปณจิกา นาม อตถโยชนา (ปฐม ภาโค)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถระ). **อริยวังสปฏิบัติ ปฎิพาอันเป็นวงศ์**
_____. **แห่งพระอริยเจ้า**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (นิยม ฐานิสสรมหาเถร ป.ธ.๙). **ลักษณะที่จตุกก**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล, ๒๕๕๕.

เสถียรพงษ์ วรรณปก **พระพุทธศาสนา : ทศนะและวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ศพรินตังเซ็นเตอร์, ๒๕๓๘

(๒) บทความ:

บรรจบ บรรณรุจิ. “ชื่อเรียกปัญญาในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร”. ในวารสารพุทธศาสตร์ศึกษา. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒. ๔๖.

(๓) วิทยานิพนธ์:

พระมหาเกียรติขจร อภิวัฒน์ (อะสงค์). “ศึกษาการบรรลุธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาวิวัฒน์ จิรวฑฒโน (ตรีมิ่งมิตร). “การศึกษาเปรียบเทียบเหตุที่ทำให้เป็นเทวดาและมนุษย์ในกามาวจรภูมิ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาสามารถ อธิจิตโต (มนัส). “ศึกษาการบรรลุธรรมด้วยการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระอธิการคำภา อติพล (ปิยะกะเส). “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของพระพุทธานุเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระอธิการประทุม จารูวิโส (ปรางมาศ). “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธานุเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พันตรีสมคิด สวยล้ำ. “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

วิชัย ศรีแก้ว. “การศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมของเทพในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

1 Secondary Sources:

(I) Books:

Phramaha Siriivath Wongsa. “**The Concept of Devas as Depicted in Suttantapitaka**”. Dissertation, Graduate School: University of Pune, 2006.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/นามสกุล นางสาวธมกร แซ่ฟอง
- ว/ ด/ ป เกิด ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๓
- สถานที่เกิด กรุงเทพมหานคร
- การศึกษาทางธรรม
- พ.ศ. ๒๕๔๓ ธรรมศึกษาชั้นเอก วัดสามพราน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
- พ.ศ. ๒๕๕๖ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์การทำงาน
- พ.ศ. ๒๕๒๘ บริษัท สหพัฒนพิบูลย์ จำกัด
- ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม
- พ.ศ. ๒๕๕๔ ฝึกปฏิบัติทางจิตวิทยา แบบองค์รวมเชิงพุทธ โครงการช่วยเหลือและฟื้นฟูผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๘ ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ บทบาทพระสงฆ์ในการเยียวยาผู้ป่วยและญาติ “เยียวยาใจด้วยธรรมะ” ของคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๕๕๙ ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นเวลา ๗ เดือน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
- ปีที่เข้าศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๗
- ปีที่สำเร็จการศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน ๙๒/๑๐ หมู่ ๗ ตำบลสามพราน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐
- โทรศัพท์ ๐๘๗-๕๓๖-๓๒๔๒
- E-mail: Vi10. Tamakorn92@gmail.com